

ORIZONT

Revistă culturală finanțată cu sprijinul Ministerului Culturii

REVISTĂ A UNIUNII
SCRIITORILOR DIN
ROMÂNIA

SERIE NOUĂ, 32 PAGINI

IANUARIE 2026

NR. 1 (1725)

ANUL XXXVIII

2 LEI

www.revistaorizont.ro

1

In memoriam
CORNEL UNGUREANU
1943-2025

Vladimir
Tismăneanu
FACE OFF

Cornel Ungureanu: Pseudojurnal cubanez

Illica ILIAN

Pentru toți cei din generația mea, oameni între 40 și 55 de ani, Cornel Ungureanu nu a fost doar criticul literar enciclopedic și inovator, nu doar profesorul deopotrivă admirat și temut, ci și o caldă figură paternă. Jovial și deschis, dar securizat de evidența unei căutări intelectuale febrile (îți dădea clar sentimentul că nu e timp de pierdut), avea capacitatea de a te înălța în propriii tăi ochi prin întrebările și remarcile directe: „Ce mai citești, ce mai scrii, ce mai gîndești, pe unde ai mai fost?”. Impunea prin atitudinea lui răspunsuri clare și concise, drept care erai somat să-ți faci o analiză instantanee și să dai la o parte balastul de banalități ca să te ridici la înălțimea pe care o

- Domnule Cornel Ungureanu, eu cred că ați fost ultimul scriitor român care a ajuns în Cuba în cadrul acordului dintre România și regimul lui Fidel Castro, semnat în 1960.

- E posibil. La începutul anilor '80 eram în cadrele de conducere ale filialei Timișoara a Uniunii Scriitorilor din România. Președinte era, la Timișoara, Anghel Dumbrăveanu, iar adjunct – Nikolaus Berwanger. Nikolaus Berwanger a fost ales prin '82 președintele germanilor din România. Și, ca atare, au zis: „Hai să-l punem pe Ungureanu adjunct!” M-au pus pe mine. A venit o delegație din Cuba, printre ei vicepreședintele pentru teatru Ignacio Gutiérrez, să vadă teatrele din România. La Timișoara mi-au cerut mie să-i conduc fiindcă eu eram prieten cu toți. Și după asta, prin '84,

rat mult, mult, mult. Când am ajuns, la aeroport m-a așteptat Gutiérrez și cu alții și au venit cu programul ăsta întocmit cu o atenție care m-a speriat. Am avut un regim special, desigur, nu chiar ca Aurel Martin, dar destul, totuși. Nu-mi venea a crede: întotdeauna eram dus cu un mașinoi de pe vremea americanilor, întotdeauna erau doi-trei după mine, la masă aveam *tarjeta* (cartelă). Pe „tarjetă” invitam cîți voiam. La început îmi era teamă, invitam translațoarea și pe încă unul, și pe urmă i-am înmulțit. S-au înmulțit și ei, pentru că impresia era pe de o parte de bună dispoziție, dar, pe de alta, de o sărăcie incredibilă. Sărăcie la toate nivelurile.

M-au dus la Uniunea Scriitorilor și am stat împreună cu Ángel Augier, vicepreședintele UNEAC, poet. A fost singurul cu care am avut discuții directe, pentru că Augier stătuse în Franța, bătuse Parisul cu o mulțime de scriitori latino-americani, și cu el vorbeam franțuzește. Spaniolă ziceam că știu, dar nu înțelegeam nimic, aveau un accent imposibil. În rest, vorbeam doar cu translațoarea.

- Translațoarea vă traducea în română sau în franceză?

- În română! Translațoarea a stat în București nu știu cîți ani, făcuse studii aici. O splendoare de femeie! Tot timpul era cu iubitul ei. Alt noroc! Iubitul ei era unul dintre marii operatori de film din Cuba și ca atare am avut acces la Cinemateca lor, unde am văzut toate filmele lui Ingmar Bergman, ceea ce nu știu dacă pe vremea aia, în România, în '85, aș fi putut să fac. La un moment dat am început să mă gîndesc cum să mă revanșez.

Am zis că fac o antologie de nuvelă cubaneză. Drept care, au început să-mi aducă cărți. M-au dus la Camagüey și prin niște orașele unde erau filiale a Uniunii Scriitorilor, iar acolo era un asediu cu cărți ale nuveliștilor cubanezi. Mulți. Onelio Jorge Cardoso era părintele, tata, mama, soacra lor. El m-a instruit ce-i cu latino-americani, cu America Latină, cu scriitorii de acolo. Mi-a zis și cum l-a învățat el pe García Márquez să scrie! Îți dai seama!

Dar am o poveste legată de asta. La un moment dat, înainte de plecare, sînt anunțat că vine García Márquez să joace șah cu Fidel. Zice Augier: „Știți șah?” La care dintr-o dată am înșepenit, nefericitul de șahist din mine a tresărit. „Nu vreți să mergeți să jucați cu ei?” Am înlemnit! Dacă îmi arunc vreodată blesteme pentru spaimă, ăsta e unul dintre momentele care le merită cu vîrf și îndesat. Ar fi trebuit să mă duc, măcar să-i văd și să plec.

- Cum era relația scriitorilor cu Fidel?

- La toți cei pe care i-am întîlnit, iubirea pentru Fidel Castro era totală. La toți. Era un fel de star. Ángel Augier, care-mi povestea cît de mare-i Franța, ce bărbați incredibili a cunoscut el acolo în anii '30, cînd ajungea la Fidel, dintr-o dată trăia! Era o iubire reală! Fidel credea mult în cultură, ideea lui era „Noi învingem prin cultură!”. Era citată peste tot, apare prin toate revistele pe care le-am adus cu mine și care toate sînt politizate pînă la refuz. Se îmbina cultura și politica, pe ideea asta a lui Fidel: „Cultura trebuie să învingă!”. Cred că scriitorii aveau o anume libertate de mișcare. Cred. Gutiérrez venise în România să vadă teatrul românesc. El era remarcabil pentru că făcea un teatru în care erau amestecați oameni și păpuși. Absolut extraordinar! Fusese la București să vadă montările de acolo și venise și la Timișoara, pentru că aici erau mai multe teatre în mai multe limbi. L-am dus să vadă cum se joacă la români, la unguri, la nemți, dar cel mai mult îl interesa teatrul de păpuși. „De ce nu fac așa? De ce nu joacă?”, întreba el. Păi, asta e aici! Aveam la teatrul de păpuși din Timișoara o echipă extraordinară, un prieten de-al meu, Ilie Gyurcsik, era director acolo, era un teatru bun. „De ce nu fac așa?”, se tot plîngea Gutiérrez. Ceea ce făcea el în Cuba era cu totul altceva! Erau păpuși mari, erau actori care se implicau, era într-adevăr uluitor! Dar așa părea dacă era jucat afară. Când am ajuns acolo și l-am văzut în sală, nu mai părea atît de inovator. Teatrul lor era de fapt la mare distanță de al nostru.

- Văd în programul pe care l-ați păstrat că v-au dus în multe locuri din Cuba. Cum mergeați acolo?

presupunea interesul său pentru tine.

În 2017 începusem un studiu despre călătoriile scriitorilor români în Cuba lui Fidel Castro și îmi adunam bibliografie. Aveam acces în casa domnului Ungureanu datorită unei prietenii de familie care se întindea deja pe cîteva decenii și, cu lecțiile făcute (îi fusesem studentă și la Facultatea de Litere, și la A treia Europă), i-am cerut să mă primească să conversăm despre proiectul meu. Știam că fusese printre acei scriitori care vizitaseră Cuba în anii în care insula din Antile devenise un spațiu exotic în adevăratul sens al cuvîntului: pe cît de deschisă fusese în anii '60, mai ales pentru spațiul socialist, dar și pentru occidentalii cu vederi de stînga, pe atît devenise de exclusivistă în anii '80, din rațiuni deopotrivă ideologice și economice.

Domnul Ungureanu nu doar că a acceptat să îmi răspundă la întrebări și să-mi povestească experiența sa în Cuba, ci mă aștepta cu un dosar gros în care pusesese tot materialul rămas din acea vizită: reviste cubaneze în franceză și spaniolă, foi cu autografe, tichete de intrare la muzee și expoziții, plus articole dactilografiate (traduceri ale Adrianei Dobre Neumann din autori cubanezi, care se vor fi publicat în revistele din anii '80). Era acolo și programul pe care îl primise de la amfitrioni la sosire, și care ne-a ajutat să reconstituim șederea sa în Cuba, între 19 aprilie și 2 mai 1985, de care aproape uitase. Rîndurile care urmează sînt o transcriere a unei conversații din martie 2017 care, personal, mi-a prilejuit bucuria de a-i asculta din nou vocea ușor nazală, inconfundabilă, și de a reintra, cu atîta nostalgie, în atmosfera caldă și strălucitoare pe care o emana.

a venit o invitație de la UNEAC – Asociația Scriitorilor din Cuba – să mă duc acolo. Pînă atunci, Uniunea Scriitorilor trimitea mereu cîte doi scriitori.

Schimburile de scriitori cu Cuba au început în anii '60, iar primul a fost Titus Popovici. El era celebru prin romanele *Străinul* și *Setea*, pe o urmă a făcut o pauză, vreo zece ani n-a scris altceva decît scenarii. S-a jurat că nu mai scrie cărți. Dar a mai scris! *Cuba – teritoriul liber al Americii* pe care a scos-o în 1962, după ce s-a întors din călătoria în Antile. Era o carte entuziastă, masivă. După el au mai urmat alții. La început erau trimiși numai șefi importanți: Popovici era în Comitetul Central al PCR, Aurel Martin, directorul de la Minerva, fusese scos din închisoare și băgat direct în Comitetul Central, și a ajuns și el în Cuba. Povestea Aurel Martin că, în drumul de la aeroport, era însoțit de patru mașini cu sirene. Scriitorii ăștia cu valoare politică erau tratați acolo ca șefii de stat și primiți cu toate onorurile. După anii șaptezeci și ceva au început să trimită scriitori: Nicolae Prelipceanu, Dumbrăveanu și alții, mereu cîte doi. Treabă care s-a terminat în '81, cînd s-a strîns șurubul. Eu am avut norocul cu invitația asta de la Gutiérrez, care îmi era adresată mie, dar și cu DR [Popescu] care a preluat pe seama Uniunii invitația mea, pentru că eram adjunct al președintelui filialei.

Spre deosebire de ceilalți scriitori de dinaintea mea, eu am plecat singur. Nu-mi vine a crede cum m-am descurcat! Cu avionul de la București la Praga, la Praga am așteptat 12 ore avionul care mergea la Havana, cu escală la New York. A fost un poem! Drumul a du-

- Cu tribul: translatorea, iubitul translatorei, încă un scriitor care să ne lămurească pe toți pe cine sărbătorim la Camagüey, cu cine ne întâlnim în continuare.

- Și la Camagüey de ce era așa de important să vă ducă?

- Se sărbătorea șeful Uniunii Scriitorilor din Camagüey și voiau să-mi arate o sărbătorire, care într-adevăr era grandioasă. Au adunat atîta lume, era o sală uriașă, discursuri, pahare! Cum ieșeam în provincie, foamea era mai mare, mesele erau și ele mai mari, însă se mînca așa, cu mîna. Erau doi-trei care aveau la îndemînă lingură, furculiță, dar restul, fără. Era așa o îndepărtare de capitală, de „lumea bună”!

- Apare în program că ați vizitat la Muzeul Marșul Poporului Luptător, apoi Cimitirul Colon și Muzeul Napoleon.

- La muzeul ăsta ce era extraordinar erau niște negre, dar îmi face impresia că din negritudinea aia de dinainte de negrii știuți. Era antropologic șocant! Arătau altfel, n-am mai văzut așa ceva. Erau și în vîrstă, veneau dintr-o istorie cu totul neobișnuită.

- Și Havana?

- Ultimele zile ale șederii mele erau 1, 2, 3 Mai. Mă duseseră prin provincie, acum am stat mai mult la Havana. Aici mergeam mult cu Onelio Jorge Cardoso care voia să-mi facă cutare favor, să mă prezinte la cutare. Eu aveam o stare de reținere, totdeauna îmi făcea impresia că-i prea mult. În fine, au găsit un pictor din România, Sandu Darie, să mi-l prezinte. Era un pictor plecat din Roman, făcuse și el parte din echipa suprarealismului românesc. Copilărise cu Blecher, iar Blecher i-l prezentase și pe Geo Bogza și fuseseră într-o perioadă nedespărțiți, așa zicea el. Dar se refugiase în Cuba, iar aici era un sfînt al lor. Decorase un spital, avea o coloană Sandu Darie. Evident, îl iubea și el pe Fidel care era, bineînțeles, nemaipomenit. La un moment dat mi-a povestit cît de prieten a fost cu Mircea Eliade și am ajuns să vorbim despre antisemitismul de care e acuzat Eliade. „În România toți erau antisemiți”, spune el. „Cum erau toți antisemiți? Cum spuneți așa ceva? Geo Bogza era antisemit?”, l-am întrebat. „El cel mai tare!”, a răspuns. I-am zis lui Bogza cînd m-am întors. „Ha, așa a zis? Ce ticălos! Era total netalentat! Ce face în Cuba?”, m-a întrebat. „Pictură!”. „Așa, așa, asta poate să facă. În România făcea literatură proastă”.

Cum să fie Bogza antisemit? Era minunat. În fiecare 15 ianuarie, își lua prietenii și se duceau la statuia lui Eminescu. Într-o perioadă îmi trimitea felicitări de 15 ianuarie. Tot ce făcea era o natură poetică, avea o grație, un fel sărbătoresc de a se purta. I s-a dat un premiu în Serbia, la Smederevo, pentru un poem pe care el îl cam repudiase, *Poemul invectivă*. Smederevo voia să dea premii europene și a găsit o nișă cu literatura porno europeană, iar primul premiu i l-au dat lui Bogza. A fost să-și ia premiul, dar a făcut un spectacol total! I-a dat o actriță un trandafir și s-a apucat să-l guște. Pînă la urmă l-a mîncat pe tot! Cum mănîncă Bogza trandafirul, cu o așa grație! Și Sandu Darie să spună că el era cel mai antisemit dintre toți!

- Cu Sandu Darie se întâlneau toți românii care mergeau în Cuba, apare în toate cărțile scriitorilor care își publică memoriile de călătorie. Îi duceau și pe ei la Camagüey, un oraș colonial al cărui centru vechi e înscris în UNESCO. Probabil erau itinerare oarecum stas, cu cîteva variații. Darie oare cînd a ajuns în Cuba?

- Prin '55. S-a dus în „Cuba aia rea”. Pe urmă, dintr-o dată a fost revoluționar și el. Avea un apartament în centrul centrului! Ce era dezastruos în Havana era că totul îți lăsa impresia de ruină, ți se părea că întreaga Havana se ruinează! Clădirile erau impozante, baroce și doar îți puteai imagina cît de splendide au fost. Pe urmă, jos, la nivelul străzii erau magazine. Se putea cumpăra pe dolari, dar cine avea dolari?

- Dumneavoastră bănuiesc că n-aveați, venind din România!

- Nu, nu. Aveam o indemnizație cu care nu-ți puteai cumpăra absolut nimic. Practic, n-am avut nici un ban acolo. Dar nici ei nu aveau. La întîlnirile astea de la Uniunea Scriitorilor îmi lăsau impresia că toți, inclusiv

scriitorii, o duceau destul de prost. Și apoi, tot acolo, am văzut că stăteau mereu cu televizoarele pe posturile din Statele Unite! Plus că era totul foarte secret, foarte închis. Am vrut să mă duc la Ambasada României, însă ambasada n-a vrut să mă primească. Cînd am plecat din Cuba, am vorbit cu fiecare dintre ei să vedem cum ți-nem legătura. „Cel mai bine să trimiteți scrisoarea către noi la ambasadă, ambasada ne-o trimite nouă direct!” N-am reușit să mai iau legătura cu niciunul dintre ei.

- Dar noianul de cărți pe care le-ați tot primit, ați reușit să le aduceți în țară?

- Le-am adus, le-am dat la tradus și acolo au rămas, de atunci.

- Și antologia?

- N-a mai ieșit. Am cîteva povestiri traduse de o hispanistă din Timișoara, Adriana Dobre Neuman, care s-a apucat să traducă și chiar muncea cu mare viteză. Dar n-am publicat decît doi scriitori. Pe Onelio Jorge Cardoso și pe Miguel Mejides. Atîta tot!

- Cum se puteau totuși împăca sărăcia lucie, dragostea sinceră pentru Fidel și emisiunile TV din Statele Unite pe care le urmăreau cu toții? Pare că în Cuba de atunci se suferea de o schizofrenie severă.

- Eu aveam doi de gardă lîngă mine și singurul dialog cu ei despre americanii din nord era cum i-au bătut ei, cubanezii, la Bahía de Cochinos, Golful Porcilor, în 1961. Cît despre sărăcie: primeau totul pe cartele. Li se dădea lapte, nu știu, doi litri, și li se mai dădea nu știu

program că puteam merge la cumpărături și la film. La pictor am fost singur, dar îmi face impresia că avea și el niște galoane. Dar, asta-i adevărat, mă puteam duce în fiecare zi, și chiar mergeam în fiecare zi, la Cinemateca lor. Dar tot ce am văzut, în drumurile prin Cuba și prin capitală, era dezolant. Nu știu, erau orașe făcute pulbere, n-am mai văzut altele atît de distruse! Havana veche era o ruină! Te speriai.

- Vă dați seama, dacă atunci era ruină, cum e acum?

- Să știi că multă vreme am și uitat că am fost în Cuba. De cînd mi-ai spus că vii am început să caut prin materialele pe care le aveam. Nici nu știu dacă am publicat pe undeva, atunci, impresiile mele din Cuba. Mai degrabă cred că nu.

- De ce? Ați uitat călătoria asta fiindcă nu a fost așa de strălucită? Memoria mai face jocuri din astea. Sau ați fost pînă la urmă destul dezamăgit?

- A fost o ruptură totală! Deodată, cu oamenii ăia cu care credeam că sînt prieten, cum era Gutiérrez, sau cu care mă împrietenisem acolo, Augier de exemplu, sau Cardoso, deodată nu mai puteam să iau legătura deloc. La un moment dat, nu știu prin ce mijloace, le-am găsit adresele. Le-am scris pe adresele alea. Nimic! Am scris ambasadei, nimic! Am vorbit cu Romul Munteanu, cu care cred că aveam dialog bun. Zic: „Domnule, am o antologie a nuvelei cubaneze.”. Zice „A făcut-o altcineva!”. Eu întreb „Cine?”, iar el zice: „Domnule, a

ce, în orice caz, o alimentație mizerabilă. Dar, pe de altă parte, îmi face impresia că aveau un soi de stare de vegetare. Erau fericți să nu facă nimic, știi? Am povestit undeva cum m-am dus să-i caut fetei mele Ioana, care era mică pe atunci, nu știu ce fruct prin cooperativele AGRO. Și la ora nouă nu mai era nimeni pe cîmp, gata, munciseră pe ziua aia! Le plăcea. Era totuși o vibrație nemaipomenită! Străzi întregi dansau. „De ce dansează?” „Așteaptă ziua națională”. Dar eram în aprilie! Să aștepți dansînd ziua națională, care e în 26 iulie!

- Bănuiesc că n-ați mers nicăieri singur, să vă plimbați pur și simplu!

- Cei doi care mă însoțeau tot timpul erau, presupun, echipa de control. Însă iubitul translatorei era totuși un operator important pe care l-am văzut mai tîrziu pe genericul unor filme cubaneze. Și mai erau încă doi prieteni de-ai lor care erau mereu prin preajmă și pe care-i invitam pe „tarjetă”. Parcă nu-mi vine să cred că erau și ei supraveghetori. Doar la pictorul Darie am fost singur, în ziua mea „liberă”, cînd era scris în

făcut-o, ce mai!”

- Și chiar așa a fost? Chiar fusese făcută de altcineva?

- Nu, nu. Ce-mi transmiteau era: „Nu mai insista”. Erau ani grei. Era de fapt chiar perioada cînd am scos *Proza românească de azi*, primul volum, și am vrut să fac volumul al doilea. Nu mai știu ce capitole aș fi avut în volumul al doilea, dar cum ajungeam să termin capitolul cutare mi se spunea „Păi știi că a fugit?”. Mergeam la următorul și, din nou, „Știi că a fugit?”. Erau unsprezece care fugiseră și am renunțat. În '92 Mircea Ciobanu își făcuse o editură și mi-a zis să-i dau lui volumul al doilea. Dar Mircea Ciobanu a murit. Și atunci am trecut pe ideea de geografie literară și le-am transferat pe toate în geografie. Ruptura de Cuba s-a produs pentru că aveam foarte mult de citit, multă proză românească, era o demență întreagă să vezi ce-i cu nou-veniții în literatură. Și apoi, Cuba intrase în umbră, pentru că fusese la un moment dat o imagine a Americii Latine care merge pe stînga, părea că autoritatea ei crește și de aceea

Cornel Ungureanu: Pseudojurnal cubanez

Dincolo de amfiteatru

Cristina CHEVEREȘAN

Când am ajuns la Facultate, știam destul de multe despre Catedra de Engleză și membrii ei. Aveam emoții la franceză, unde luasem startul târziu; altele fuseseră prioritățile lingvistice impuse de educația începută în deceniul cel mai întunecat al comunismului. Deși crescusem într-o casă unde limba română era sfântă (gramatică și lectură deopotrivă), nu bănuiam că, alegând să aprofundez limbile străine, voi mai avea contact direct cu profesorii de la secția dedicată. Și totuși. Mai întâi a fost Adriana Babeți, într-o întâlnire la literatura comparată de anul I. Am mai povestit-o, mi-a influențat semnificativ studenția. A urmat explorarea unui teritoriu nou și fascinant pentru mine: cel al Europei Centrale. Echipa ”A Treia Europă” aduna săptămânal în eleganta sală de ședințe a revistei *Orizont* reprezentanți din câteva generații de studenți și masteranzi avizi de noutate, dialog, dezbatere: un model de învățare și comunicare bazat pe reciprocitate pe care, la finalul anilor ‘90, nu-l întâlneai adeseori prin sălile de clasă.

Nu era vorba atât de cărțile pe care le citeam, adnotam, discutam (*”Cum, chiar există atâta literatură mare,*

ce ne face să vibrăm și să ne identificăm atât de aproape, puțin peste frontierele nu demult rigide?”) Trio-ul Babeți-Mihăieș-Ungureanu trecea, împreună cu noi, peste granițe: ale țărilor, ale disciplinelor, ale stereotipurilor cu care până și cei mai norocoși dintre noi crescuserăm, vrând-nevrând. Dacă pe primii începusem să-i cunosc de la cursuri, pe profesorul Cornel Ungureanu nu l-am întâlnit în amfiteatru. Nu m-a notat, nu m-a scos la tablă, nu mi-a dat teme. Îl ascultam curioasă și îmi părea pe cât de erudit, pe atât de imprevizibil și intimidant. În sala cu panouri de lemn și ferestre înalte spre oraș, desprinsă parcă și acum din istoria cu rădăcini adânci, era de nestăvilit.

Rostogolea peste cercul strâns în juru-i, cu ochi mari și urechi ciulite, un amestec de trimiteri, anecdote, citate dintre cele mai neașteptate. Se oprea subit, ținându-te cu privirea. Te găseai deodată la capătul unui arătător imaginar: „Tu? La ce operă ai mers ultima dată?” Ți se amesteca totul în minte, sperai să nu te faci de râs în fața unui maestru care credeai că nu te cunoaște destul de bine. Te întrebai cum funcționează pe atâtea planuri deodată acest personaj cu memorie inepuizabilă și mecanism ascuns de autoreglare.

Desigur, nu se întâmpla nimic rău. O fâstăceală, o porție de râs, o mână de ajutor de la colegi, o cascadă de conexiuni revărsate dinspre inepuizabila sursă-mentor urmau și ne ajutau să schițăm din tușe minuscule universul ce ne unea, dincolo de prime impresii și ultime clișee. Era epoca geografiei literare, frenezia descoperirii unei Mitteleurope pe cât de concrete, pe atât de iluzorii, cu periferii și centre interconectate și interschimbabile, pe care o cutreieram pas cu pas, pagină cu pagină, empiric mai degrabă decât prin teoriile poststructuraliste, postcoloniale, postmoderne, postumaniste ce aveau să ne jaloneze traiectoriile academice și critice de secol XXI, în funcție de zonele unde urma să activăm. Ne-am obișnuit în priză directă cu dedicarea și pasiunea pentru un obiect de studiu, cu modestia, dar și încăpăținarea în fața ideii că întotdeauna mai e ceva de aflat și de adus la lumină, prin eforturi de cercetare cvasi-arheologice.

Mereu alături de Adriana Babeți și Mircea Mihăieș, Cornel Ungureanu îmi părea o combinație de savant aparent distrat și predicator al toleranței și incluziunii culturale înainte ca acești termeni să devină uzați până la anihilarea sensurilor. ”Europa Centrală este un concept cu geometrie variabilă”: un grup crescând de tineri cu drag de cunoaștere și argumentare se vedea cucerit de această idee seducătoare prin accentul pe diferență, similaritate și punțile pe care literatura le poate crea. Dinco-

lo de asta, însă, de la Profesorul Ungureanu și partenerii săi, creatori de școală intelectuală autentică, am învățat ceea ce puțină lume găsea și, cu atât mai mult, găsește azi răgazul să cultive: fondul înaintea formei, cercetarea fundamentală în locul artificului și modei, răbdarea de a pune bazele înainte de a culege roadele.

Volumele dedicate Europei Centrale, antologii de texte traduse, prezentate, pre- și postfațate complet, complex, nuanțat de dascălii ce munceau cot la cot cu noi (și mult după ce noi ne încheiam contribuțiile) au reprezentat nu doar o ucenicie, ci și o dovadă prețioasă de încredere pentru toți cei ce ne lăsam implicați de bună voie. Cu interes autentic, mult înaintea mirajului creditelor de practică și voluntariat, a programelor de mentorat ori ”alinieri cu piața muncii” ce se străduiesc să dea nume și greutate unor chestiuni ce țin, de fapt, de chemarea și dăruirea umaniste înăncute și deschidera spre comunitate prin excelență.

Fișele de dicționar, pe care le concepeam, discutam, aranjam fără ca bazele de date să aducă totul la distanță de un click și scientometria să reducă ”valoarea” cercetătorilor la cifre, au fost parte a acestei educații prin exercițiu și perseverență, pentru care Profesorul Ungureanu reprezenta un pilon esențial. La revista *Orizont*, unde a ținut timp de decenii primele pagini, editorialele i se conjugau cu nenumăratele texte prin care (re)cunoștea și promova scriitori din categorii dintre cele mai diverse de vârstă, generație, stil, ocupație, preferințe estetice, narative, formale.

Dincolo de orice, din imediata-i proximitate sau de departe, cu propriile preocupări și arii de implicare academică modelate fără niciun dubiu (și) în acest atelier, am fost martoră pe parcursul anilor la afirmarea unui adevăr incontestabil: Cornel Ungureanu a iubit Banatul, cu paradoxurile, poveștile, personajele și complexitatea sa literară, socio-istorică și culturală, fără a reduce universul la o unică porțiune, indiferent cât de specială ori semnificativă. A practicat punerea în ramă și în context, înțelegerea apartenenței identitare a individului (creator ori spectator) în cercurile concentrice ale orașului, regiunii, țării, zonei, continentului, lumii. Pasionat de geografia literară, pedagog prin exemplu, ne-a învățat să apreciem limitările și deschiderile simultane ale teritoriului fizic atunci când se completează cu și îmbracă în imaginație și explorare mentală. Pe urmele lui, am devenit cetățeni ai unei literaturi mai cuprinzătoare și mai generoase decât orice interese de grup sau de spațiu. Dacă avem noroc, îl vom regăsi acolo unde spiritul nu se odihnește, ci zburdă.

Umbra luminoasă

Gabriela GLĂVAN

Amintirea profesorului Cornel Ungureanu va fi mereu legată de enorma generozitate cu care mi-a deschis cariera universitară, dar și de importanta dezamăgire pe care cred că i-am adus-o. A fost ca în clișeu adesea invocat despre comparațiști – mereu între lumi, domenii, paradigme, niciunde acasă, locuind simultan în două-trei discipline, de fapt indisciplinați și ușor inconsecvenți. Colaborarea noastră nu a fost lipsită de crize, mici drama, și, din partea mea, un anumit ghimpe în inimă ce va rămâne permanent acolo. Cred, totuși, că tocmai cei ca mine au reținut ceva semnificativ despre el: felul în care te transformă o relație intelectuală fluidă și onestă, care aduce, adesea nemilos, la suprafață, locurile vulnerabile ale devenirii tale. I se adaugă imaturitatea, bagajul ascuns al micilor patologii și nevroze, indecizia, o anumită inconștiență legată de limitele până la care îți este permis să te consideri tânăr.

În ziua în care am împlinit douăzeci și cinci de ani, eram, ca întotdeauna în acei ani, la universitate. Era o perioadă dificilă, și probabil m-am făcut de râs că am plâns, iar profesorul m-a îmbrățișat, patern, cu o căldură ce mi-a făcut bine mult timp. Adevărul e că eram pe punctul de a renunța la proaspăt începuta mea carieră universitară. Nu știu dacă acel moment a însemnat reconcilierea mea cu proiectul, deja fragilizat, al acestui parcurs, dar cu siguranță mi-a revelat o dimensiune umană a cărei importanță va crește. În același timp, mi-am construit o figură paternă, care avea să rămână loc de întoarcere și reper.

Doctoratul a contribuit suplimentar la adâncirea alienării mele prin canoanele literaturii române, cu tot efortul de a consolida o matrice comparatistă unui demers prea amplu și nerealist asumat. Erau anii în care cercetarea pentru doctorat era exilată în spațiile rare dintre sesiuni și semestre, iar treptele formării profesionale în spațiul academic erau dispuse mult mai restrictiv decât astăzi. Au fost ani pulverizați în seminarizări repetitive, cu grupe enorme care citeau tot mai puțin, fără perspectiva de a putea conta exclusiv pe contractul cu universitatea.

Marele tabu al succesului academic este că nici atunci, nici acum nu te poți dedica total studiului decât dacă cineva are grijă de toate celelalte. Deși nici cu acest proiect nu am simțit că primesc validarea profesorului, teza fiind relativ departe de ceea ce aș fi putut concentra dacă m-aș fi putut dedica temei într-un alt ritm, întreg procesul mi-a revelat modul în care profesorul îi forma pe cei din jurul său. În acei ani încă mai era posibilă risipa intelectuală generoasă, susținerea informală (completând-o pe cea formală), reflexul unei forme de prietenie turnată în matricea unei relații parentale, cu toate complexele și atașamentele mereu negociate, anulate și luate de la capăt. Era posibil un anume haos personal din care ieșeau sclipiri, idei, reveniri.

L-am cunoscut mai îndeaproape pe Cornel Ungureanu când începea să devină tot mai rară întâlnirea cu un profesionist academic complet dedicat proiectului său intelectual. Nu îmi pot imagina când, și, mai ales, cum a scris profesorul cărțile importante ale celui interval decât printr-o dedicare totală, o plonjare și o rămânere în acel ecosistem. Nu i-am urmat modelul și,

privind la dinamica actuală a diminuării relevanței publicării cărților în științele umaniste, știu că alimentez un regret tardiv. Dacă îi urmam sfatul și publicam ceea ce insista să public (atunci, nu mai târziu), probabil aș fi navigat mai lin printre anii arizi ce aveau să vină.

Multe dintre cele ce-i alcătuiau pe atunci stilul inconfundabil probabil nu ar mai avea aceea rezonanță astăzi. Totul e altfel și nu mai rădem (crispați și temători să nu supărăm pe nimeni, aș zice) la aceleași glume. Interbelicul și primele decenii ale comunismului ar avea altă anatomie în programa universitară decât au avut la mijlocul anilor 2000. La fel și studiile despre geografia literară și utopiile Europei Centrale. Am conștientizat, relativ devreme, că profesorul m-a făcut parte dintr-un ultim (poate pentru mult timp de-acum încolo) interval liber în studiul literaturii, în critică și eseu, în predarea unor autori încărcăți de paradoxuri.

Dacă acum e greu de imaginat cum un formator de școală și un model critic ar putea avea o anumită relaxare administrativ-birocrațică, pe atunci exista un surplus de generozitate ce putea compensa astfel de neajunsuri. Prin felul în care nu prelungea discuții redundante sau contexte cronofage (era celebru pentru felul în care se ridica și pleca exclamativ, parcă somat la o altă datorie, nevăzută) Cornel Ungureanu își lua și libertatea de a relaxa convenții, ca într-o ironie de artist. Mărturisesc că în acest punct, mi-ar fi plăcut, în mod deosebit, să-i duc arta mai departe.

La ultima noastră întâlnire era înconjurat de o mulțime ce-i căuta atenția și nu m-am dus să-i vorbesc. O veche rețineră de a nu interveni în armonii vechi, de a nu strica ritualuri și de a nu ieși în evidență când nu e imperios necesar m-au făcut să-l privesc doar de la distanță. Era fragil, oarecum palid și toată lumina din amfiteatru părea că se adunase pe el. Nu m-a văzut, doar eu îl fixam, iar când mi-am mutat privirea, deja dispăruse. Lumina nu a avut timp să se dizolve.

Două vederi

Adriana BABEȚI

Până să ajungă miile lui de pagini obiect de studiu, până să i se reediteze măcar o parte din zecile de cărți, până să apară o monografie de tipul „viața și opera”, să vorbim și să scriem despre el fără să obosim, ori de câte ori s-ar ivi prilejul. Fiecare cu Ungureanul lui. Așa că am să încerc să povestesc ceva despre el în două secvențe decupate și prelucrate dintr-un fel de jurnal-notes pe care îl țin de peste 50 de ani. Fragmentele acestea sunt, în toate sensurile, niște vederi. Cărți poștale ilustrate pe care le scot din pliurile memoriei, din camera obscură, clișee pe care le dezvolt, le fixează și apoi însuflețesc imaginile cu o întâmplare, cu un gest, cu niște vorbe. Ele sunt parte din portretul pe care l-am văzut, mereu în mișcare, vreme de 49 de ani (începând din 26 septembrie 1971, până în 19 noiembrie 2025).

Prima vedere. 26 sept., 1971. X la 12 CU Oriz. *Nimic. Dezamăgit.*

X e „întâlnire”; CU Oriz. înseamnă că m-am întâlnit la ora 12 cu Cornel Ungureanu la revista *Orizont* (serie veche). *Nimic* e chiar „nimic”, iar *Dezamăgit*. poate fi „dezamăgitor/ dezamăgitoare”. Cine? Personajul, situația. Dar s-ar putea ca eu să fi prescurtat și faptul că l-am dezamăgit pe C.U. (cu prestația mea). Acum, când revăd după atâția ani însemnarea, cred că sunt valabile ambele variante. Pot să reconstitui toată scena, de parcă aș fi trăit-o ieri. Și asta, din două motive. Întâi, pentru că, fiind foarte mioapă, mi-am exersat memoria încă din copilărie, de teamă că lumea din jur ar putea dispărea în beznă. Și apoi, pot să refac această primă întâlnire până la ultimul amănunt deoarece ea a fost, pentru mine, foarte puternică. Îmi dau seama abia acum că atunci, în pragul ușii, gata să intru în birou, aveam să trec și un alt fel de prag, care îmi va schimba viața.

Stătea la birou, preocupat, cu părul vâlvoi, cu o mustață neagră, fioroasă, cotropit de ziare, cărți și reviste puse alandala. Nici măcar nu și-a ridicat ochii din hârtii. Am înțepenit în ușă și am bâiguit ceva despre două cronici scrise pentru *Orizont* la îndemnul profesorului Frățilă. S-a întors spre mine, a dat scurt din cap, și-a scos ochelarii negri, de soare, mi-a aruncat o privire grăbită și a spus amuzat sau chiar intrigat, cu o undă de ironie pe care am dibuit-o rapid: „Da? Cronici?”. Am văzut că avea ochii foarte albaștri și privirea nesigură, de miop. Deși în încăpere era cald și purtam un fel de alendelon alb de la „Arta populară”, am simțit că mă cuprinde frigul de jenă și, cumva, de nervi. Nu mi-am dat seama din ce cauză mi s-au aburit ochelarii și a trebuit să-i scot.

Pentru că vedeam totul ca prin ceață mi-a fost frică să înaintez, așa că am rămas în ușă întredeschisă. Cred că i-am stârnit mila, fiindcă l-am auzit cum spune, de data asta cu o ironie care se voia blândă, dar care mi s-a părut destul de mușcătoare: „vino, vino, nu te mănâncă nimeni la *Orizont*, domnișoară”. Acum, când refac scena primei noastre întâlniri, mă gândesc că, într-adevăr, din 1971 până azi nu m-a mâncat nimeni la *Orizont*, dar multe zile mi-au fost fripte și mâncate acolo din cauza unor întâmplări trăite cu stomacul strâns de furie și de neputință. Aș vrea să scriu cândva despre ele, asta doar presupunând că va mai interesa pe cineva cum se făcea presă culturală în anii 70-80, într-un oraș de provincie din România.

Dar atunci, pe când eram încă studentă, am făcut câțiva pași, ca o școlăriță cuminte și, în loc să mă așez în fața biroului, m-am oprit în picioare la câțiva centimetri de scaunul în care el se tot foia. În timp ce mă agitam scotocind într-o straiță de lână după cele zece pagini dactilografiate, a scos un *ă* prelung și s-a aplecat brusc spre sertarul de jos al biroului. A răvășit câteva hârtii până a reușit să extragă o batistă bej în carouri, ca un origami bine înfășat, și-a ascuns în ea jumătatea de jos a feței, și-a suflat nasul, s-a tras spre perete și a început să tușească forțat. Într-o fracțiune de secundă am țâșnit de partea cealaltă a biroului și m-am așezat

pe scaun.

Și-a dres vocea și a început să citească cele 10 pagini. Cinci erau despre un număr al revistei *Secolul 20*, iar în alte cinci descriam cu zel cartea lui Dan Grigorescu despre romanul realist din secolul al XIX-lea. Lucrasem două săptămâni la ele, făcusem fișe, scosesem citate. În așteptarea verdictului, simțeam cum mi se strânge stomacul de emoție, ca la examen. Aveam mâinile reci și privirea buimacă. Stătea nici treizeci de secunde pe fiecare pagină, le dădea pe cele citite rapid la o parte și, după vreo trei minute s-a oprit. Am înțepenit de groază. Mi-a spus scurt, sever ca un profesor, că scrisesem prea mult. Prea descriptiv. Și, ceva parcă mai blând, a adăugat că nu era rău, fiindcă fraza era curată. Mi-a mai spus că trebuia să fac recenzii, nu cronici. Că așa se începe. Atunci, să rămână de totului-tot doar 5 pagini, de adus a doua zi.

Apoi a luat la întâmplare de pe birou o revistă și trei cărți, le-a împins spre mine și a spus că așteaptă o recenzie și trei cronici. Să mă prezint cu ele peste zece zile. S-a însuflețit brusc, m-a privit zâmbind, a mustăcit și mi-a spus că dacă mă țin de treabă și fac o cronică în fiecare săptămână, peste doi ani pot să scot o carte. „Trebuie neapărat să scoți o carte!”. Și fiindcă suna ca un ordin, m-am ridicat repede în picioare și am răspuns hotărât: „Da”.

Nu mai că totul a rămas vorbă goală. Peste nici un an, în mai 1972, deveneam colega lui la noul *Orizont*, un săptămânal cu profil de revistă culturală. Timp de câțiva ani am tot scris cronici și recenzii, am și încropit din ele un volum de vreo 150 de pagini, intitulat *Dioptrii*, pe care Cornel a vrut să-l prefățeze. Praful s-a ales și de acest proiect.

Dar altceva a fost important atunci, la început, în acea scenă – să-i spun – originară. Atunci l-am văzut, fără să pricep de fapt nimic din el, în tot vălmășagul de stări, care erau (dar asta am înțeles-o foarte târziu) adevărata lui bogăție. Un amestec adânc uman de timiditate și poză autoritară, de severitate și blândețe, de nerăbdare și tihnă, de hăbăuceală uitucă și memorie incredibilă, de judecată critică necruțătoare și îngăduință de neacceptat, de forță și nebănuită fragilitate. Când, peste vreo 30 de ani am pregătit un interviu cu el, l-am întrebat înainte de a începe înregistrarea dacă își mai aduce aminte de scena primei noastre întâlniri din redacție. Și-a amintit-o până la ultimul detaliu. Inclusiv știa ce recenzii făcusem. De parcă m-aș fi transformat într-un anchetator nemilos, l-am întrebat de unde îi venea tot acel stil aiurea de a se comporta. Și a răspuns precipitat, cumva copleșit de emoție, că a avut întotdeauna o relație nesigură cu propriul corp.

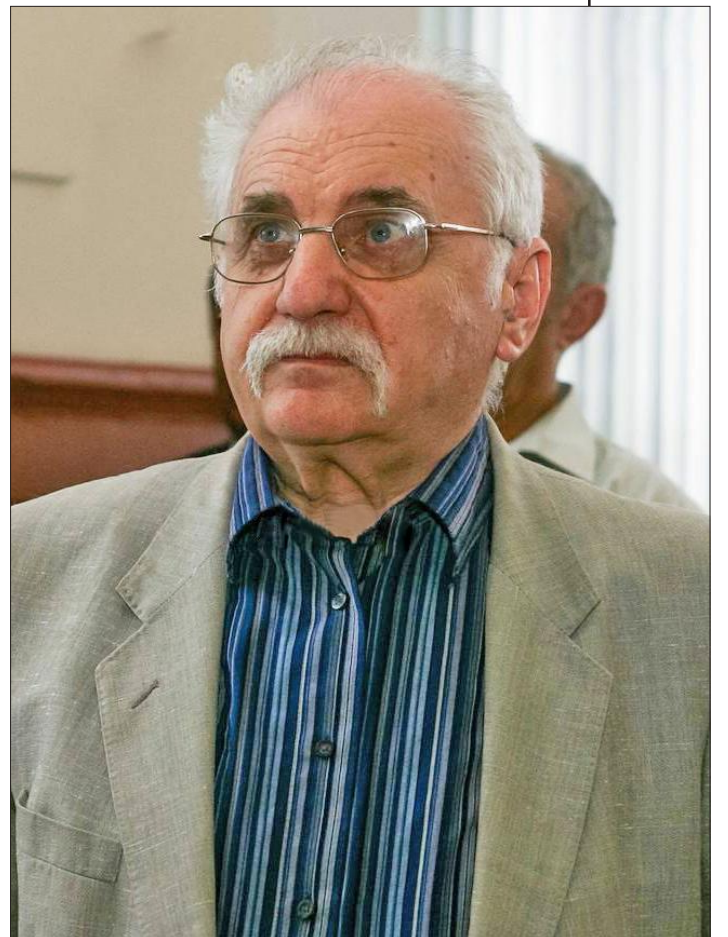
Am aflat atunci, spusă cu suflul la gură, o poveste despre copilărie și boală, despre pierderea foarte timpurie a tatălui, despre groaza de internate și spitale, despre antrenamentele de box după orele de la școală, despre totalul fiasco al călirii prin sport. Despre triumful șahist. Dar mai ales despre spaima că oricând s-ar putea întâmpla o catastrofă care să-i smulgă brusc de lângă el pe cei apropiați. Care să-l doboare când s-ar aștepta mai puțin. De acolo nelinștea, nerăbdarea, neputința de a sta mult timp nemișcat, într-un singur loc. De acolo disparițiile bruște, imprevizibile, din orice loc s-ar fi aflat. Deci asta era. Ești sigur? l-am întrebat. Da.

A doua vedere. 21 dec., 1974. *Tm. Parc Bot. C. caută Poarta. Nimic.* E clar că *Parc Bot.* e Parcul Botanic din Timișoara. C e Cornel care caută sub nămeții de zăpadă Poarta Veneză, prin care se intra cândva în Cetate. *Nimic* înseamnă că n-a găsit nimic. Am scris amândoi despre acea după-amiază de iarnă. El, în *Imediata noastră apropiere*, eu, într-o prefață. Imitam acolo o procedură de anchetare, așa cum făcuse Danilo Kiș în *Clepsidra*: „Ai spus, cu martori, că ideea de a studia trecutul Timișoarei și al Banatului ți-a venit într-un parc. Precizează numele parcului, data și ora la care te aflii acolo”. „Parcul Botanic din Timișoara, 21 decembrie 1974, ora 15:30.” „Erai singură?” „Nu.” „Describe scopul plimbării.” „Eram în căutarea unei istorii.” „Nu te eschivaa. Cine v-a obligat să o faci?” „Nimeni.”

Așa, cu aventura noastră din Parcul Botanic ar fi

trebuit să înceapă o carte scrisă împreună despre subteranele Timișoarei, despre istoria ei nevăzută, mai puțin cunoscută și, de cele mai multe ori, uitată. Au urmat patru ani de documentare în arhive, în reviste vechi, în monografii ale orașului, în corespondențe și memorii tipărite sau nu. Am scormonit prin zeci de volume din biblioteci private și publice, am copiat și tradus ce scria pe spatele unor vederi. Dar mai ales am făcut, cum se spune, teren. Am fost doi reporteri frenetici.

Am coborât în subsolul așa-zisei Case turcești, de pe fosta stradă Păltiniș (acum, Evlia Celebi), am luat la pas piețe și străzi din Elisabetin și Iosefin, din Fabric și Cetate, am văzut curți interioare și am urcat pe casa scărilor în blocuri vechi, am intrat în zeci de apartamente încremenite la 1900 sau în interbelic. Și am vorbit ore în șir cu oameni în vârstă, cu memoria vie. Păstrez un „Bloc de corespondență” și câteva caiete studențești în care am notat amândoi, în paralel, aproape tot ce auzeam, fiindcă pe atunci nu aveam aparate de

înregistrat. Îi văd scrisul împrăștiat, grăbit, din interviul cu arhitectul Edmund Stanzel, în superba vilă Bauhaus de pe strada Giurgiu (fără să fi bănuie atunci că, peste 30 de ani, ea se va numi strada Coriolan Băran). Sau transcrierea dialogului cu fostul primar al orașului în interbelic, Coriolan Băran. Pun cap la cap rândurile lui cu ceea ce am notat eu și îmi dau seama că, de fapt, descoperiserăm o comoară. Câte amănunte neștiute despre Lucian Blaga sau Camil Petrescu, prietenii lui Băran! Și câte detalii despre viața unui arhitect extraordinar, aproape uitat!

Din păcate, interviurile acestea nu au fost publicate niciodată. Și nici însemnările despre periplusurile în doi. S-au mai răcit prin paginile *Orizontului* sau prin cărțile noastre doar fragmente din povestea Timișoarei subterane începută atunci. Dar din toate drumurile, din toate poveștile, din tot ce am citit, dar mai ales din tot ce am învățat de la el s-a ivit peste multă vreme, în libertate, un proiect minunat. Un Centru de studii central-europene, *A treia Europă*. El nu s-ar fi putut construi fără susținerea lui Mircea Mihaieș și a unui grup de tineri excepționali. Așa că opera lui Cornel Ungureanu își adaugă, direct sau oblic, toate cele 60 de volume apărute în colecțiile Centrului nostru, concepute sau coordonate și de el.

„La ce oră ai părăsit parcul?” „Când a început să se întunece, nu știu exact.” „De ce nu poți să răspunzi fără ezitare și te pierzi?” „Pentru că aici vremurile-s pururi în ceață, căile mereu începute, mereu neterminate, iar gândurile deznădăjduite și pline de speranță.” Ești sigură? m-a întrebat. Da.

Călătorie pe coridorul secret

Brîndușa ARMANCA

Zilele acestea, în miez de ianuarie 2026, pe nămeții neașteptați în Timișoara, oraș de câmpie unde ninge rar, ne-am strâns câțiva dintre foștii învățăcei și prieteni ai lui Cornel Ungureanu la bisericuța din curtea Liceului C.D.Loga să-l comemorăm. Au trecut 40 de zile.

N-am apucat să simțim golul, lipsise o vreme din cauza unui accident, iar cenaclul Orizont era suspendat. Între timp, au părăsit baricada vieții literare timișorene

alți scriitori: în mai Ștefan Ehling, în august Ileana Oancea și Nina Ceranu, în septembrie Marcel Pop Corniș departe de țară, în octombrie Alexandru Ruja, în noiembrie Paul Eugen Banciu și Cornel Ungureanu. 2025, ce an lacom de vieți!

Am scos din bibliotecă vrăful de cărți semnate de ilustrul cărturar, cărți care stau de mulți ani pe raft între studiile profesorului Eugen Todoran și între jurnalele lui Livius Ciocârlie. Cu o singură excepție, toate poartă o dedicație, niciodată aceeași, niciodată formală, întotdeauna caldă și încurajatoare. Până prin anul 2000, dedicațiile le semna „C. Ungureanu”. După 2000 mi le dedica semnând amical „Cornel”. Ajunsesem să ne tutuim, deși îmi depășeam cu greu sfiala. Era mentorul meu, ale cărui cărți le studiasem, așa cum se văd și azi, subliniate, încercuite, adnotate, cu colțuri îndoite. Mi-a lansat volumele, mi-a scris prefețe, mi-a susținut doctoratul. Dar mai cu seamă, a ținut sufletul în mine să nu abandonez scrisul, literar sau jurnalistic, n-are a face. „O pagină pe zi”, spunea.

Am extras dintre toate cartea care îl ține viu pe Cornel Ungureanu fiindcă e un jurnal scris la persoana întâi: *Despre regi, saltimbanci și maimuțe*. E jurnalul pătimirilor sale ca director al Teatrului Național Timișoara, între 2000 și 2001. O „istorie eroi-comică-satirică, un fel de țiganiadă timișoreană”, cum nota în dedicația generos adresată mie, ca „eminent coleg și prieten rar”.

Îl regăsim aici pe Cornel Ungureanu animat de imbolduri reformatoare, încercând să treacă de harpiile bârfitoare, de incompetenții administrației, de vanitățile actorilor, de ambițioșii care se credeau îndreptățiți să ocupe fotoliul directorial. Îl vedem în mișcare perpetuă, între redacție și teatru, la conferințe de presă, întâlniri cu dramaturgi și regizori, la televiziuni și drumuri la București unde mai-marii culturii de tranziție tratau cu indiferență nevoia de buget, fiindcă teatru fără bani nu se poate face.

Năpăstuit de o presă locală adesea ostilă, de pretențiile nerealiste ale regizorilor invitați care cereau sume imposibile, de criticii atenți la curentul politic, de invidioșii din cultură, Cornel Ungureanu al acelor zile înfruntă cu nesfârșită răbdare pedicile convins că

„niciun oraș din România nu a fost încercat de atâtea schimbări brutale de direcție” și că, până la urmă, „există o Timișoară culturală care va supraviețui dezastrelor”.

Compune repertorii cu miză mare, este prezent peste tot, între scriitori și între actori, la Universitatea de Vest unde ține cursuri de literatură universală, la întâlnirile grupului de la A treia Europă, la cenaclu. Suportă cu ironie mofturile unor tineri actori care se dădeau vedete, precum și veleitățile unor scriitori care se luptau cu ortografia. Acasă, unde ajungea rar, e suplinat de soție, dar nu scapă de reproșurile copiilor, deja maturi, pentru „inaderența la misiunea de tată”.

Și totuși, undeva, printre toate acestea, găsea coridorul secret prin care dispărea, pentru a citi și pentru a scrie. Când a împlinit opt decenii de viață, mai mulți scriitori i-au dedicat lui Cornel Ungureanu o carte în colecția intitulată „Tabula gratulatoria”. Memoria multora reține acest detaliu care îl definea: oricât de animată era adunarea, fie cenaclu, fie o aniversare, fie un eveniment, Cornel dispărea, fără să fie văzut, auzit. Unde pleca, doar bănuim.

Anii jurnalului ținut din martie 2000 până în iunie 2001 îl descriu în mijlocul unor intrigi cu resorturi politice, un experiment acceptat și înțeles. Când a sosit „vremea activiștilor”, a știut fără niciun regret că „asta e, sunt ei la putere, trebuie să ne luăm valesa și să ne scriem cărțile”. Și asta a făcut.

A continuat să scrie cărțile, să susțină tinerii scriitori și cauza literaturii bănățene, ca parte a unei Mitteleurope imaginare, conturând „geografia unei iluzii”. Anul acela al băătăiei pentru un teatru modern în Timișoara n-a trecut fără uzură, n-a trecut fără dezamăgiri, dar n-a lăsat zgură: „Încerc să fac să supraviețuiască niște realități condamnate. Fac rezervații naturale fără rost, după ce plec eu se vor face pulbere. Nimeni nu mai are nevoie, la Timișoara, de scriitori, de teatru, de instituții pentru elite”. Și totuși, „există o Timișoară culturală care va supraviețui dezastrelor”, scria tot atunci.

Supraviețuirea orașului literar i se datorează și acestui scriitor emblematic care a prețuit nu doar estetica, stilul, ci și onestitatea, modestia, capacitatea de a înțelege schimbarea lumii din jur și a perseverat în a salva spiritul special al locului. A plecat dintre noi pe alte coridoare decât cele pe care dispărea de obicei, necunoscute și acestea. Nu-l vom putea înlocui, vom simți golul, dar vom duce mai departe memoria sa.

Din polen, zâmbetul unui mandarin rătăcit printre cărți

Marcel TOLGEA

● „Emilia îmi dă un castron cu albușuri. Să le bat. N-am spart nici nucile, deși mi-a atras atenția încă de azi dimineață. N-am plătit întreținerea. Iar o să ne treacă la avizier. Să bat albușele bine. Nu în stilul meu. N-am fost la Comisariat să rezolv situația lui Dan. Pe urmă își amintește de China și zice: *Faci cum vrei*. Dacă e gratis, poți să te duci. Sună la ușă cineva, țâr-țâr, țâăăâr. E maestrul Gogu, își cere scuze de deranj. El cu doamna lui au început anul 1997. Nu mai avem o juma' de țuică? Intră în contul hârtiilor de anul viitor. Ne va face reducere. Reducere mare. Dacă vrem noi, dă foc la tot”. Fragmentul este din *A muri în Tibet*, iar maestrul Gogu e un fel de înger exterminator pe lângă casa scriitorului (era să scriu Casa Scriitorilor!) fiindcă e fochist și arde chintalele de hârtie ce se depun în asemenea refugii ale Oamenilor Care Citesc. Unde astupă totul, așa cum face, mai ales pentru necititori, colesterolul cu arterele noastre. ● De ce am ales un asemenea pasaj într-un număr al revistei care, așa cum se cuvinte,

îmbrățișează memoria lui Cornel Ungureanu? Fiindcă îmi imaginez că majoritatea celor care i-au fost aproape sau/și îi datorează ENORM își vor aminti de el cu cerneala înaltă a ideogramelor culturale. Pe care – știți asta! – le desena în cărți, în cronici, în articolele sau pe care, după un tușit de acordaj fin, le însuflețea, mereu cu dreapta, în amfiteatrele de la U sau la Cenaclul Uniunii. Unde, preț de pontoș o oră, de la 12,00, la 13, 00, își exalta umorul, ironiile și, mai ales ludicul cu o irepresibilă poftă de spectacol. Care, mai toate, ne ținutau adesea într-o veselie aparte fiindcă, dincolo de provocări, dincolo de subtile subsoluri culturale, străvedeam și actorul ce își făcuse din scenă o identitate secretă. Iar când scriu asta, mă gândesc și la un titlu mult mai puțin inocent decât pare: *O istorie secretă a literaturii române*. ● Așadar, am ales fragmentul cu albuș casnic fiindcă, dincolo de statura intelectuală și vocația profundă a construcției, eu am descoperit fermecat în Cornel Ungureanu și un actor-regizor dotat cu un monstruos simț al ridicolului, al vanității, al imposturii. Citiți neapărat *Despre regi, saltimbanci și maimuțe!* Dar un actor-cascador interpret emerit al măștilor sale

deopotrivă timid și ironic, deopotrivă imperativ în diagnostic și absent din conversație, deopotrivă hotărât și nehotărât când din seninul uzașelor sociale venea ceva ce îi era a priori indiferent. (Cunoscuii literari măcar sper să îi fi remarcat acel „da” care, ce să auzi, nici nu răspundea, nici nu întreba, ci instaura un limb între lumile noastre prea accentuat colorate în alb-negru.) ● Dacă mă gândesc bine, acum, eu cred că începutul dragului meu pentru Cornel Ungureanu e situat la vreo câțiva ani după ce l-am cunoscut și am aflat că, după ce își făcea lectura zilnică de germană în paginile ziarului Neue Banater Zeitung, obișnuia să rupă cu delicatețe fâșii din hârtia netipărită pe care, apoi, le mesteca delicat. Asta a adăugat admirației mele pentru cel mai important critic al Banatului stupefacția întâlnirii, în regimul nocturn al imaginării, și cu un personaj de peliculă de hârtie impregnată-n salivă, imaginar, altoit, deopotrivă, din filmele Tati și Woody Allen. Da, trimiterea mea la marea cinematografie nu e deloc arbitrară fiindcă, îmi amintesc bine, cu aproape toată suma primită pentru masivul său op *Proza românească de azi*, Cornel Ungureanu și-a cumpărat un video recorder performant pentru sutele de casete video cu capodopere ale filmului. Ați ghicit, se mișca și printre filmele mari exact așa cum respira între cărți. ● Știu detaliile astea deși, pe atunci, în 1986, *Imediata noastră apropiere* nu era decât un titlu ce avea, în ceea ce mă privește, să mă așeze tot mai aproape de autorul ei. Cum mi se întâmplă chiar și acum.

Mă apropii de pietre și tac

Marian ODANGIU

Cu doar trei ore înainte ”să plece”, am vorbit la telefon și l-am îndemnat să aibă grijă de sănătate. Pregătisem toate cele necesare pentru ca, cel puțin în următoarele două luni, viața literară să meargă înainte, fără pauze și fără sincope. Luasem legătura și cu câțiva colegi, pe care i-am rugat să se implice mai susținut în desfășurarea Întâlnirilor literare..., din care, până la finalul anului, mai rămăseseră doar patru ediții. Dar, mânat de mereu același demon lăuntric potrivnic stării pe loc, a continuat să insiste. A trebuit să îi aduc multe argumente, fiindcă era hotărât să revină cât mai repede „în arenă”.

În cele din urmă, l-am convins. Nu fără ”compromisuri”, însă. A acceptat să lipsească la următoarea lansare de carte, dar, la reuniunea de la sfârșitul lunii cu scriitorii reșiteni, nici vorbă! Erau, pentru el, mult prea importanți, mult prea semnificativi, mult prea dragi ca să nu le fie alături la celebrarea decanului lor de vârstă. Mai cu seamă că, urmare a insistențelor lor, decalasera cu două săptămâni festivitatea de decernare a premiilor literare (chiar dacă, pe diplome, era trecută data de 28 noiembrie...)

Evident, m-a întrebat cum stau cu sănătatea. Am glumit – cum o făceam de obicei, aflându-ne noi într-un un soi de perpetuă complicitate optimistă – cu formula trecem noi și peste asta. Avea o voce plăpândă, marcată de suferință, dar, ca întotdeauna, pozitivă, clară, fermă, ce deconspira o gândire lucidă, ordonată, clară...

Pe la șase după-amiaza, brusc, pentru mine, lumea a intrat în ceața densă, confuză, înspăimântătoare a imposibilului. A stării de perplexitate. A uluirii în fața neputinței de a interveni pentru a schimba ceva. A infailibilului. A ireversibilității. A durerii sufletești profunde, aproape fără obiect și fără identitate. Copleșitoare. Paralizantă. Ezitam între îndoială și spaimă. Un anunț de pe rețelele de comunicare, postat de fiul lui, consemna sec: „A murit Cornel Ungureanu”. O fotografie și nimic altceva. Cutremurător!

Mi-am călcat pe suflet și am sunat la același număr de telefon la care vorbisem cu câteva ceasuri înainte. Nimic. După câteva ezitări și amânări, am sunat-o pe doamna Emilia, îngerul păzitor al Profesorului.. Da, era adevărat...

Mi s-a tăiat respirația. Nu mai știu ce s-a întâmplat în orele următoare. Am deschis din nou calculatorul și fișa bibliografică. În fața ochilor aveam un imens abis paradoxal, de o densitate cruntă, în care se involburau titluri de cărți, autori, evenimente, acțiuni, planuri, proiecte. Au început să sune tot mai insistent telefoanele, să vină tot mai multe, mai neliniștite și mai tulburătoare, mesajele de condoleanțe. În scurt timp, rețelele de socializare s-au um-

plut cu fotografia scriitorului și cu însemnările îndurerate ale zeci și sute de oameni care l-au prețuit și respectat. De persoane care, preț de aproape cinci decenii, au ieșit de sub mantaua lui magică, aceea cu care ocrotea și încuraja tot ceea ce promitea să fie ori să devină, cândva, poet, prozator, critic și istoric literar, eseist.

Pe scurt: om de condei, care să îmbogățească sufletele celolalți. Să îi bucure. Să îi convingă că viața e frumoasă și că strălucirea ei e și mai puternică prin literatură. Prin scris. Avea o formulă fermecată care nu a dat niciodată greș: citește zilnic o carte și scrie în fiecare zi o pagină...

Delicat, perfect echilibrat, de o modestie șocantă și cu o generozitate pe măsură, Cornel Ungureanu a fost, decenii la rând, Ființa Tutelară a literaturii bănățene. A tot ceea ce s-a petrecut important în devenirea ei. În transformarea dintr-un fenomen izolat, provincial, într-unul național. European. El a dus creația din această parte a țării din era condeiului, în epoca digitală. E Mentorul și Eclerorul desăvârșit care, cu intuiție și har, a descoperit, încurajat și susținut sute de autori. L-a ținut unul lângă celălalt, i-a determinat, prin propriul fel de a fi, să stea aproape, să fie uniți, solidari. Nu, neapărat, să se iubească, dar să se respecte și să respecte ritualurile scrisului și ale evenimentelor și întâlnirilor culturale. Așa cum în nicio filială a Uniunii Scriitorilor nu erau!

I-a primit pe toți, cu larghețe, în biroul lui, și a conversat pe îndelete cu fiecare, fără prejudecăți și fără resentimente. Minute în șir. Uneori chiar ore. Nu a cerut niciodată nimic de la nimeni, dar a dat, întotdeauna, totul. Cu desăvârșită, infinită răbdare. Cu un tact de profesor fără cusur. Ca și cum ar fi avut tot timpul din lume, ca și cum ar fi fost nemuritor!

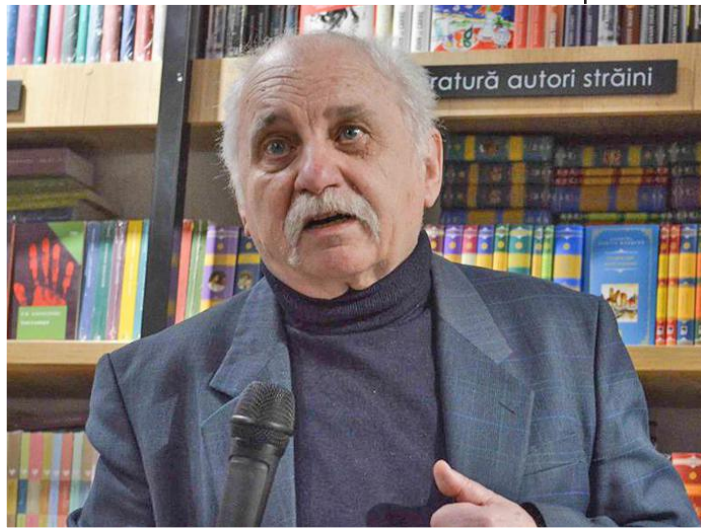
A dialogat blând chiar și cu aceia care l-au dezamăgit, contrazis ori chiar atacat. Nu a rostit niciodată vreo vorbă urâtă despre nimeni. Adversarii lui (câți vor fi fost) se izbeau întotdeauna de zidul de lumină pe care criticul și istoricul literar l-a ridicat în jurul său. O singură dată, calm, fără ură, dar cu fermitate, mi-a spus: din acest moment, omul acesta nu mai există pentru mine. Atât. Deși fusese jignit profund și pe nedrept, nu l-a urmărit. Nu s-a răzbunat. Nu l-a ponegriț în vreun fel. A fost prima și ultima oară când s-a întâmplat asta. Probabil, atunci, durerea a fost mult prea mare. Așa cum, în ultimii ani, durerile lui fizice au fost uriașe. Nu s-a plâns niciodată. Doar din când în când albastrul privirii i se închidea la culoare. Dar cuvintele îi rămăneau încărcate de toleranță. De înțelegere. De acceptanță.

Era gata în orice moment să susțină pe oricine i-a cerut sprijinul. Să îl însoțească oriunde, călătorind, neverosimil adesea, sute de kilometri doar pentru a participa la nu știu ce lansare, pentru a fi membru în vreun juriu ori pentru a se implica într-o comisie de doctorat. Era un Risipitor de sine precum pușini. Un Don Quijote iremediabil convins că mo-

rile de vânt sunt chiar soldații unei inexistente armate...

Cred că nu există, din '70 încoace, în această parte de țară, vreun scriitor care să nu fi beneficiat, în vreun fel sau altul, de încurajările și aprecierile întotdeauna fastuoase, hiperbolizante ale lui Cornel Ungureanu. De vocația sa de *Însoțitor* și *Ecleror*, de puterea lui de o lua mereu și mereu de la capăt. De a nu refuza pe nimeni. De a iubi nu doar literatura, ci, cu uriașă mărinimie, de a iubi, înainte de orice, *scriitorii*. De a-i respecta și de a-i așeza pe un pedestal, în câteva rânduri, nemeritat. De-a lungul vremii, m-am convins că aceasta era partea substanțială a puterii lui de a începe etern, de a o lua mereu și mereu de la capăt, de a investi necondiționat în cei care, cu sprijinul lui, au devenit critici, poeți, prozatori, esești, unii chiar de primă linie în literatura de azi. Ori, măcar, iubitori de cărți.

E adevărat: unii au supraviețuit și au devenit adevărate vedete. Alții i-au rămas alături și s-au bucurat o viață de iubirea Dascălului. De multe ori, unora, le-a suportat ingratitudinea și a acceptat cu stoicism și discreție inamicițiile. Câțiva au ales chiar să se îndepărteze, să se ascundă într-un fel de negație niciodată prea zgomotoasă: Cezarului i se cu-

vine întotdeauna ce este al Cezarului. Nu mai mult. Dar nici mai puțin. Ori de câte ori magnifica lui corabie dădea semne de oboseală, Omul reizbucnea cu și mai multă forță. Mult mai puternic decât era înainte.

Cornel Ungureanu a scos literatura Banatului de sub zodia provincialismului și a determinat-o să facă parte din marea cultură națională și din cultura Europei Centrale. Cărturarul a coagulat în jurul său tot ce a însemnat viață literară bănățeană. A fost în tot și în toate. Mereu egal sieși, fără emfază, fără vanități subalterne, fără micimi sufletești, fără respingeri elitiste. Deschis, sincer și curat. Aproape umil. Inclusiv plecarea s-a produs astfel: liniștit, discret, aproape pe tăcute.

În energia risipită cu enormă dragoste stă secretul longevității și capacității criticului de a fi incredibil de viu și de lucid. Viața lui Cornel Ungureanu este o lecție nu despre cum să fii, ci cum să devii, încă trăind, nemuritor...

O dragoste ca în cărți. Prin cărți

Robert ȘERBAN

O carte de aproape 800 de pagini nu e ușor de ținut în mână. Atât are ediția a doua a jurnalelor lui Cornel Ungureanu, *Despre regi, saltimbanci și maimuțe*, apărută, recent, la Brumar, – în care e cuprins și *A muri în Tibet* –, pe care, din nefericire, autorul n-a mai apucat să o vadă. Sâmbătă l-am dus pe ultimul său drum, luni am primit cartea de la editoarea Loredana Tirzioru. Cum poți să ții vie amintirea unui om pentru care scrisul și viața s-au confundat, dacă nu citindu-l? Și unde îl găsești cel mai aproape de cel care a fost, dacă nu în propriul jurnal?

Câteva seri la rând am recitit din volumul ce s-a ținut bine între coperte. Cărțile groase au o rezistență mai mică decât cele subțirele, fiindcă cedează sub propria greutate, li se rup legăturile. Mai ales dacă nu-s cusute. Și dacă au parte de un ritm alert în datul paginilor, cum a fost al meu. Ritmul mi-a fost impus de scris, care e oglinda felului de a fi al domnului Ungureanu: entuziast, nerăbdător, reactiv, precipitat. Așa era și în anii directoratului său de la Teatrul Național din Timișoara (TNT), iar cele mai multe dintre însemnări de atunci sunt.

Prin paginile jurnalului unul intră, altul iese, careva deschide gura, altcineva îi ia vorba și o dă celui ce tocmai a pornit spre ușa unde se întâlnește cu cea care dă buza și care are lucruri fundamentale de rostit, dar nu-i ies decât niște onomatopee, din cauza vociferărilor ce răzbat prin fe-reastra deschisă care scârțâie mișcată de curentul format în

biroul directorului. Nume și lume, în trecere, cu treabă, gata să schimbe trecutul, să salveze viitorul, să cucerească funcții, inimi, respect, premii, roluri, glorie, nemurire. E anul 2000, prin urmare-i sfârșit de secol, miroase-a nou, dar așa de tare, încât unii prevestesc Apocalipsa. Doar că nicio fisură, nicio invazie, în afară de cea a țăntarilor, în noul mileniu. Loc mlăștinos aici, cândva, tradiția se cere perpetuată.

Mi-am amintit, citindu-l pe domnul Ungureanu, ce făceam atunci, la 30 de ani, la 30 și un pic, fiindcă, din când în când, apar prin pagini, fie ieșind, fie intrând, fie doar privind scena.

Eram jurnalist, scriam la foaie, devenisem și te-least, făceam o emisiune de/despre cultură la tv, una lungă, de vreo două ceasuri și jumătate, chiar din 2000, din care-am tăiat mai apoi, după ce colegul de platou s-a retras în glorie, ca să încapă în grilă.

Mi-am mai amintit că în septembrie 1990, când am venit în Timișoara ca student, știam câțiva oameni din oraș, dar nu cunoșteam decât cinci. Exagerez, îi văzusem față în față o singură dată, n-aveam cum să-i cunosc. Îmi botezasem degetele de la stânga cu numele ficăruia, să-mi fie mai clar care, cine, ce și cum. Cu degetele de la dreapta îi număram. Erau oamenii mei, o mână de oameni. Mi se părea firesc ca într-un oraș necunoscut să am măcar cui pune întrebări. Iar Cornel Ungureanu era între ei. De la dânsul primeam și răspunsuri. Mai toate erau de ținut minte. Fiind apropiat de vârsta tatei, bucuos și entuziasmat de câte ori mă vedea – fie pe stradă, fie la cenacluri (mergeam la toate pe atunci, m-aș fi dus și la al pensionarilor, dar încă nu funcționa) –, cerându-mi într-una texte, disponibil tot

timpul, chiar dacă, uneori, dispărea pur și simplu, domnul Ungureanu mi s-a conturat rapid în minte și în inimă ca un om realmente bun. Distrat, uituc, ironic? Da, uneori. Însă nu rău. Iar acum, după atâția ani de când pot spune că-l cunosc, adaug: niciodată. Niciodată rău.

Or, pentru mine aceasta a fost și e semnul pe care-l aștept de la un om. De la Cornel Ungureanu a venit încă de atunci, la începutul anilor '90, și, de-a lungul vremii, s-a amplificat. Pentru oamenii buni pot face orice. Și cum domnul Ungureanu, din postura de director, căuta să pună teatrul pe șine, am încercat să-l sprijin, scriind despre evenimentele fericite de pe scenă, invitându-l la emisiune, intervievându-l, încurajându-l.

Citindu-i jurnalul, îmi reamintesc câtă energie consuma în demersurile – deloc puține, chiar dacă unele fără eficiență – pe care le făcea ca lider al Naționalului. Presi-unilor de tot felul la care era supus, amatorismului mul-tora cu care lucra în acei ani, lipsei fondurilor, absenței interesului publicului pentru teatru, egomanilor care-i tot ieșeau în cale, le-a rezistat prin umor și prin scrisul propri-ilor cărți. Oamenii buni cam au umor. Sau măcar îl gustă. Ajută enorm ca să nu ne acrim. Să nu ne stricăm, odată cu vârsta.

Citiți *Despre regi, saltimbanci și maimuțe*. O să aflați cum se trăia într-o zonă din lumea culturală a Banatului de acum un sfert de secol. Dar și mai de demult, dar și mai de aproape. O lume reală, imaginată, iubită cu o uriașă devoțiune de unul dintre actorii și creatorii ei principali și de neînlocuit. Iubită până în ultima clipă, cu o dragoste ca în cărți. O dragoste ce rămâne prin cărți.

in memoriam

50 de pagini pe zi

Radu Pavel GHEO

Am trăit cîțiva ani cu convingerea că între Sorin Titel și Cornel Ungureanu exista o asemănare fizică suficient de mare pentru ca, la o adică, să îi poți confunda – cel puțin la prima vedere. E drept că pe Sorin Titel nu l-am întîlnit niciodată, îi cunosc chipul doar din fotografii, iar faptul că amîndoi purtau ochelari și un soi de mustață pe oală tipică vremii, pe care am văzut-o în toată copilăria mea la bărbații din zonă, a contribuit la impresia asta – altfel teribil de eronată, după cum mi-am dat seama ulterior. Așa cum mi-am dat seama și de ce forșasem, probabil, o asemănare fizică (sau, mă rog, fizionomică) între ei, de ce văzusem un aer de familie în și dincolo de niște fotografii alb-negru, nu întotdeauna clare, cu ochelari și mustăți.

În mintea mea ei nu aveau cum să *nu* semene, de vreme ce erau (sînt) reperele esențiale ale literaturii din Banat: unul în literatura locală (de limbă română), celălalt în evaluarea, interpretarea și ordonarea ei, adică în critica literară. Amîndoi, Titel și Ungureanu, se completează, interferează și modelează literatura modernă

locală, amîndoi influențează și marchează decisiv literatura modernă română. Și amîndoi, plasați într-o continuitate istorică regională, reprezintă culmi neegale: Titel în literatură, Cornel Ungureanu în literatura despre literatură. Și cu literatură – căci multe dintre cărțile lui de critică și istorie literară, foarte personale, cu un stil aparte, propriu, cu un har narativ al punerii în context, au curgerea cuceritoare a prozei narrative.

Domnul profesor. Domnul Ungureanu. „Ungu“, cum îi mai spuneam în privat cînd povesteam despre el, cu acea manieră lenevoasă bănățeană de a scurta orice cuvînt mai lung la doar două silabe. E-atît de greu să scrii despre dispariția... nu, despre moartea lui. O să-mi lipsească și o să ne lipsească multora. A fost un critic cum n-a mai văzut Banatul și nu știu cînd și dacă o să mai vadă. Odată cu el, de-acum, se încheie o epocă. Aici, în Timișoara, vreme de cincizeci-șaizeci de ani, Cornel Ungureanu a însemnat autoritatea critică, reperul tuturor celor care aspirau la recunoașterea literară și omul în jurul căruia se coagula mișcarea literară a Banatului. Vreme de două generații, el a fost un dinam al culturii scrise de aici, sub toate formele ei. A fost, în același timp, un om de o generozitate culturală care uneori putea părea exagerată, dar care era, în fond, o formă subtilă de încurajare și de solidarizare, ținută mereu sub control de o luciditate critică manierată.

Știa mai ales să vadă grăunțele de valoare, cită va fi fost, chiar și la un scriitor aparent veleitar sau doar mediocru, încurajîndu-l pe fiecare în direcția în care își

putea valorifica la maximum potențialul. Poeți aspiranți din trei-patru generații, autori de proză realistă, fantastică ori SF, scriitori în grai bănățean – toți găseau la el cîteva cuvinte de încurajare, de sprijin, care contau enorm tocmai fiindcă veneau de la el. Și cred că pe el îl bucura, dincolo de orice altceva, opțiunea în sine a fiecăruia, alegerea căii regale a literaturii, care însemna deja un soi de validare, așa că mereu căuta – și găsea – la oricine partea sau pătica bună, valoroasă, semnificativă, care conta. Și totuși știa mereu să păstreze proporțiile, cu un discernămint temperat de delicatețe, care nu excludea selecțiile și ierarhizările. Literatura și oamenii ei, asta prețuia. Am avut întotdeauna încredere în judecățile lui și i-am admirat și imitat (atît cît am putut) felul de a judeca lumea literaturii.

Dintre multele lui cărți, scrise cu un stil inconfundabil, de povestitor inspirat, sfătos și abil, una care m-a impresionat peste fire a fost cea dedicată unui scriitor local minor, dar măreț în felul lui, cunoscut sub pseudonimul Tata Oancea. Cartea, intitulată *Introducere în viața și opera lui Petru E. Oance, poet, jurnalist și sculptor*, a apărut în 1999 la Editura Modus P.H. din Reșița într-un tiraj insignifiant. Ca multe alte cărți ale lui Ungu – și, poate, înaintea altora –, ea ar merita reeditată și redescoperită. Volumul e o perlă: o combinație de critică literară, rememorare și roman biografic ce ilustrează credința oarbă în literatură a personajului reconstruit de Cornel Ungureanu – dar și, în același timp, forma de credință în literatură și scris a autorului cărții.

Tata Oancea, un țăran bănățean pasionat de scris, fondator și editor al legendarei reviste interbelice *Vasiova*, a fost un poligraf prolific și ceva mai mult decît un grafoman – un scriitor dăruit cu destul de puțin talent, dar cu o imensă credință quijotescă în puterea literaturii, căreia i-a închinat întreaga viață. Credința aceasta în scris e cea care îl emoționează pe Cornel Ungureanu, îl face să rezoneze cu Tata Oancea, cu tragicomica și totala sa dăruire, fiindcă – dincolo de diferențele de generație, anvergură, dar mai ales de talent – ei doi fac parte din aceeași lume mică, dar luminoasă, și sînt mînași de același crez. Cartea aceasta, pe care o consider și acum una dintre cele mai bune, mai calde și mai revelatoare din tot ce a scris Cornel Ungureanu, include astfel, dincolo de poveste (ea însăși cuceritoare), și o explicație a mărinimiei cu care i-a încurajat pe toți cei tentați de această artă săracă, dar atît de puternică.

După 1989 Cornel Ungureanu a fost – din cîte știu eu, neîntrerupt, pînă în 2025 – președintele filialei timișorene a Uniunii Scriitorilor. Ar trebui să scriu „Președintele“, cu P, fiindcă l-am identificat întotdeauna cu postura aceasta metonimică, de figură tutelară a scriitorimii din Banat. Nu-mi imaginam un altul mai potrivit pentru această funcție reprezentativă. Nu-mi imaginez nici acum. Breasla scriitorilor e plină de orgolii, frustrări și inamiciții, dar și de momente de prietenie, solidaritate și căldură extraordinare, iar el știa să le atenueze pe cele dintîi și să le stimuleze pe celelalte. Era un pilon al stabilității, o instituție în sine: la Timișoara Uniunea Scriitorilor însemna Cornel Ungureanu și o să-mi fie tare greu să mi-o redimensionez altfel, fără el, fără hohotul lui sonor, cald, fără zîmbetul larg cu care întîmpina pe oricine intra în biroul său de la redacția revistei *Orizont*, de parcă acea întîlnire sau reîntîlnire i-ar fi luminat ziua.

Însă atunci cînd l-am întîlnit prima oară, nu l-am cunoscut în postura de critic. S-a întîmplat în 1992, pe cînd eram student la Facultatea de Litere – numită pe atunci Filologie –, iar el era profesorul nostru de literatură română contemporană (ceea ce numim astăzi, după treizeci și ceva de ani, „literatura postbelică“). Prelegerile lui, întotdeauna libere, întotdeauna alerte, aveau acea spectaculozitate despre care doar citisem, precum cele ale lui G. Călinescu, doar că fără histrionisme „divinului“. Erau punctate de o seriozitate impunătoare și, în egală măsură, debordînd de o pasiune căreia era greu să-i rezști. Ceea ce împărtășea el acolo erau lucruri importante, lucruri care contau și pe care merita să le știm.

Mi-l amintesc cum vorbea, cum începea să vorbească, luîndu-ne prin surprindere, încă din momentul în care deschidea ușa sălii de curs, cu o voce ușor nazală, pe un ton egal, dar ferm, întrerupt de scurte întrebări adresate direct și tăios unuia dintre noi.

Îl ascultai doar cîteva minute și te cucerea. Îți dădea seama că ai în față un om care trăiește în literatură și pentru literatură, care pare să știe (și chiar știa) cam tot despre literatura română și se bucură că poate să-ți împărtășească și ție din acel tot. Mi-am dat seama mai apoi că și el ne urmărea la fel de atent pe noi, studenții lui, și căuta să racoleze posibili viitori critici, poeți, prozatori – unde altundeva să fi găsit un teren mai fertil decît la Litere, printre cei mînași la facultate de o pasiune similară? De altfel și eu, asemenea nu știu cîtor zeci sau sute de literați, îi datorez debutul critic într-o revistă, pe o pagină tipărită, mirajul oricărui aspirant literar din anii 1990.

Atunci, în toamna lui 1992, l-am văzut pentru prima oară de aproape. A intrat în sală, a salutat scurt și a început să ne vorbească fără nici un preambul, privind roată în jur, de parcă tocmai relua o discuție întreruptă de curînd. „În 1945, cînd Ion Biberi îi va întreba pe cei mai de seamă artiști, intelectuali, oameni politici ai epocii cum va arăta lumea de mîine, majoritatea artiștilor, chiar unele spirite pînă atunci lucide, afirmă că această lume va aparține «omului de jos», «luminii de la Răsărit», «stîngii». (Interviurile vor fi tipărite în volumul *Lumea de mîine*). În acest an stînga *nu* era neapărat comunistă. În ciuda propagandei intense (unice la acea vreme în România), stînga era social-democrată...“ Cu aceste cuvinte și-a început Cornel Ungureanu primul curs de literatură română contemporană.

Noi, cei vreo patruzeci de studenți, abia ne-am dezmeticit, parcă dintr-odată, și ne-am apucat să notăm febril spusele noului nostru profesor. Mi-amintesc: era un curs despre Mihail Sadoveanu postbelic și – pentru noi, studenți în anul al patrulea – un prim contact cu un fel inedit de a povesti, judeca și interpreta literatura română. Textul din ghilimele l-am reproduș din notițele de mînă luate atunci la curs și păstrate, din fericire, pînă în ziua de azi. Mă gîndesc că ar mai putea fi de folos. Într-o rememorare caldă din numărul trecut al *Orizontului*, criticul Mircea Mihăieș pomenea despre risipirea generoasă a lui Cornel Ungureanu, care și-a oferit spre publicare destule dintre volumele sale unor prieteni și confrăți, editori de mică anvergură, astfel încît multe dintre cărțile lui au fost „tipărite în cele mai improbabile locuri“ și n-au circulat aproape deloc (așa cum s-a întîmplat și cu volumul despre Tata Oancea, pomenit aici).

Prelegerile lui, exclusiv orale, căci nu știu să fi fost strînse și publicate undeva, se înscriu în aceeași logică a risipirii și nu pot să nu mă gîndesc că ar putea să fie transcrise și publicate. Cu toate limitările presupuse de erorile de transcriere și golurile de receptare, cred că esența lor se va păstra (e greu de imaginat azi cu ce viteză transcria un student spusele profesorilor de la curs). Iar dacă prelegerile acestea s-ar publica, fie și într-un tiraj restrîns, apariția lor ar fi nu doar un gest omagial, ci și unul recuperator, ce ar completa o fațetă a unei întregi vieți trăite în miezul literaturii. Altfel, vor fi pierdute pentru totdeauna.

Îmi vine acum în minte un lucru pe care mi l-a spus odinioară, mai demult, domnul Ungureanu, în biroul lui de la *Orizont*, într-o discuție despre literatură și cărți (despre ce altceva?): „Încearcă să citești în fiecare zi 50 de pagini. Știu, cîteodată e greu – dar măcar 50 de pagini pe zi. Contează tare mult“. A zis-o încrezător și încurajator, ca și cum ar fi lucrul cel mai firesc din lume. Eu am făcut rapid un calcul: 100 de pagini în două zile, 1.500 pe lună, aproximativ 18.000 pe an. În minte mi-a răsărit imaginea unor șiruri aparent infinite de rafturi înșesate cu cărți, pe care el le străbătea an după an, citînd, scriînd și vorbind despre scris și scriitori, despre lumile și viețile construite și reflectate acolo, și lăsînd în urmă alte cărți, alți cititori, alți scriitori – truda și pasiunea lui, rostul lui împlinit în lume.

Geografia valorilor ce se scufundă

Daciana BRANEA

Când ești departe, oamenii continuă să trăiască în mintea ta, cu gesturile lor mărunte, cu automatismele și ritualurile cotidiene, ca și cum timpul ar înceta să curgă. De ani de zile, de când nu mai locuiesc practic la Timișoara, am refăcut de nenumărate ori traseele de altădată, Circumvalațiunii – Piața Unirii – Piața Sfântul Gheorghe fiind unul dintre cele pe care l-am parcurs cel mai des. În fiecare vacanță, dar și, cu ochii închiși, de la peste șapte mii de kilometri distanță, am revenit în repetate rânduri la sediul revistei *Orizont*, unde mă aștepta biroul meu cu sertarul plin de foi îngălbenite din perioada cea mai activă a Fundației „A Treia Europă”. În încăperea alăturată, cu ușa întredeschisă și cheile uitate în broască pe dinafară, îl regăseam de fiecare dată pe Cornel Ungureanu.

Pentru mine și pentru mulți alții, profesorul Ungureanu a fost un mentor în sensul cel mai cuprinzător al cuvântului — spun asta deși sunt sigură că, neplăcându-i să se lase flatat, ar schimba imediat subiectul, cu un gest grăbit al mâinii. Generații de studenți care, după ce îi audiaseră cursurile de la Universitate, au îndrăznit să treacă pragul biroului său de la revistă au ieșit de acolo critici, esești, scriitori cunoscuți. Mereu prezent, animat de un entuziasm contagios și plin de bunăvoință față de toți cei care îl căutau pentru un sfat, o încurajare sau doar ca să-l asculte povestind, părea nepuizabil. Vestea morții sale, care a căzut ca un trăsnet din văzduhul impersonal al internetului, pur și simplu nu putea fi adevărată.

Aurmat o zi confuză, în care am citit zeci de mesaje, încercând să mă obișnuiesc cu gândul acestei implauzibile absențe. Scotocind prin cutia cu fotografii pe care am adus-o cu mine peste ocean, l-am descoperit pe Cornel Ungureanu în două imagini de la sfârșitul anilor '90, începutul

anilor 2000. Au fost, poate, anii săi cei mai faști, în care înfiinșase, împreună cu Adriana Babeți și Mircea Mihăieș, grupul de cercetare, ulterior Fundația „A Treia Europă”, transformând Timișoara într-un epicentru al studiului literaturilor central-europene, unde te puteai întâlni cu giganți precum György Konrád, Olga Tokarczuk sau Jacques Le Rider.

Într-una dintre fotografii ne luăm rămas bun cu toții — cei din nucleul original al grupului — de la istoricul american Tony Judt, în splendoarea unei grădini de vară timișorene, ca dincolo de o lentilă aburită. În cealaltă, Cornel Ungureanu e surprins într-una dintre ipostazele cele mai caracteristice, alături de Adam Michnik la masa lungă din sala de evenimente de la *Orizont*, urmărindu-l cu un amestec de curiozitate și amuzament, gata în orice moment să sară de pe scaun pentru o completare sau o anecdotă, pentru a-și arăta adeziunea sau pur și simplu pentru a-l pune mai bine în valoare pe invitat.

Toți cei care i-am fost mai întâi studenți, apoi discipoli, vom continua să ni-l amințim pe Cornel Ungureanu ca pe un om de o enormă generozitate, întotdeauna disponibil și plin de energie, care se cheltuia fără menajamente nu doar în scris, ci și în întâlnirile cu ceilalți. Îi datorăm atât orientarea culturală, cât și, nu puțini dintre noi, începuturile scrisului și pedagogia proiectelor duse până la capăt. Ca profesor, ne-a învățat să privim literatura ca pe un organism viu, să analizăm contextual și să distingem continuități, atenți la relațiile subtile dintre texte, epoci și spații culturale. În peisajul critic românesc a făcut figură aparte, ca un deschizător de drumuri lipsit de emfază: a fost, începând din anii '70, promotorul unei metode critice sensibile la particularitățile regionale, ale spațiului central-est-european, și la felul în care literatura reflectă identitatea și memoria colectivă.

Original și ca stil, și ca poziționare, era preocupat de condiția periferiei, a spațiilor marginale și de graniță, pe care le considera la fel de fertile ca marile cen-

tre de iradiere a literaturii canonice. Metoda sa, născută din atașament și exersată mult înainte ca abordarea geocritică să se impună în Europa vestică, se baza pe o intuiție esențială: departe de a fi un simplu decor sau o convenție narativă, spațiul literar echivalează cu o experiență istorică, existențială și etică.

Ancorat în Banatul original, pe care îl cunoștea și îl iubea ca nimeni altul, criticul și istoricul literar Cornel Ungureanu a deschis — împreună cu câțiva dintre colegii săi timișoreni — literatura română către orizontul central-european,

susținând regândirea raportului dintre centru și periferie. Pentru el, Banatul, Mitteleuropa sau provinciile „minore” nu erau simple repere cartografice, ci forme complexe de existență culturală, caracterizate de interferențe și hibridizare, traumă și redempțiune, iar canonul literar însuși trebuia rescris geografic.

Dezinteresat de neutralitatea teoriei, a propus o metodă critică a asumării,

puternic colorată afectiv și exprimând o perspectivă morală, potrivit căreia periferia nu doar reflectă centrul, ci generează sens, meritând să fie înțeleasă și explorată ca atare. Volumul său care ilustrează poate cel mai elocvent acest mod de a gândi literatura, *Mitteleuropa periferiilor*, oferă în același timp spectacolul incomparabil al unei memorii prodigioase, al unei imaginații vii și al unei inteligențe interogative, ghidate de valori inamovibile. Ortografiată întotdeauna cu majusculă, deasupra tuturor acestor valori se află Cultura.

Mulți au spus, în zilele care au trecut de la dispariția sa, că Timișoara nu va mai fi aceeași în lipsa omului-instituție care a fost Cornel Ungureanu. Recitind unul dintre ultimele sale interviuri, pe care i l-a acordat lui Robert Șerban chiar

în paginile revistei *Orizont*, mi-a devenit limpede că despărțirea de profesorul Ungureanu, cu care se încheie indiscutabil o epocă, are loc pe fundalul agoniei unei lumi. De acum depinde numai de noi, cei care îi datorăm formarea, să menținem la suprafață acest continent al valorilor primejduite, încercând să îl salvăm prin recursul la memorie și credință în continuitate.

Profesorul

Grațiela BENGĂ

O întâlnire miraculoasă — astfel îmi întitulasem evocarea pe care am publicat-o când Profesorul împlinise optzeci de ani. Despre cărțile lui scrisesem deja de multe ori până atunci. Astăzi voi nota doar câteva gânduri, pentru că nodul din gât nu a dispărut și nici mișcarea degetelor pe taste nu și-a regăsit siguranța.

Printre puținele certitudini pe care le am e și aceasta: întâlnirea miraculoasă cu Profesorul, în anii '90, m-a făcut să scriu. Fiecare rând pe care l-am așternut de atunci încoace i se datorează, pentru că poartă în el urmele obiective lăsate de primele noastre dialoguri. Nu le pot ignora, nu le pot uita. A discuta despre cărți însemna integrarea lor într-un întreg însuflețit cultural și distilarea unor splendori convergente. Literatura era tratată ca o categorie de cunoaștere, iar scrisul ca o secvență a ontologiei. Iar vitalitatea contagioasă a acelor dialoguri, răsfărânte mereu pe un ecran proiectiv, a fost cea care m-a împins ori de câte ori m-am oprit și m-a ridicat ori de câte ori am căzut.

Două lecții esențiale port întotdeauna cu mine: Profesorul m-a învățat cât de surprinzător se întinde orizontul deschis de intuitivitatea literaturii, după ce Mama îmi arătase, zi după zi, cum se desenează versantul înalt al caracterului. Au plecat, Profesorul și Mama, la trei săptămâni unul după altul. Cu pintenul finitudinii înfipt în trup, înlănțuiesc amintiri și las stările care mi se aglutinează dincolo de biologia cerebrală să se infiltreze, timid, într-un surâs. Recunoștință și iubire. Acolo unde ele există, nu e pustietate. Fiindcă nu e nici moarte.

UNIUNEA SCRITORILOR DIN ROMÂNIA FILIALA TIMIȘOARA

CALENDARUL ANIVERSĂRIILOR 2026 IANUARIE

- 1 ianuarie 1954 s-a născut **Mircea Mihăieș**
- 2 ianuarie 1945 s-a născut **Ioan Radin Peianov**
- 3 ianuarie 1953 s-a născut **Roxana Nubert**
- 4 ianuarie 1945 s-a născut **Eugen Bunaru**
- 4 ianuarie 1943 s-a născut **Mandics György**
- 5 ianuarie 1935 s-a născut **Coleta de Sabata**
- 8 ianuarie 1920 s-a născut **Billédy Ilona (Hrivnyák Ilona)**
- 9 ianuarie 1943 s-a născut **Dan Florița Seracin**
- 9 ianuarie 1955 s-a născut **Doina Iovănel Spineanu**
- 12 ianuarie 1951 s-a născut **Johann Lippert**
- 14 ianuarie 1962 s-a născut **Marian Oprea**
- 14 ianuarie 1968 s-a născut **Antuza Genescu**
- 16 ianuarie 1954 s-a născut **Olga Neagu (Olga Cramanciuc)**
- 19 ianuarie 1962 s-a născut **Liubița Raichici (Botgros Liubița)**
- 23 ianuarie 1944 s-a născut **Corneliu Mircea**
- 24 ianuarie 1947 s-a născut **Viorica Bălțeanu**
- 27 ianuarie 1968 s-a născut **Simona Diana Constantinovici**
- 31 ianuarie 1940 s-a născut **Titus Suciu**

Măcar coada cometei

Daniela ȘILINDEAN

La despărțire sună spart. Nu te poți despărți în mod real de oamenii care te-au susținut o viață și pe care i-ai avut ca modele culturale în toți anii formării, cât și în toți cei de după ei. În mod cert, nu îți poți lua rămas-bun de la un om față de care recunoștința nu se poate măsura, cu atât mai puțin pune în cuvinte. Un om care a creat în jurul său o imensă țesătură de sprijin pentru generații la rând – un construct care are încă o alură aproape ireală. Oricine dintre cei pe care i-a format sau îndrumat neobosit îți va vorbi pe dată despre o

generozitate care a fost și este legendară, o copleșitoare erudiție de mare Cărturar, nicidecum afișată cu emfază, un umor fin, o memorie fabuloasă, un zâmbet care te aducea și te situa mereu în prezența grației, un cult al prieteniei cum rar ne e dat să vedem ori să trăim.

Pentru lumea culturală, Cornel Ungureanu rămâne un creator de școală, de metodă, de Operă. Pentru cei care au avut șansa de a-i fi în preajmă, este o figură eminamente solară, săditor de speranță, inițiator de proiecte, liant și lider de necontestat al unei comunități culturale. Țin minte cum, într-o vreme, orice întâlnire cu el se încheia, inevitabil, cu o întrebare legată de cutare carte pe care trebuia în mod obligatoriu să o scriu. Inutil de adăugat, nu am ținut pasul nici cu gândul, darămite cu numărul de proiecte editoriale (și nu numai) pe care marele profesor mă vedea ducându-le la bun sfârșit. Parte din amintire e legată și de uimitoarea bunătate și de timpul risipite și oferite cu mărînimie în întâlniri cu oricine l-ar fi solicitat – debutanți în ale scrisului, studenți, scriitori la maturitate, oameni de teatru, pictori, universitari. I-a însoțit pe toți cu răbdare și infinită capacitate de a asculta, de a încuraja și de a proiecta.

Răsfoiesc cel din urmă volum al său, reeditarea *Despre regi saltimbanci și maimuțe* și mă surprind, inevitabil, că îi ascult glasul inconfundabil, povestind pe sărite când întâmplări culturale serioase, cu personaje-autori din *istoria secretă a literaturii române* și a celei universale sau din lumea culturală românească de *atunci* și de azi, din *geografia literară* pe care o cartografia minuțios în volumele sale. Era mereu racordat la actualitate, cu o uriașă capacitate

de a înțelege și de a radiografia cu precizie atât momente, cât și epoci pe care le contura din câteva cuvinte, cu repeziciune, ca dintr-o singură trăsătură de penel. Aveai întotdeauna sentimentul iluzoriu că poți apuca măcar coada cometei pe care o simțeai (sau poate intuiai) trecând atunci când îți vorbea cu profunzime, scrutând oricare dintre subiectele sale dragi.

Apoi, mai sunt gesturile și rutinele care revin rapid în minte: ora 12:00, *la redacție* sau e-mailuri cu răspuns instantaneu (și multe semne de exclamare!), întâlnirile cu scriitorii pe care le prezida vineri de vineri la redacția *Orizont*, premierele teatrale, vernisajele și expozițiile de la care era nelipsit, ca un nod între spații și lumi. Ele dictau cu precizia unui metronom un ritm pe un ceas ce felia în loc de ore monade. La fel cum îmi vin în minte bucăți de frază pe care le aud mereu și pe care le-am recunoaște – ca un fel de cifru secret – cu toții. Notez ca *aide-memoire* nu numai frazele, ci și gândurile care se rafinează atunci când vorbim despre *a te așeza în cultură* sau despre *echipa cu care trecem prin lume*.

Scrisul a fost pentru Cornel Ungureanu viață trăită, cărțile funcționau ca lume reală, palpabilă. Modelele sale de acțiune și de gândire sunt de urmat, lecțiile au fost neconținute, subtile, generoase – ele sunt de purtat mai departe, după puțină fiecăruia. Volumele lui Cornel Ungureanu sunt cele care se cer recitite, în țesătura lor densă, de adus mai aproape în lumina geografiei literare, în contururile celei de-a *Treia Europă*, *la vest de Eden* ori în *Mitteuropa periferiilor*, în recunoașterea *în imediata noastră apropiere*, pe marea scenă a lumii, a *regilor saltimbancilor și a maimuțelor*. Întoarceam pagină după pagină, ne plasăm la adăpost, *la umbra cărților în floare*, și reluăm lectura, chiar dacă privirea se încețoșează și nici mintea, nici inima nu par să înțeleagă că de acum înainte toate întrevederile cu el rămân suspendate în gând.

Aura sărbătorească a Literelor

Elena JEBELEAN

„În aceeași clipă aveam un vas și în aceeași clipă el nu mai este/ [...] / Minunatul vas păstra bogățiile mele/ Chiar în momentul în care s-a spart el a devenit maestrul meu/ Această lecție despre vremelnicia tuturor lucrurilor/ Este o minune fără de seamăn.” (*Dialoguri. Pagini de jurnal*, 2021, p. 249)

Astfel tradusese Cornel Ungureanu în tinerețe *Cântecul ulciorului* al lui Milarepa. Uitase apoi de acest exercițiu și rămăsese mirat să-și recunoască scrisul în cele două caiete cu traduceri, redescoperite în casa părintească de la Zăguzeni, chiar de ziua lui de naștere din 1989, pe când făcea ordine prin hârtii și spera ca mama lui să se însănoțească. Lecțiile despre vremelnicie nu reușesc să ne pregătească îndeajuns pentru pierderea celor dragi. Mama nu s-a însănoțit.

L-am cunoscut pe Cornel Ungureanu la masterat. Sub îndrumarea lui mi-am scris teza de doctorat. Mereu uimitor, răsucea timpuri și spații în spirale stelare-luminoase. Nu se poate vorbi despre el la trecut. Este prezent în memoria noastră. Mentor, sprijin, prieten. Când scriu, când discut cu tineri care scriu, îmi este alături. Când îi citesc cărțile, îi aud glasul, urmez cu gândul ritmul pe care doar el îl pune în vorbire. Ascultându-l, descopeream ce înseamnă coșbucianul *rost rar*. Aceeași privire întrebător-albastră din sala de curs, senină în schimburile de idei de la întâlnirile Uniunii Scriitorilor, caldă în poveștile de la câte o cafea răspovestită, când și mai tare ne uimea memoria lui vastă din care ajungea la țarm muzica unor întâmplări ce animau o lume dispărută și înviau oameni care au fost.

Lumea prin care-a trecut Cornel Ungureanu a de-

venit și a noastră. Bună parte din ea nu ne era contemporană, dar el, vorbindu-ne, ne-o dăruia, edificându-i locul. Datorită lui ne-am apropiat de importanți oameni de cultură. Poate asta înseamnă să fii și istoric literar, și profesor: să naști noi semințe din vechi gânduri de pretutindeni și să le faci să dea rod diferit în tinere minți din jurul tău. Întâlnirile cu el aduceau încântarea de a cuceri lumea. Ne dezvăluia cum literatura ne este în imediată apropiere, prin lecturi, prin numele străzilor, prin plăcuțe memoriale puse pe clădiri, prin case memoriale și muzee, prin teatru și film, prin premii acordate tinerilor, ducând mai departe nume ilustre.

Ne familiariza cu ițele revistelor care țesau afirmare dinspre debut spre consacrare. Ne vorbea despre biblioteci bătrâne, iar noi îi descopeream pe Nicolae Stoica de Hațeg, Nicolae Oțalea, Victor Vlad Delamarina, Ion Popovici Bănățeanul. Ne vorbea despre cum se păstrează vie o cultură în ani potriviți, prin traduceri și colaborări cum doar Banatul ar fi putut avea – Franz Liebhart, Franyó Zoltán și Aurel Buteanu. Ne vorbea despre cărți proaspete, iar noi ne duceam la lansări, discutam cu autori și citeam texte tocmai apărute. Ne vorbea despre biblioteci itinerante, despre cărți aduse de pasionați în lăzi de călătorie. Desena sub ochii înțelegerii noastre hărți literare și croia trasee de studiu, suprapunând epocile. Urmărea evoluția mentalităților, verifica dacă și cum Europa Centrală mai pulsează în arterele literaturii ce prinde formă la margini de imperiu. Indica, prin cărți-borne, *teritorii* cu semne literare vitale. Era vorba despre valoare, era vorba despre căile noi prin care lava irumpe, reconfigurând relieful cartografiat de el cu pasiune în Geografia.

Mai presus de toate, focaliza ineditul prin lupa Istoriilor secrete. La confluența dintre viață și operă, cel

mai tare l-a fascinat prietenia. Citatele le dădea din memorie. „Să începi cu Schopenhauer, să treci la Confuciu și la Buddha, să mai citești în urmă și ceva din dialogele lui Platon și știi destul”, îi spusese Eminescu lui Slavici în Viena anului 1869, spre a-l forma cultural. „Citiți-l pe Cehov, învățați de la Cehov!” recomanda, 90 de ani mai târziu, Sorin Titel colegilor de la cenaclul liceului din Caransebeș, de unde tocmai fusese exmatriculat. Închis la Seghedin pentru idealurile sale politice, în 1912, Octavian Goga primise de la Ady Endre, bolnav, aflat în sanatoriu, scrisori de încurajare și susținere.

Vasile Voiculescu, *doctorul fără de arginți*, și pe frontul Primului Război Mondial, și închis în 1958 la Jilava, apoi la Aiud, devenise el însuși, prin iubire de oameni, îngerul *Poemelor cu îngeri*. Istorii cu Nichita Stănescu și *Belgradul în cinci prieteni* (1971): Nichita, provocat la o petrecere de Adam Puslojić, revenise între convivi după câteva ore, cu *Autoportretul* ce i-a devenit mai apoi epitafor: „Eu nu sunt altceva decât/ o pată de sânge/ care vorbește.”.

Petre Stoica făcuse din Jimbolia centrul lumii – o scuturase de *igrasie*, salvând-o nu doar cultural, prin Fundația Culturală Româno-Germană (1995), prin unicul Muzeu al Presei din țară (2007), ci și economic, prin atragerea investitorilor străini germani spre eradicarea șomajului, bucurându-se de recunoștința primarilor Mircea Romănu și Kaba Gábor, deschizi spre cultură asemeni primarului timișorean Josef Klappa, ce deschisese aici prima bibliotecă publică cu sală de lectură din Imperiul Habsburgic (1815). Cultură, prietenie, generozitate, civilizație.

„Ce sentiment al spațiului va fi trăit un om-care-scrie în mijlocul Banatului? Fiindcă exista în Banat, la începutul celui de-al doilea mileniu, un om-care-scrie: era Gerardus, care intră în istoria Banatului după ce Athum e învins. Sfântul Gerardus ne invită să privim mai departe, până la Bologna, la Veneția și la Milano, până la Paris, fiindcă și de acolo își aduna învățăturile”, ne atenționează dragul nostru mentor (Ungureanu 2021, 169). Dar el, Cornel Ungureanu, acest om-care-scrie în Banat, la începutul celui de-al treilea mileniu, ce sentiment al spațiului trăiește? De unde-și adună învățăturile? Vom afla, citindu-i scrierile – invitații la scene deschise în care, desprinsă din umbra cărților în floare, dincolo de *Orizont*, strălucește aura sărbătorească a Literelor.

Gaudeamus

Alexandru POTCOAVĂ

- Hai noroc, Alex!
- Să trăiești, unchiule Puiu!

M-am întins peste masă, am ciocnit halba mea cu paharul lui de vodcă și m-am rezemat înapoi de speteaza scaunului. Era sfârșitul anilor '90, o zi însorită de primăvară, pe o terasă la Bastion ce își păstra aerul de anii '80. Sau '70. Sau '60. Și mobilierul din tablă, și vesela, și personalul. Dar puțin îmi păsa, când eram la o poveste cu unchiul Pavel Ciobanu chiar în Timișoara. El, care se deplasa doar între Herculane, unde conducea Casa de Cultură, Turnu Severin, unde își avea soția, și Petnic, să aibă grijă de casa părintească, venise în Timișoara cu treabă la Arhivele Statului. Se documenta să scrie monografia satului natal. L-am ajutat și eu cum am putut, dar cartea n-a apărut nici până azi. În fine, acesta-i alt subiect și prefer să revin la după-masa de primăvară cu soare.

- Cum e la facultate? – m-a întrebat unchiul, știindu-mă proaspăt student la Litere.

- Merge. În niciun caz nu e școală de balet, cum a zis tata când a aflat că m-am înscris acolo.

- Eh, dă-i pace, așa ziceau și pe vremea mea politehniștii. După ei, toți băieții trebuie să fie ingineri. Dar, uite, eu nu sunt. Și nici aceia doi – a spus unchiul, arătând deodată spre intrarea terasei.

- Aceia care? – l-am întrebat și m-am rotit pe scaun. M-am întors rapid la loc: - Îi cunoști?!

- Eu i-am invitat aici – a zis unchiul, făcându-le un semn larg cu mâna spre masa noastră.

S-au prins pe după umeri, pupat pe obraji, au luat loc și s-au privit în tăcere câteva minute, ca unii care nu s-au mai văzut de un veac și nu știu de unde să reînceapă vorba.

- El e nepotul meu Alex, în primul an la voi, scrie și poezie, mă rog...

- Zău? Păi atunci să treci și pe la cursul de Dialectologie – mi-a zis Vasile Frățilă.

- Dar am fost, vin. Însă, știți, prefer să stau mai în spate.

La care domnul Frățilă a râs subțire și a zis cu

blândețe:

- O să mă uit mai bine de acum încolo.

Am înghețat instant și i-am și „mulțumit” în sine unchiului pentru întâlnirea aceea. Apoi am auzit:

- Oooo, dar ne știim! De când vă tot aștept să veniți cu cronicile acelea, a zis Cornel Ungureanu.

Iar eu am făcut din nou fețe-fețe. Chestia-i că începusem să merg pe la cenaclul „Pavel Dan” și mă văzusem publicat și în *Orizont* cu un grupaj de poeme. A fost suficient ca domnul Ungureanu să mă invite în biroul său de la redacție, curios să mă cunoască.

Primul lucru când am intrat, am rămas uluit de teancurile de cărți stivuite până sub tavan.

Din care, la finalul discuției a ales un vraf și mi l-a pus în brațe, să scriu despre. „Dar eu sunt cu poezia, cu...” – am zis. „Încercați și cu critica, nu se știe niciodată” – a râs pe sub mustață. Iar mie mi-a ieșit în genul temelor de vacanță din școală, repovestiri și impresiionisme, de am evitat să mai dau pe acolo, sperând să uite de mine. În același timp, mă stresa gândul că nu i-am dus cărțile înapoi, ca la bibliotecă, nasolă situație.

- E clar, a zămbit Cornel Ungureanu când m-a văzut așa. Păstrează cărțile. Și continuă cu poezia.

- I-auzi, s-a distrat unchiul meu. Ultima oară când mi-a arătat ceva, acum un an-doi, erau versuri cu rimă, folclorizări. Înseamnă că l-a citit cu folos pe Alain Bosquet, pe care i l-am recomandat.

- Posibil. Cert e că-l ajută să meargă la „Pavel Dan” și a înțeles ceva și din ce i-am dat eu, optzeciști, nouăzeciști. Măcar intuitiv, dacă nu poate argumenta critic. Încă. Dar o să studieze cu mine LRC, Literatură Română Contemporană, și poate se vor lipi de el și oarece noțiuni de exegeză.

Am dat din cap și mi-am mai comandat o halbă.

- Pe mine nu m-ai încurajat, i-a zis Puiu. Am publicat câteva poezii în *Scrisul bănățean*, în anii '60, și m-ai făcut praf, tu, tânărul critic în afirmare. De atunci n-am mai comis versuri, m-am apucat să culeg folclor și să scriu despre. Și a fost a doua oară când m-ai lecuit de ceva, Cornele.

Domnul Ungureanu a râs, apoi a devenit brusc serios:

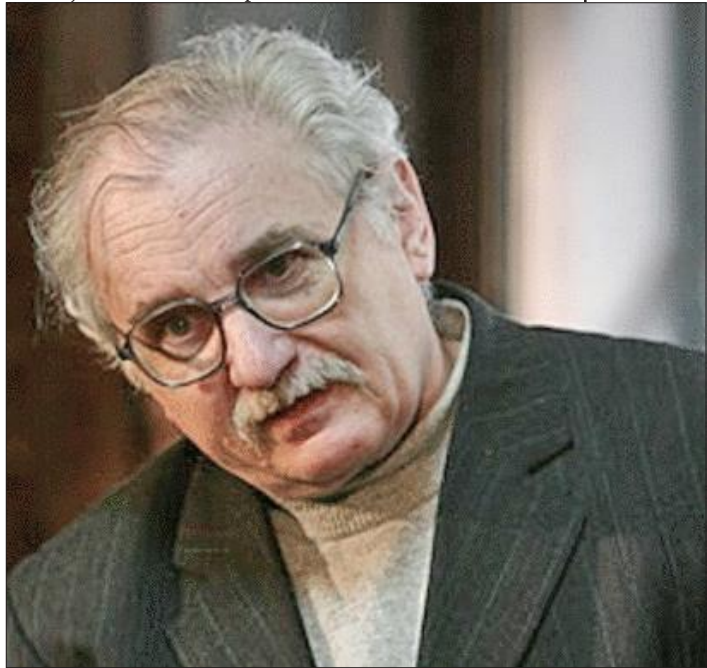
- Dar când a fost prima oară?

- Când am fost colegi de cămin la Institutul Peda-

gogic. Și te-ai dus acasă la un sfârșit de săptămână, iar eu și Vasile, aici de față, am căutat prin dulapul tău ceva de mâncare. Am găsit niște colivă și...

- Aoleu, nu-mi spune, a zis domnul Ungureanu și și-a dat cu palma peste gură. Eram convins că avem șoareci în cameră și am pus niște grâu otrăvit deasupra...

- Și am mâncat cu poftă.

La câteva luni după întâlnirea asta, unchiul Pavel a plecat dincolo. L-a urmat după o vreme domnul Frățilă, care la examen mi-a mărit nota cu un punct, pentru „încurajarea literaturii contemporane”. Iar recent s-a dus după ei și Cornel Ungureanu. Care la oral nu ne-a întrebat din curs, ci din ultimul număr al *Orizontului*. Ceea ce a golit, nemaivăzut de rapid, stocul chioșcului de la parterul UVT.

Cât despre birtul de la Bastion, nu mai știu cum se numea. Dar cândva după 2000 în acel spațiu a funcționat Galeria Calpe. Unde mi-am lansat o carte de poezie, *Într-o zi nu ne vom mai recunoaște*.

Uica Gioca, în eternitate

Viorel MARINEASA

Un drum cu mașina la Caransebeș, atunci când erai alături de Cornel Ungureanu, presupunea o scurtă oprire la Zăguzeni. Aici era casa copilăriei sale, iar mai nou reședința de vară, unde citea, scria, își reîncărca bateriile. Am participat la ritualul de vreo două-trei ori, o dată înainte de a-l lansa pe Ioan Crăciun cu un volum (sau chiar cu două deodată) în orașul de pe malul Timișului, în alt rând – cu cărți scrise sau îngrijite de Cornel în persoană. Avuseserăm o perioadă de conlucrare spornică, ne făcuse părtași, pe mine, pe fiul meu Gabriel și, implicit, editura de care aveam grijă, la câteva dintre proiectele sale importante. De neuitat rămâne întâlnirea, în cabinetul în care Cornel își exercita atribuțiile de proaspăt director al Teatrului Național din Timișoara, deci întâlnirea cu Paul Miron, profesor la Universitatea din Freiburg, însoțit de fermecătoarea doamnă Elsa Lüder, fosta sa studentă, devenită soție și colaboratoare.

În vreme ce eu dibuiam-bâjbăiam, Cornel Ungureanu cunoștea cu precizie adevărata dimensiune a omului, filolog de elită, dar și autor polivalent. Scriind despre *Poștalionul din vis* (apărut în 1999 la editura timișoreană Amarcord), Cornel Ungureanu observă cu justețe că avem de-a face în același timp cu „roman istoric și povestire picarescă, Bildungsroman și roman sentimental”. Pentru mulți scriitori și universitari din țară, Paul Miron reprezentase poarta de intrare în Europa culturală. Așa s-a întâmplat cu Ioan Alexandru, Marin Sorescu, Nicolae Manolescu.

Domnul bonom și fragil ce-mi stătea dinainte în biroul încărcat cu cărți și cu dosare al lui Cornel fusese discipolul lui Ernst Robert Curtius și avusese dialog cu Heidegger și cu Hugo Friedrich. La „Marineasa” aveau să apară un volum de poezii (reeditare a cărții *Rodul ascuns*, apărută prin anii șazeici în Franța, plus

alte poeme rămase în manuscris) și *Măsura urmelor*, ce cuprindea o bună parte din memorialistica lui, unde, observa Cornel Ungureanu, „eroii emigrației slujesc o epopee eroicosatirică”. Ambele volume au beneficiat de prefața lui Mircea Anghelescu, postfața revenindu-i de fiecare dată lui Cornel.

În virtutea acestui *svung* cultural, anul 2001 aducea pe scena Teatrului Național din Timișoara două piese de Paul Miron, *Nu departe de Yggdrasil* și *Minabilul pom Equiam*. Învățatul din Freiburg se stingea câțiva ani mai târziu.

Într-un memorabil dublu portret Monica Lovinescu – Paul Miron (*Dilema Veche*, 26.04.2008), Andrei Pleșu observa cu finețe asemănările și deosebirile dintre cei doi: „patriotismul bunătății acomodante” la Paul Miron și „patriotismul exigenței necruțătoare” la Monica Lovinescu; pe de altă parte, „au fost amândoi dușmăniți de retorii patriotarzi”, căci, nu-i așa, „în România, nimeni nu-și iubește țara nepedepsit”.

Atras de personalitatea complexă a lui Aurel Buteanu, Cornel a inițiat cercetarea arhivei acestuia, rămasă miraculos în posesia inginerului Dan Buteanu, fiul său. Nu insis asupra episodului respectiv, l-am mai prezentat și cu alte prilejuri. În pretențiosul travaliu al pregătirii manuscriselor pentru tipar, Ungureanu a fost secondat de istoricul Vasile Rămneanțu, de doctorandele Elena Jebelean și Daniela Boboicov. A rezultat volumul *Dincolo și dincoace de tăcere* (2004), urmat curând de alte două (*Teatrul românesc din Ardeal și Banat; Noi și maghiarii*). Din corespondența lui Aurel Buteanu cu personalități politice și culturale de marcă e de reținut mărturia disperată a căpitanului Radu Cioculescu, fratele mai mare al criticului, despre crimele abominabile săvârșite de armata română la Odessa, în octombrie 1941.

Misiva, scrisă pe foiță de țigară, a ajuns pe căi ocolite în țară. În perioada interbelică, Aurel Buteanu fu-

sese, înainte de toate, om politic, reprezentant de vază al Partidului Național-Țărănesc, un apropiat al lui Iuliu Maniu. În 1944 a devenit director al Teatrului Național din Cluj, aflat în exil la Timișoara după raptul Ardealului de nord. Regimul instaurat de ruși l-a trimis la închisoare. Odată eliberat, nici vorbă de politică. Remarcă Ungureanu: trecerea la literatură „face parte din stilul comunist de a-și recicla adversarii politici posibili”.

Dar să revenim la Zăguzeni, unde-i casa părintească a lui Cornel. De la un vecin face rost de cheie. Aici se retrage ca să scrie și să citească. Un pic mai încolo e Conacul Jakabffy-Juhasz, fost sediu CAP sau SMT, unde a plănuțit cu D.R. Popescu să facă o casă a scriitorilor. Intrăm în cuibul lui. O curte prietenoasă. Pătrundem într-o încăpere vastă ca o sală de bal, fără niciun mobilier. Într-un colț, doi șoricei jucându-se cu niște boabe de porumb.

11 noiembrie 2025. Am trecut prin Zăguzeni fără să oprim. L-am pomenit pe Cornel. Lansăm trei cărți deodată în Galeria *Corneliu Baba* din mijlocul Caransebeșului sub oblăduirea profesoarei Sanda Bistrea – Smaranda (Vultur) cu *Francezi în Banat. Bănățeni în Franța*, Florian (Mihalea) cu *7 povestiri despre sfârșitul lumii*, eu și, virtual, Daniel (Vighi) cu *Bifrons*. Toți trei (patru?) legați profund de Caransebeș. În toiul discuțiilor l-am amintit pe René Fülöp-Miller (R.F.-M.), celebritatea uitată a locului. Zicea Cornel: „Îl concurează, în anii treizeci, pe Stefan Zweig”; „face parte din categoria reporterilor frenetici”; rămân de la el „prozele unei viziuni negre asupra lumii... (...) ultimele documente expresioniste ale secolului XX”.

În *Literatura Banatului. Istorie, personalități, contexte* (Brumar, 2015), Cornel oferă cititorului calupuri consistente din nuvela *Unchiul Gioca*. Ospățul sardanapalic dat anual de uica Gioca pentru cerșetori și estropiați face toate paralele. Aduagă: urmașii sunt din cale-afară de pretențioși în privința copyright-ului. Nu-i adevărat, protestează un domn din dreapta mea, venit să vadă lansările noastre, care susține că e strănepotul lui R.F.-M. Mă asigură că se poate aranja, piedicile au dispărut. O să-i transmit domnului Cornel Ungureanu, mă simt dator să-i garantez. Vorbe deșarte.

Magnifica generozitate

Claudiu T. ARIEȘAN

Profesorul, criticul și istoricul literar, performerul de presă culturală și de media, liderul de grup intelectual, mentorul și cronicarul atent care a fost și rămâne în posteritate Cornel Ungureanu reprezintă un fenomen aparte, nu doar al Banatului, ci al țării întregi și al celei de-a treia Europe, atât de consistent teoretizate și promovate de-a lungul ultimelor decenii. Printre nenumăratele calități ale „geografului literar”, perseverență, hărnicie, intuiție și spirit de sinteză, adevare stilistică și forță expresivă, printre multe, multe altele, aș vrea să brodez câteva gânduri în jurul generozității sale, scriitoricești și umane, ce l-au făcut drag și apropiat multelor generații de autori pe care le-a descoperit, lansat, moderat și încurajat să crească prin toate mijloacele ce i-au stat la îndemână.

O disponibilitate la bunăvoință genuină ce răzbate vibrant din nenumăratele texte, recenzii, ediții îngrijite,

crestomații critice, monografii docte sau mai ample întreprinderi analitice din domeniul umanist și care se reflectă deopotrivă asupra clasicii și asupra contemporanilor. Răsfoind, iată, la întâmplare o carte de uz școlar și academic despre una din marotele sale favorite, *Ioan Slavici. Monografie, antologie comentată, receptare critică* (Editura Aula, Brașov, 2002), găsim încă din primele pagini acea comprehensiune generoasă, constructivă, despre care aminteam.

Îngânându-i ușor ironic detractorii, Cornel Ungureanu spune că „oricum, Slavici a scris prea mult, a răspuns tuturor cererilor, a fost scriitor și pentru cei care poșteau tradiție națională, și pentru cei care cereau – pentru pagina gazetei – divertismentul necesar”, iar despre cărțile sau piesele lui mai nereușite, pe care până și editorii *Operele* le-au lăsat pe dinafară, a parcurge „cele neomologate de manualele de literatură, ar fi un atentat la timpul nostru de cititori liberi, o crimă la adresa dreptului nostru de fericiti degustători de proză”. În filigranul exprimării, putem lesne descifra reacția, oarecum profilactică, a cronicarului lucid față de atitudinea criticaștrilor ce demantează operele tuturor industrioșilor culturali din toate timpurile, printre care comentatorul nostru acrib nu are cum să nu se prenumere.

Așa că demonstrația amplă ce urmează în carte, alăturându-l pe Slavici celorlalți mari ai epocii sale, Eminescu, Creangă, Caragiale, integrează discret și o pledoarie *pro domo sua* a lui Cornel Ungureanu. „Între cei patru întemeietori ai vârstei clasice el este înfăptuitorul (...) *Homo aedificator* în timpul clasicilor rămâne el, Slavici (...) căruia nu-i putem descoperi limitele, granițele teritoriului în care el se afirmă, între care construiește. Fiindcă a construit mereu după proiectele altora, într-o grabă care nu era doar a construcției, ci și a răspunsului față de o comandă urgentă. Fiindcă jurnalistică în care a pătruns (trebuia să facă jurnalistică!) definea, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, urgențe”. Și, da, ultimul deceniu al mileniului doi, precum și cele începătoare ale secolului al XXI-lea au adus presa, media la același prag înalt al urgențelor, deci Cornel Ungureanu nu se putea recuza nici el de la obligațiile de serviciu (în revista fanion a Banatului, *Orizont*, dar și prin câte alte publicații similare din țară) liber (auto)impuse. Iar despre vocația educativă, profund paideică, a mai tot ce a scris și predat Cornel Ungureanu, fraza următoare e absolut semnificativă, ca în oglindă: „Pentru Slavici totul începe: el exprimă un moment inaugural în care se mai păstrează convingerea că, dacă nu e *învățătură*, literatura e curată pierdere de vreme”.

făcut să trăiesc, ori de câte ori participam la întâlnirile scriitorilor de la *Orizont*, experiențe de „seninătate”, de *Gelassenheit*.

Ce am mai aflat de la el? Că totul depinde atât de studiu, cât și de energia scrisului tău. Poți fi și savant, și artist în același timp, dar atunci când scrii trebuie să alegi cuvintele de parcă ar curge din trupul tău, expresiv în toate cele ale lui, fie că este genunchi, gleznă sau cot. Despre ochi să nu mai vorbim... Iar noi, tinerele, putem să rămânem pururi copilăroase, dacă suntem alerte. Iată îndemnuri, multe îndemnuri, primite cu recunoștință de la Cornel Ungureanu.

Ianuarie 2006. Am profitat de funcția mea de prorector pentru a asista la câteva cursuri ținute de profesorul Cornel Ungureanu. Ascultându-l, mi-a confirmat tot ceea ce am înțeles când i-am citit cărțile despre Europa Centrală, Banat sau geografia literară a României: în toate se remarcă printr-o inteligență analitică vie și o viziune culturală amplă, fiind preocupat de relația complicată dintre literatură, istorie și identitate. Spiritul său erudit și solidă sa formație umanistă îi permit să abordeze corect literatura română, în contextul central-european care a influențat-o.

Promotor al ideii de regionalism cultural deschis, vede literatura bănățeană ca fiind o parte integrantă a literaturii naționale, și nu drept ceva ce i se opune. Stilul său critic, vorbit sau scris, este reflexiv și argumentat, erudit și elegant, marcat de o sensibilitate aparte față de fragilitatea identităților central-europene. Și la catedră trăsăturile sale dominante sunt spiritul critic, obiectivitatea, consecvența intelectuală și deschiderea culturală.

Generozitatea nativă, încurajarea constantă a confrăților de scris, cultul prieteniei literare sunt aspecte ce au fost alăturate personalității lui Cornel Ungureanu încă de la numerele omagiale de reviste ce i-au fost dedicate la împlinirea unor vârste rotunde. Ele reies și din raportarea sa la toate proiectele, defel puține, în care a fost implicat de-a lungul deceniilor de prodigioasă activitate editorială și publicistică.

Un alt exemplu ales în răspăr este antologia de proză scurtă de la debuturi aparținând lui D. R. Popescu, *Leul albastru* (Editura Minerva, București, 1981) apărută sub îngrijirea criticului timișorean în referențiala colecție „Biblioteca pentru toți” (nr. 1097) în chiar anul când autorul clujean prin adopție, mehedințean și bihorean după origini, devenise Președinte al Uniunii Scriitorilor din România. Acoperit poate și de anvergura politică a celui prezentat cititorilor, Cornel Ungureanu face, în Prefața *Portretul prozatorului ca om tânăr* niște afirmații extrem de curajoase, sub pretextul contextualizării deceniilor cinci și șase când se lansase D. R. Popescu: „tânărul scriitor trebuia să intre, odată acceptat, pe mâna celor care le știau pe toate: pe mâna educatorilor săi literari (...) fiindcă autorul poate să cadă în fiecare moment pradă duhurilor rele ale cosmopolitismului, evazionismului, naturalismului și a altor boli mai mult sau mai puțin demne de a fi mărturisite”.

Deptul creatorilor de a rămâne ei înșiși, nu simple marionete dependente de excese cenzurii, se dobândește doar prin „strategii complicate”, într-un prezent etern, prin care fugi de canoanele stricte ale deceniului respectiv, „de sub oblăduirea pe care i-o ofereau forțele profesoriale ale momentului”, căutând spații ficționale și culturale unde scriitorul deprins cu subsolurile de pagină reușea „să desopere inocența masacrată de profesioniștii masacrului”. „Ideea *constrângerii*, a *sterilizării tragice* caracterizează lumea acestor proze”. Sublinierea îi aparține lui Cornel Ungureanu și întreaga sa desfășurare de forțe de după 1989, cu istorii secrete, dar nu anecdote, cu cartografieri literare, cu valorificarea deplină, în fine, a exilului românesc cu titanii și pierzătorii lui, cu pilduitoarea incursiune în opera lui Mircea Eliade rămâne o formidabilă tentativă, cât de reușită pe alocuri, de a da cu tifla tuturor împietririlor ideologice sau literare, tuturor estetismelor sau modernismelor dictatoriale, tuturor formelor constrângătoare ale fondurilor supreme din fiecare dintre noi. Vorba lui Seneca despre cum nu fugi de opresiuni, dar le poți învinge din interior e vie: „Effugere non potes necessitates, potes vincere”!

Înțeleg acum mai bine de ce Europa Centrală apare ca un loc al creativității culturale, al granițelor fluide și al melancoliei, unde un rol esențial îl joacă memoria – individuală și colectivă –, care reconstruiește un spațiu multicultural, plurilingv și cosmopolit, influențat de marile cotituri politice ale secolului al XX-lea. Prezentările lui Ungureanu sunt echilibrate și nuanțate, evitând ierarhiile rigide și punând accent pe relațiile dintre centru și periferie. Iar cursurile sale au reușit să contribuie decisiv la redefinirea canonului literar românesc, demonstrând convingător cum literatura regională poate avea o relevanță națională și europeană.

Ianuarie 2026. Au trecut decenii și a trecut și viața peste noi. Am aflat cu tristețe că cel care a devenit un simbol al intelectualității timișorene a rămas doar ca un nume, ca o prezență pe hârtie, un autor remarcabil, dar de nemaîntâlnit în biroul său. Viitorul s-a închis peste cariera lui, ceea ce mă îndeamnă să trag următoarele concluzii: în scris a fost impecabil prin profunzimea autentică, logica frazării și entuziasmul unui intelectual rafinat; la catedră a fost un dascăl carismatic, care a descifrat cu venerație tainele literaturii române; iar ca maestru de ceremonii, la întâlnirile săptămânale ale revistei *Orizont*, a creat o atmosferă sensibilă și emoționantă. Toate îmi provoacă o duioasă aducere aminte, o nețărmită recunoștință și un binemeritat omagiu adus distinșelor sale lucrări, care vor dăinui în timp prin marea lor originalitate și înalta lor valoare critică.

Pacea și lumina să te însoțească, dragul nostru Cornel Ungureanu, acolo unde ești acum. Îți urez să dormi netulburat, îmbrățișat de îngeri, în veșnicia liniștii de dincolo!

Amintiri

PIA BRÎNZEU

Ianuarie 1969. Sunt Cassandra: așa îmi semnez scurtele mele tablete din revista *Orizont*. Nimeni, credeam eu, nu trebuie să știe cine-și scrie impresiile, cine vede cu ochii săi tineri lumea Timișoarei. La un moment dat, am fost însă convinsă să redevin eu însămi și să semnez cu numele meu adevărat. Totul s-a datorat lui Cornel Ungureanu. Trona hotărât și zâmbitor, în fața tinerilor scriitori, îndemnându-i să scrie chiar și atunci când se temeau să o facă.

– Scrieți, numai scrieți, ne spunea el, doar așa puteți progresa.

Dacă am progresat nu știu, dar mi-a făcut plăcere să fiu încurajată de maestrul nostru. Ceilalți, pe atunci „stăpâni” ai redacției de la revista *Orizont*, nu prea aveau timp de noi. Sau erau prea serioși, prea cunoscuți, prea „poeti” ca să își piardă timpul cu cei aflați la început de drum. Doar mai târziu, când a ajuns redactor-șef fostul meu student Mircea Mihăieș, am simțit că aparțin și eu cu adevărat revistei *Orizont*.

Când ne-am văzut prima dată, Cornel m-a întrebat simplu cine sunt, ce doresc și cum mă poate ajuta. Cel care, deja de atunci a surprins perfect spiritul literar al orașului nostru, m-a încurajat și pe mine să încerc să ard precum o conștiință cu adevărat luminată. Intervențiile sale critice subtile, cu un realism niciodată epuizat, dar diferit de raționalitatea celor din jur, m-a

O altă (ultimă?) geografie

Alexandru ORAVIȚAN

Există cărți care, la apariție, par foarte bine așezate, iar abia mai târziu își dezvăluie adevărata greutate. *Dialoguri. Pagini de jurnal*¹ este o asemenea carte. În momentul apariției, volumul putea fi citit ca o antologie reprezentativă: dialoguri cu mari figuri ale culturii române, interviuri cae recompun un parcurs intelectual solid, pagini de jurnal care adaugă un bemol personal unei opere critice deja consacrate. Astăzi, după dispariția lui Cornel Ungureanu, cartea se citește inevitabil ca un text de sinteză finală, o formă de recapitulare calmă, răbdătoare. Privită în ansamblu, *Dialoguri. Pagini de jurnal* este o carte-sumă. Nu doar pentru că adună texte din perioade diferite, ci pentru că reunește ipostazele esențiale ale lui Cornel Ungureanu: criticul, istoricul literar, interlocutorul, prietenul, fiul. Este, poate, cea mai personală dintre cărțile sale de senectute, tocmai pentru că autorul renunță la armura criticului în favoarea omului dedicat trup și suflet literaturii.

Cornel Ungureanu nu a fost niciodată un critic al solitudinii teoretice. Întreaga sa operă, de la primele volume de critică până la ampla *Geografie literară a României*, s-a construit pe ideea relației dintre texte și contexte, centru și margine, limbi, tradiții și comunități. Literatura în viziunea lui Cornel Ungureanu nu a fost un sistem închis, ci un organism viu, traversat de circulații continue. Volumul de față reflectă exact această concepție: este o carte a vocilor, a întâlnirilor, a memoriei împărtășite. Structura e, în aparență, simplă: evocări, interviuri, jurnal. În realitate, succesiunea de evocări, interviuri și intrări diaristice expun o poveste. Este povestea unui critic care a gândit literatura ca pe o rețea de relații, nu ca pe un sistem abstract; ca pe o geografie vie, nu ca pe o hartă rigidă. De aceea, *Dialoguri. Pagini de jurnal* nu este o carte despre Cornel Ungureanu, ci una despre lumea pe care acesta a construit-o în jurul său: oameni, texte, locuri, legături, prietenii.

Evocările din prima parte adună nume care au contat decisiv pentru literatura română a secolului XX: Mihai Șora, Axente Sever Popovici, Vintilă Horia, Anișoara Odeanu, Arșavir Aterian, Ovidiu Cotruș, Petru Vintilă, Sorin Titel, Petre Stoica. Nu sunt portrete solemne și nici exerciții de istorie literară în sens strict. Sunt, mai degrabă, reconstituiri afective, făcute din interiorul unei comunități culturale. Cornel Ungureanu îi cunoaște pe toți nu din fișe biobibliografice, ci din întâlniri, din corespondență, din discuții, din prietenii adeseori discrete.

Ca atare, în aceste pagini, criticul nu idealizează, nu mitizează, nu fixează statui. El povestește, explică, reține detalii. Îl interesează gesturile mici, conversațiile, fragmentele de destin. Literatura apare nu drept instituție, ci drept viață trăită în comun. În aceste evocări se simte o formă de melancolie lucidă, dar niciodată apăsătoare. Este melancolia celui care știe că o lume s-a închis, dar care refuză să o transforme într-un muzeu. Personajele evocate rămân vii tocmai pentru că sunt lăsate să vorbească indirect, prin memorie, prin context, prin relație.

Această perspectivă e profund legată de locul din care vorbește Ungureanu despre „personajele” sale. Banatul, Timișoara, revista *Orizont* nu sunt simple coordonate geografice sau instituționale, ci puncte de iradiere culturală. De-a lungul întregii sale opere, Cornel Ungureanu a pledat pentru ideea că marginile pot deveni centre, că provinciile pot produce modele interpretative fertile, că literatura română nu poate fi

înțeleasă fără dialogul dintre limbi, etnii, tradiții. Evocările confirmă această viziune: Banatul apare ca un spațiu al interferențelor, al deschiderii, al memoriei comune.

Partea a doua, a interviurilor, funcționează ca un autoportret intelectual în mișcare. Dialogurile cu Ioan Pinte, Călin Crăciun, Daniela Sitar-Tăut, Cristian Pătrășconiu, Adriana Babeți, Iulian Boldea, Robert Șerban și Lăcrămioara Ursă recompun, din unghiuri diferite, aceeași obsesie centrală, de a gândi literatura română în relație cu spațiile ei multiple: „Nu poți înțelege Banatul fără literaturile română, germană, sârbă, maghiară care se scriu aici, Moldova, de-a lungul timpului, fără participările poloneză, rusă (prin Basarabia), ardeleană prin cele române, maghiare, germane... Și așa mai departe. A vorbi, de aici, din Banat, despre Europa Centrală înseamnă a scrie o geografie a literaturii române.” Afirmția nu are doar valoare regională, ci una metodologică. Ea spune că literatura română nu poate fi redusă la un singur centru, la o singură limbă sau la o singură tradiție.

În aceste dialoguri, Cornel Ungureanu vorbește adesea despre diferența dintre istoria literară clasică și proiectul său de geografie literară. „Istoria fixează, geografia pune în mișcare”, sugerează el, pledând pentru o cercetare „liniștită”, eliberată de polemice conjuncturale. „A trecut vremea replicilor”, spune într-un loc, iar această afirmație are valoarea unei poziții etice. Critica, pentru Ungureanu, nu este un spațiu al confruntării orgolioase, ci unul al înțelegerii și medierii. O frază revine în aceste interviuri și capătă, în economia volumului, valoare de ax central: „O carte, ca să existe, trebuie scrisă. Trebuie citită. Comentată. Așezată într-o Istorie a literaturii. Ea, cartea, are viața ei. Se trăiește. În librărie, în bibliotecă, în Istoria literaturii, în fața ta, cititorule, trăiește. Sau moare. Ea, cartea, cu spectacolul literaturii, trăiește... sau după cum vedem, moare.” Este una dintre cele mai limpezi definiții ale literaturii ca proces viu, supus atât continuității, cât și dispariției. Nimic nu e garantat definitiv, nici măcar canonul. În alt loc, la întrebarea „cât la sută dintre cărțile proaste pe care ați început să le citiți le-ați dus până la capăt?”, apare *the (in)famous method*: „Niciuna. Citesc primele douăzeci de pagini cu atenție, dacă am bănuiala că e proastă, citesc următoarele pagini în diagonală. Erau perioade, prin anii șaptezeci, când scriam săptămânal cronică literară la șase cărți săptămânal. La cărțile necesare. Și mai citeam vreo zece – cele proaste, cum am spus.”

În aceste dialoguri se simte, de asemenea, bucuria întâlnirii. Cornel Ungureanu a fost un om al conversației, al schimbului de idei, al prieteniei intelectuale. Niciodată solitar în sens orgolios, niciodată izolat în turnul criticii. De aceea, vocea îi rămâne caldă, deschisă, lipsită de agresivitate polemică. Chiar și atunci când vorbește despre marginalizare, despre nedreptăți culturale sau despre uitare, o face fără resentiment, mai degrabă cu un fel de răbdare pedagogică, ca și cum ar ști că literatura își va regăsi, în timp, propriile echilibre. Citite succesiv, aceste interviuri funcționează drept autoportret fragmentar, construit fără emfază. Ungureanu vorbește firesc, cu o simplitate ce ascunde o vastă cultură și o experiență critică solidă. Spune, aproape într-o doară, lucruri esențiale: că literatura se trăiește, că o carte există doar dacă e citită și așezată într-o istorie, că granițele nu separă, ci creează dialoguri: „Eu scriu o Geografie a literaturii, de fapt, o Istorie a literaturii, care arată că hotarele nu despart, ci unesc. Realizează dialoguri importante. Redefinesc granițele. (...) Geografia literară pe care eu o propun e o istorie literară recuperatorie.” Sunt idei pe care le-a susținut o viață întreagă și care apar aici nu

ca teze, ci ca evidențe.

Schimbarea de registru se produce odată cu ultimele pagini ale volumului. Jurnalul, scris între 1 august și 1 septembrie 1989, este textul care reconfigurează întreaga carte. Aici, discursul critic dispare aproape complet. Rămâne omul. Fiul. Corpul obosit. Drumul zilnic între orașe. Spitalul. Așteptarea. Neputința. Este un jurnal al îngrijirii și al degradării, al unei prezențe materne care se stinge lent, sub privirea celui care notează, cu o luciditate aproape insuportabilă, fiecare detaliu. Pagini întregi sunt alcătuite din fraze scurte, seci, fără comentariu. Tocmai această austeritate face textul atât de puternic. Ungureanu nu caută efectul literar, nu stilizează durerea. O notează. O suportă. O transformă, aproape fără să vrea, în literatură trăită. Aici se confirmă, în modul cel mai radical, ideea sa veche: literatura nu e un exercițiu abstract, ci o formă de viață.

În jurnal, geografia literară se transformă într-o geografie a suferinței. Spațiile se restrâng: camera de spital, curtea, drumul, patul. Lumea se reduce la câteva gesturi repetitive, la o veghe continuă. Și totuși, în aceste pagini există o liniște aparte, o formă de acceptare care nu exclude spaima, dar o face suportabilă. Uneori, comunicarea dintre mamă și fiu pare să depășească limbajul, fiind construită din gesturi mici, repetate: aprinderea unei veioze, aducerea unui pahar cu apă, o tăcere comună. „Există între mine și mama o comunicare... inexplicabilă”, scrie autorul. Este una dintre cele mai puternice propoziții ale jurnalului și, poate, ale întregului volum. Literatura nu mai este aici

discurs, ci simplă prezență. Alteori, tăcerea spune mai mult decât orice explicație. Ultima însemnare, „1 septembrie”, e aproape mută. Doar câteva nume. Doar prezențe. Atât. După atâtea pagini de tensiune, de efort, de rezistență, finalul nu are nevoie de explicații. Este un sfârșit fără retorică, fără concluzii. Un punct.

Privită în ansamblu, *Dialoguri. Pagini de jurnal* este poate cea mai personală carte a lui Cornel Ungureanu. Nu pentru că ar vorbi despre sine, ci pentru că își lasă viața să intre în text fără protecții teoretice. O carte a memoriei, a comunității, a dialogului dus până la capăt, ce arată cu o limpezime rară cum un critic poate deveni, în ultimă instanță, martorul propriei fragilități. Astăzi, volumul capătă, inevitabil, o dimensiune omagială. Nu prin ton, ci prin existența sa. Cornel Ungureanu rămâne aici așa cum a fost: un om al dialogului, al deschiderii, al geografiei care unește. Un critic care a știut că literatura nu se face doar din cărți, ci din relații, din loialități, din memorie împărtășită. Iar această carte, una dintre ultimele sale, rămâne ca o formă de continuitate tăcută, ca un mod de a spune simplu, direct, tranșant, că literatura, atunci când e trăită, nu se încheie odată cu viața.

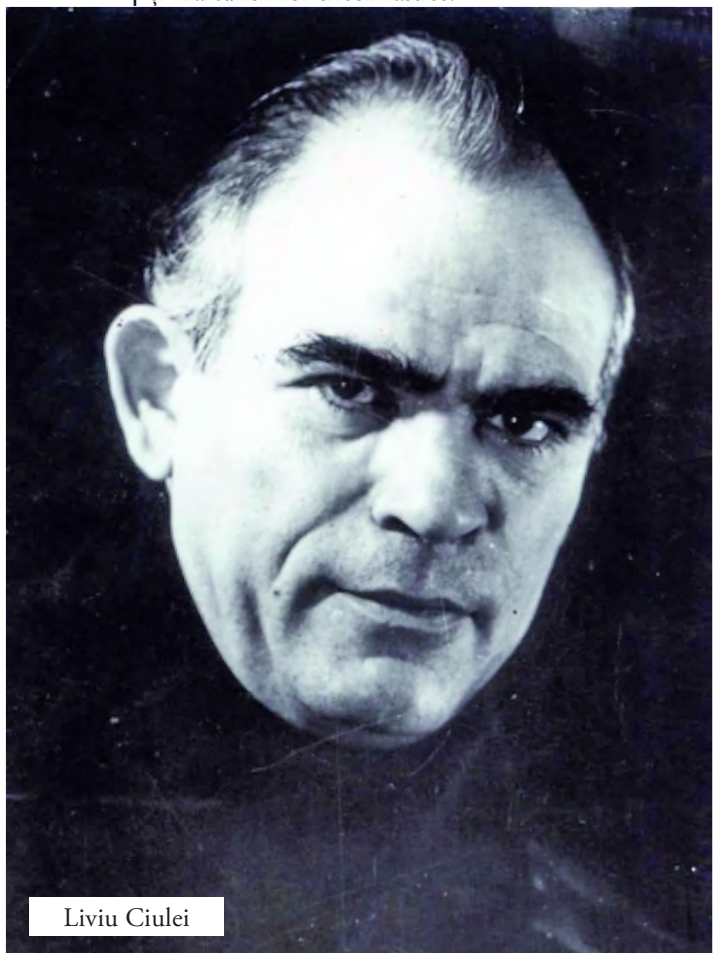
¹ Editura Brumar, Timișoara, 2021, 280 p.

Liviu Ciulei dăruit patrimonial posterității

Dan C. MIHĂILESCU

Prin prodigiousul album *Cu gândiri și cu imagini*, editat în 2009 sub auspiciile Ordinului Arhitecților (volum apărut la editura igloo și care i-a prilejuit lui Horia-Roman Patapievicu două întâlniri memorabile la emisiunea "Înapoi la argument"), ca și prin masiv documentata, inventiva și subtila psihobiografie a familiei realizată de Anca Hațiegan în volumul *Ciulei și spectrul tatălui* (editura Litera, 2024), dar în special grație trilogiei *Liviu Ciulei acasă și în lume*, antologie teatrală de Florica Ichim și Anca Mocanu (388, 392, respectiv 460 pag.), publicată în 2016 la Fundația culturală "Camil Petrescu", supliment al revistei "Teatrul azi", ilustrul om de teatru este livrat posterității la modul patrimonial, cu un monument complet, dedicat deopotrivă biografiei, tuturor segmentelor operei, receptării critice și mărturisirilor encomiastice.

Liviu Ciulei

Destinul lui de artist total (arhitect, scenograf, regizor și actor de teatru și film, director de scenă în Europa și America) pare înălțat ca un templu masonic, iar această trilogie deja pomenită poate fi socotită coroana seriei "Galeria teatrului românesc", coordonată de Florica Ichim și realizată cu sprijinul financiar al UNITER.

Am scris "templu masonic" fiindcă, petrecându-mi copilăria și mare parte din adolescență între șoselele Giurgiului și Viilor, cu cimitirul Bellu ca loc predilect pentru bulimicul colivar care eram, am fost mereu fascinat de axa ce lega cavoul fostului primar al Bucureștilor Dem. I. Dobrescu de cel al familiei inginerului Ștefan Ciulley, ambele ornate cu Ochiul masonic atoevăzător, înscris, vorba lui Ion Barbu, în "virgin triumphi tăiat spre lume", pentru ca la mijlocul axei să troneze, la fel de fascinant pentru mine, cavoul Iuliei Hasdeu. Peste ani, am văzut că, ori de câte ori vorbea despre Peter Brook, George Banu făcea referire la teoriile unui anume Maurice Gordjjeff, calificat de Mircea Eliade ca ocultist "caucazian". Apoi, tot auzind invariabilul calificativ "magic" atașat lui Liviu Ciulei și teatrului „Lucia Sturdza Bulandra”, în special pentru sala și trupa de la Grădina Icoanei, am lipit definitiv rostul magicianului Prospero de făptura și energiile regizorului, actorului și scenografului-arhitect care coagula polaritățile sub

șarpante atotarmonizatoare, onirismul feeric, realismul viciat și trăirile mistic eliberatoare, ludicul pur cu introspecția abisală și comicul hohotitor cu tragismul asumat deopotrivă devastator și extatic.

În textul liminar, scris în 2013, Ana Maria Narti conchide astfel: "El, marele inventator de viziuni fantastice, dirijorul simfoniilor de mișcare, sunet, imagine, el, alchimistul miracolelor scenice, era în adâncul sufletului un raționalist îndârjit. Ateu convins, ținea cu toate forțele să rămână cu picioarele pe pământ, să-și construiască logic felul de a privi viața. Acesta este paradoxul lui Liviu Ciulei, blând magician al modernității române."

Prima piesă de rezistență din cele trei volume *Liviu Ciulei acasă și în lume* este publicistica omului de teatru, contribuțiile sale teoretic-estetice legate de conceptul de re-teatralizare a teatrului, începând cu articolul "Teatralizarea picturii de teatru", apărut în revista „Teatrul”, nr. 2, iunie 1956, continuat de "Căutări arhitectonice în teatru" (idem, oct. 1956) și încheiat prin "Teatralizarea decorului", dialogul cu Jules Perahim publicat în "Arta plastică", nr. 3 din 1957. Aici, ca și în textele publicate în „Teatrul”, „Secolul XX” sau „Contemporanul”, se dezvăluie tenacitatea și dibăcia artistului de a-și înșela cenzorii cu propriile lor arme.

Nu doar că regizorul a mizat mereu pe alternanța opțională Shakespeare/Gorki, dar a știut să-și amețească următorii prin abil răspândite referințe la experimentele de la Teatrul de Artă MHAT (care, scria Ciulei, "respinge falsa teatralizare, schematizatoare și lipsită de profunzime artistică, așa cum respinge și devierile plate ale naturalismului"), la Stanislavski, Meyerhold și Nemirovici-Dancenko. Avea grijă să etaleze măiestria regizorului Ghiorgi Tovstogonov, pledând aproape serios "pentru un teatru realist". Exemplar este și răspunsul polemic intitulat "Critică în slujba textului sau demonstrație de critică?" („Teatrul”, nr. 12, dec. 1961) urmând observațiilor lui Mircea Alexandrescu din articolul "Regie în slujba textului sau demonstrație de regie?" din revista „Teatrul”, nr. 8, 1961, unde sunt citați Lunacearski și M. M. Morozov, precum și regizorul N. Akimov apropo de Jacques Melancolicul.

Cu timpul, referințele la teatrul sovietic vor fi dublate de trimiteri pedagogice estetico-ideologice la experimente scenice din Germania, Suedia și SUA, întru abilită autoprotecție și debusolarea cenzorilor. Citând din revista „Le Théâtre dans le Monde”, despre Jean Vilar și André Barsacq, despre teatrul adaptabil, se puteau deschide perspective periculoase de imprevizibile. Lucru la fel de valabil ca și referințele la Elia Kazan, Goethe ("regia este sculptură topită"), teatrul Mossoviet sau *Manifestul comunist*, plus dibăcia de a propune teatrul de idei, teatrul sentimental și eseismul psihologic de scenă ca trepte către valorizarea realismului.

Odată intrați în 1965 cu făgăduința ieșirii din stalinismul dejist, în articolul "Pasionatul drum spre realism" din nr. 1, ianuarie 1965 al revistei „Teatrul”, regizorul admira „lucrurile cu compasul de la teatrul psihologist la teatrul epic” (citește brechtian), prețuia regia și scenografia lui Peter Brook la *Regele Lear* ("contopirea unor forțe contradictorii") și făcea, cu o naturalitate dezarmantă, referințe la jocul stanislavskian al lui Paul Scofield și la experimentele încercate la Berliner Ensemble, Piccolo Teatro și Royal Shakespeare Company, avertizând că și el se află "de câțiva timp într-o tenace căutare a realismului scenic", concluzia fiind că realismul – așa cum l-a înscenat în *Cum vă place* și *Azilul de noapte*, "este chemat să clarifice mersul ideilor în lumea noastră și să așeze o piatră de temelie la construirea unui nou umanism. De aceea, el trebuie să respingă orice formulă estetizantă care se interpune între uriașa, infinita imagine a vieții în mișcare, și spectator." Final ambiguu, anume frazat pentru auzul urechilor jdano-viste, dar îndeajuns de potențial dinamitar și premotor pentru ce avea să se întâmple pe scenele noastre în

următorul deceniu.

Ca regizor invitat la Schiller Theater pentru *Moartea lui Danton*, își descoperă definirea ca "regizor – creator" și are revelația lui Giorgio Strehler, cel care "redescoperă toate esențele și virtuțile teatrului primar, pantomimă de bălci, baletul păpușeresc, spectacolul grand-guignol, improvizația elementară de music-hall. În teatrul contemporan, care a purtat o asemenea luptă pentru luciditate și pentru forța ideii, căutând să izgonească de pe scenă magia și iluzia, Giorgio Strehler readuce ca un vrăjitor trist, conștient de efemerul artei sale, miracolul." Curată croială de manta ce prevestește parcă viitoarele viziuni scenice ale unor Andrei Șerban și Cătălina Buzoianu până la Alexandru Darie, Mihai Măniuțiu, Alexandru Dabija, Silviu Purcărete, cu bătaie inclusiv către Radu Afrim etc.

Șarjele împotriva "caracterului vetust al teatrului nostru" și a "vorbirii pe răgete" sunt dublate semnificativ de comparația între *Livada de vișini* montată de Andrei Șerban în SUA și de Ciulei la Essen, ori de satisfacția oferită de muzica lui Nicu Alifantis la *Nevețele vesele din Windsor* în regia lui Alexandru Tocilescu. Îi rămâne totuși recunoscător lui Stanislavski chiar și în 1979.

Mai departe, pline de sugestii și informații instructive sunt interviurile și convorbirile cu, între alții, Valentin Silvestru, Jules Perahim, Andriana Fianu, Eva Sîrbu sau Adrian Păunescu, dar și cu Carmen Dumitrescu, Marina Constantinescu și H.-R. Patapievicu. De aici aflăm că regizorul avusese un proiect cu *Bacantele* ("Sunt convins că ar fi fost cel mai contemporan film care se putea face"), că printre preferințele sale de vârf figurează Fellini, Strehler, Krejka, Peter Stein, Pintilie, Penculescu, Esrig; ca actor, îl pune cel mai sus pe George Constantin; în altă serie, Shakespeare, Eminescu, Blaga și dramaturgul Marin Sorescu. Mai spune și că a visat să facă "Regele Lear în Maramureș, cu țărani". O notă aparte merită dialogul purtat cu Mariana Celac despre arhitectură, în 2006, ca și sinteza referențială "Liviu Ciulei scenograf" realizată de Marian Popescu, plus mărturia lui Andrei Șerban despre scenograful și profesorul Ciulei la New York.

Al treilea volum al antologiei ne poartă peste ocean, la Guthrie Theater Minneapolis, cu *Leonce și Lena* la Arena Stage în Washington. Aici se detaliază fascinația constantă a omului de teatru pentru *Hamlet*, iar teatrografia anilor 1973 - 2005 (pp. 211 - 456) adună sute de citate din zeci de cronică apărute în România, Germania, SUA, Olanda și Marea Britanie, multe euforizante, dar și unele distrugătoare, dar toate instructive pentru ca spectatorul român să înțeleagă diferențele temperamentale dintre, cel puțin, tiparele evaluative nemțești (în special când le este "atacat" Brecht) și cele anglo-saxone.

Toate acestea, împreună cu reportaje de la repetiții (unde excelează Ion Parhon, George Arion și Adina Bardaș) și cu evocările semnate de Alexa Visarion, Lucian Pintilie și mulți americani fermecători prin empatia plină de recunoștință, plus resuscitarea multor cronicari bucureșteni demult troieniți de uitarea noastră compun soclul monumental necesar livrării patrimoniale a marelui om de teatru în ochii posterității. La un capăt, un V. Mindra nemulțumit că Liviu Ciulei nu și-a studiat în profunzime personajul când l-a jucat pe Lenin.

La celălalt, un întreg Occident care l-a fixat cu jovială seninătate pe regizorul Ciulei între Brook și Grotowski, sau cu gazetarii Graydon Royce și Rohan Preston de la „Star Tribune” din Minneapolis, care remarcă în 2007 că același Ciulei a impus la Guthrie Theater "ideea unui teatru ca vehicul pentru justiția socială", considerând că "spectacolul cu *Furtuna* a depus cea mai grăitoare mărturie, după cum aducerea lui Lucian Pintilie, cu montarea lui cu *Tartuffe*, a fost util provocatoare". Socot că e destul material ca să se poată face un balans obiectiv și convingător.

Oricum ar fi, pentru noi, spectatorii contemporani și invariabil nostalgici, legendarul, miticul om de teatru Liviu Ciulei rămâne deplin încastrat în mărturisirea simplă, profund umană a lui Victor Rebengiuc: "eu îl iubesc ca pe un frate, ca pe un tată, ca pe copilul meu."

Obsesia „programei”

Mădălin BUNOIU

Chiar dacă atunci când vorbim despre conținuturile disciplinelor există o diferență semnificativă între ce se studiază în învățământul preuniversitar și ce se studiază în învățământul superior, la nivel conceptual situația este aceeași - conținuturile trebuie să reflecte obiectivele disciplinei respective sau, mai simplu și pe înțelesul tuturor, „cu ce rămâne” educabilul (elev, student) în urma parcurgerii cu succes a acelei discipline. Tehnic, și din perspectiva științelor educației, a elementelor de psihopedagogie și a standardelor ce privesc piața muncii și calificările, discutăm despre cunoștințe, abilități, deprinderi, competențe etc. dobândite, acumulate, dezvoltate, noțiuni care oricât de teoretice sau abstracte par își au însemnătatea lor specifică și nu trebuie neglijate.

Din contră, persoanele care asigură managementul general sau specific (rector, prorectori, decani, prodecani, directori de departamente, șefi de colective și, respectiv, inspectori, inspectori de specialitate, directori, directori adjuncți, responsabili de discipline sau de arii curriculare) au responsabilitatea ca fie direct, fie prin structuri specifice, să prezinte fiecărui cadru didactic semnificația și importanța acestor noțiuni și necesitatea unui anumit nivel de standardizare. Unii actori ai sistemului numesc un astfel de demers „birocrăție” dar acesta este un mod simplist de abordare, mulți nefăcând nimic altceva decât să încerce a-și masca sub această reacție atât lipsa de implicare dar și, de multe ori, lipsa de competență.

E mult mai simplu să-ți ascunzi lipsa de rezultate în spatele „birocrăției” decât să privești onest, în oglindă, propria activitate. Nu fac aici o pledoarie pentru noțiunea de standard dar vă invit a reflecta, chiar și numai câteva secunde, la cum ar arăta viața noastră fără câteva din următoarele standarde: regulile de circulație, standardele electrice, unitățile de măsură, formatele de dată și oră, dimensiunile hârtiei, codurile de bare, standardele de comunicații digitale ș.a.m.d., lista putând fi completată de fiecare cititor în parte. Așa este și în educație - programa (sau fișa disciplinei în învățământul superior) reprezintă „standarul” cu privire la conținut și la rezultatele preconizate ale învățării de către educabil.

Societatea evoluează și unii dintre semenii noștri evoluează și ei în ritm cu evoluția societății (din păcate nu toți, avem atâtea și atâtea exemple, unele tragice și dramatice, mă refer aici la copiii care abandonează școala - în România procentul de abandon școlar este uriaș, la toate vârstele și la toate ciclurile de studii, altele, tot tragice și dramatice, dar generate de alte resorturi

- mă refer aici în principal la curentele politice extremiste, îmbrăcate sub lozinci fals-patriotarde, izolaționist - suveraniste și, mai nou, socialist - comuniste).

Acesta este motivul pentru care aceste programe / fișe disciplină trebuie să țină pasul cu aceste evoluții, atât din punct de vedere al conținuturilor cât și cu privire la modul în care sunt predate aceste conținuturi. E mult de scris pe acest subiect, poate cu altă ocazie, acum încerc să rămân în zona de specificitate și anume - ce anume predăm, ce anume trebuie să știe educabilii la finalul parcurgerii unei discipline.

Experiența didactică de peste 25 de ani mi-a arătat că elevii și studenții sunt interesați de ce se întâmplă „azi” în domeniul / disciplina respectivă, indiferent care este aceasta, și nu este deloc nicio contradicție în termeni sau niciun conflict cognitiv. Că vorbim de fizică, de chimie, de psihologie, de istorie, geografie sau biologie, de limbă sau literatură, educabilul e atras de ce preocupări sunt azi în domeniu. Și aici interviu tu, profesorul - cum faci să îl ții pe educabil „în prezent” aducându-i însă în bagajul de cunoștințe partea de conținuturi tehnice, solide ce reflectă dezvoltarea domeniului / disciplinei în ultimii zeci, sute sau chiar mii de ani?

Astfel, acum vreo 10 ani mă întrebam - de ce la examenul de bacalaureat din Franța subiectele sunt legate de bozonul Higgs și experimentele de la CERN iar la examenul de bacalaureat din România subiectele se rezumă la aceleași „obosite” planuri inclinate, circuite RLC sau cicluri termodinamice clasice? Cu un pic de imaginație, și preocupare, aceleași noțiuni de bază pot să fie pur și simplu îmbrăcate în alte haine.

Rămân tot în zona fizicii cu un alt exemplu. Studenții vin pasionați să studieze fizica particulelor, astrofizică, fizică medicală, biofizică etc. și constată că aceste pasiuni ale lor se regăsesc doar în anul 3 de studii sau, mai grav, doar la studiile de masterat pentru că, oarecum firesc, până atunci punem bazele înțelegerii fizicii secolului 21. Dar, totuși, nu putem face și altfel? Sigur, putem... cu implicare, interes și creativitate. Putem avea, încă din anul I, și discipline specifice sau, așa cum am făcut la Facultatea de Fizică de la UVT, introducem, în anul I, o disciplină cu denumirea „Tendințe actuale în fizică”, disciplina în cadrul căreia colegii din facultate, și nu numai, prezintă tot ce este de actualitate în domeniile lor de activitate pentru ca studenții să înțeleagă la ce le folosește toată abordarea „istorică / cronologică” a acelei discipline sau a celui domeniu.

Nu am niciun motiv să cred că această abordare este similară oricărei alte discipline sau oricărui alt domeniu. Dacă Fizica, știința naturii, știința tuturor începuturilor, se pretează acestui tip de mecanism de

suscitare a interesului atunci orice disciplină poate să fie integrată unui astfel de concept.

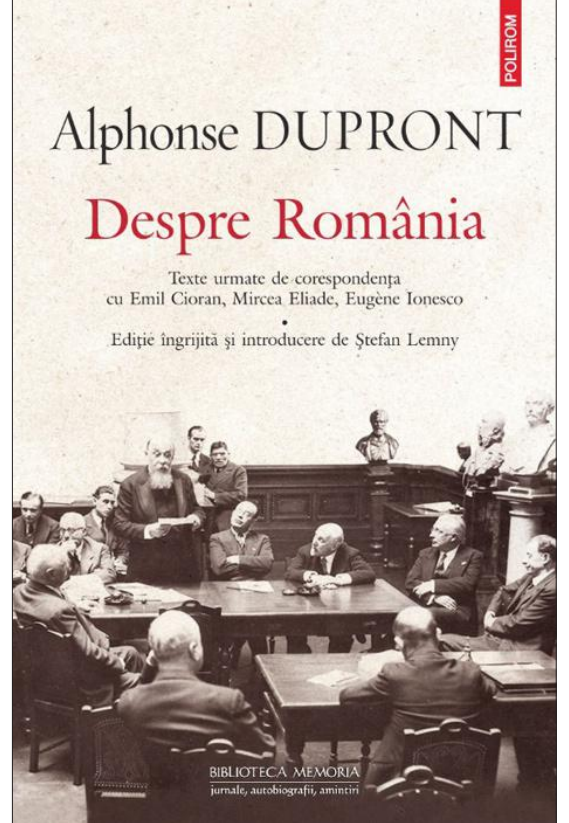
Am scris aceste gânduri plecând de la ce am citit relativ recent cu privire la modul de elaborare a programei disciplinei „limba română” pentru învățământul preuniversitar. Și fără a face vreun comentariu pro sau

contra las mai jos un text ce îi aparține lui Alphonse Dupront, text pe care l-am identificat în volumul „Despre România”¹, ediție îngrijită și coordonată de către Ștefan Lemny. Alphonse Dupront (1905 - 1990) a fost un mare istoric și antropolog francez, specialist în Istoria Evului Mediu, profesor la Sorbona și întemeietor al Universității

Paris IV - Sorbona, și director al Institutului Francez de Înalte Studii din România, în perioada 1932 - 1940.

La mijlocul anilor 30 constata, în urma unor vizite efectuate în școlile din România, „dificultatea adaptării metodelor și programelor franceze la universul autohton românesc”. Iar cu privire la modul de predare al limbii franceze în România: „Era ceva șocant și, fără îndoială, inutil să predai începând brusc cu Evul Mediu, Rabelais și Ronsard. Îmi amintesc că am înțeles măsura aberației într-o clasă din Chișinău unde niște cvasi-adolescenți de clasa a patra se zbăteau printre strofele Cidului. Astfel încât am luat inițiativa unei acțiuni perseverente, de altminteri prost înțeleasă în Franța, de inversare a programelor, încât elevii să poarnească de la o programă aproape contemporană și, de la o oră la alta, să parcurgă timpul înapoi.”

¹ Alphonse Dupront – *Despre România*, Editura Polirom, 2025.

Face Off

Vladimir TISMĂNEANU

Există unele lucruri esențiale. Lucruri unde nu e loc pentru „pe de o parte”. Lucruri unde nu au ce căuta eschivele, fändările și sofismele. Interesul național al României este definit de apartenența țării la NATO și UE. Suveraniștii de rusească obediență încearcă pe toate căile să bage sub preșul prolixității logoreice, al unei cortine de ceață, acest adevăr factual. În Statele Unite, ca în orice democrație liberală, puterea este plurală, nu monopolistă. Trump a primit o lecție din partea Curții Supreme chiar în săptămâna de dinainte de inaugurare. Vor urma și altele. Omul e înclinat spre abuz, savurează arbitrariul, se va întâlni în continuare cu multe opreliști. A declanșat o criză transatlantică strict din rațiuni personale, fără nicio legătură cu securitatea Statelor Unite. A făcut-o știind exact că reacția UE nu va întârzia. Revenind la interesul național al României, el este indisolubil legat de victoria Ucrainei. O înfrângere a Ucrainei ar însemna primul pas spre o nouă rusificare a țării. Ar fi o revenire la statutul de satelit al Moscovei. Aceste adevăruri trebuie rostite calm, categoric și fără echivoc.

* * *

Sunt un susținător consecvent al solidarității euro-

atlantice. Știu cât de mult au contat cuvintele “Ich bin ein Berliner” și “Tear down this Wall!”. Istoria politică, diplomatică și culturală a Războiului Rece a fost una a descurajării apetitului imperialist al Kremlinului. Există voci care pun la îndoială intențiile agresive ale Moscovei, atunci și acum. Nu noi, cei care, prin memorie și postmemorie, știm ce a însemnat colonizarea sovietică. Executat de pionii locali, proiectul terorist era conceput în Est. Ideologia bolșevică în versiunea stalinistă era ceea ce Czesław Miłosz a numit Noua Credință. Putinismul este actualizarea stalinismului târziu. Orbit de adictivul autocult al personalității, Trump nu e cătuși de puțin interesat de istorie. Îl plictisesc de moarte narațiunile cu mai mult de un personaj. Egoul său este lumea sa. Uriaș, posesiv, gargantuan, peronesc, ubuesc, ceașesc. Mahalagesc. Funambulesc. Grotesc. Boteresc.

* * *

Figurez și eu pe listele “neomarxiștilor” vehiculate de megafoanele Partidei Ruse. Este de fapt un cuvânt-cod, fără legătură cu autenticele curente, antiautoritare, ale neomarxismului original. Neomarxismul, alteori numit marxism critic, a fost fundamental opus dictaturilor comuniste. A existat o veritabilă critică de la stânga a totalitarismului bolșevic. Aș da ca exemple revista *Arguments*, revista *Socialisme ou barbarie*, gânditorii Școlii de la Frankfurt, grupul PRAXIS, interzis în Iugoslavia titoistă, Școala de la Budapesta, interzisă în Ungaria kadaristă, revistele *Telos*, *Thesis Eleven* și *Praxis International*. A fost și este un curent transnațional și pluridisciplinar cu o largă arie de cuprindere episte-

mică. Unii intelectuali critici din zona neomarxistă au depășit acea perioadă și s-au orientat în direcția liberalismului (Jurgen Habermas, Agnes Heller, Ferenc Fehér, Leszek Kolakowski, Janos Kis). Zygmunt Bauman a devenit un influent teoretician al postmodernismului.

Turiferarii putiniști sunt ignoranți și de o indubitabilă, perseverență rea-credință. M-am ocupat de neomarxism încă din cartea *Mizeria utopiei*, apărută în engleză în 1988. Despărțirea avusese loc mai devreme. Dar nu regret experiența formativă trăită în acel univers intelectual numit de Martin Jay “imaginația dialectică”. Problema alienării tehnologice, centrală în demersul marxismului original și al tendințelor neomarxiste, rămâne una definitorie, tulburătoare și provocatoare, în secolul XXI. La fel și aceea a mesianismelor politice revoluționare, pe care marxismul le-a examinat uitând să se examineze pe sine.

* * *

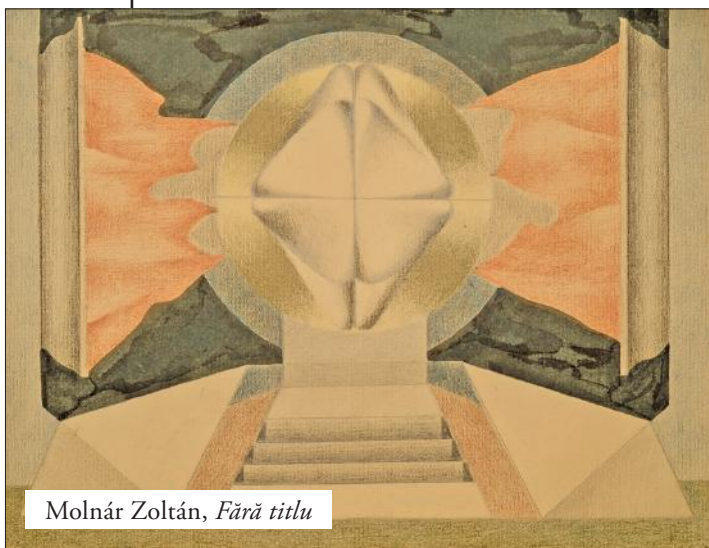
Două teme n-au conținut să mă preocupe intelectual, politic și etic. Ele se intersectează iar, uneori, în momente fierbinți ale istoriei, se suprapun. Pasiunea libertății și încercările de a o anihila. Societatea deschisă și cei care vor să o distrugă. Democrație și totalitarism. Demersul meu este multidimensional. Prelegerile și scrierile mele sunt *operationes spirituales*. Am modele ilustre. Nu despart eticul de estetic, nu uit că și în clipele de rătăcire oamenii pot să se trezească. Important este să știe a nu uita. Important este a nu uita să știe. Voința de libertate este intrinsec solidară cu voința de adevăr.

«La patria genética» (I)

Tudor CREȚU

Noiembrie 2025. Aproape trei săptămâni în America de Sud. Columbia, Ecuador, Argentina. Mai precis: Bogotá, Guayaquil, Buenos Aires. A treia incursiune în trei ani consecutivi în spațiul latino-american. După Honduras (2023), Bolivia și Brazilia (2024).

Antibioticul l-am luat pe la nouă seara și am continuat pregătirile. Ceasul era pus să sune la 03:30. Bagajul, aproape gata. Până la aeroport am transpirat, ca să zic așa, și tricoul, și pulovărul. M-am schimbat în baia de lângă sala de așteptare și am „sustras” bluza cu glugă din geamantan. Pulovărul ud learcă l-am îndesat în compartimentul cu fermoar. Gâtul mă durea – la fiecare înghițitură. Am mai scos un tricou din geamantan și l-am vârât în rucsac. Răceală cu mai multă transpirație n-am avut. Tura anterioară de antibiotice n-a făcut decât să o „suspende” temporar. Primul zbor: Timișoara - Luton. De la Luton, autobuzul spre Heathrow. De la Heathrow, avionul spre Bogotá, după o așteptare de douăsprezece ore. Zborul WizzAir a decolat și a aterizat la fix. N-am mai fost în Anglia din 2018. Înainte să iau autobuzul spre Heathrow, am băut prima cafea, mare, și am citit *The Times*. Sorbeam și mă bucuram: „nu mai transpir”. Tricoul era la fel de uscat ca atunci când l-am luat pe mine. Fruntea nu-mi mai dogora. Fierbințeala cafelei stingea durerile de gât. Am tras mai sus un pic fermoarul și am ieșit din restaurant. Ușa nu s-a deschis până nu am ajuns la un pas de ea. Senzorul agoniza roșiatic. Am așteptat vreo cincisprezece minute, cred, pe peron. Șoferul a coborât șațoș și ne-a făcut semn.

Molnár Zoltán, *Fără titlu*

Am prins loc la culoar și m-am lăfăit. Ușor-ușor, tricoul se umezea din nou. Suflam, din când în când, pe sub el. În stânga, un indian. În față, un chinez. Șoferul fluiera încetșor. Pe Heathrow, am făcut primele poze: ale farfuriei cu dejunul englezesc, mai consistent decât un prânz obișnuit, de-al meu cel puțin. Și i-am scris primului prieten. După ce am mai cerut un Peroni. Prețurile erau mari. Călătorii, unii dintre ei, se trăgeau pe margini. Locuri de ședere nu găseai decât prin localuri. Trebuia, deci, să consumi, ca să poți sta pe scaun, nu pe jos sau pe geamantan. După o oră, aproximativ, am făcut rocadă. M-am „teleportat” în localul din celălalt capăt al sălii și am comandat o apă tonică. Banchetele erau înguste. Mesele se îndreptau, parcă, cu muchiile înspre mine. Nu-mi pria. Așa că m-am ușchit înainte să termin băutura și am început să dau ture. Roțile trolerului scârțâiau tot mai tare.

În aeroport, magazine, fast food-uri și, în sfârșit, scaune pentru pasageri – săli imense de așteptare și o înghesuială pe măsură. Am prins curaj. Lumina era mai puternică. Am identificat poarta de îmbarcare și o mi-am cumpărat un sandvici. „E ok”, îmi repetam, „e ok”, și m-am trântit pe un scaun gri, de plastic. Linii-le/șanțulețele dintre plăcile de gresie se pierdeau. Am început să-mi fac selfie-uri video, conștient, cumva,

de zădărnicia lor, de faptul că, cel mai probabil, nu le voi publica. „Frumusețea într-o seară anonimă, o lume care trăiește și călătorește”. De la etajul unu, parterul părea o imensă sală de curs, cu formațiuni, pline ochi, de public. A urmat un maraton pe benzi rulante – până la poarta de îmbarcare. Luciul bonom al podelei, înlocuit de luciul posomorât al metalului. Înaintam nemișcându-mă. Între scările sau benzile rulante, luam curbe ireale, echivalente cu un fel de entorse, așa le resimțeam. Din când în când, câte un selfie video. „E una dintre cele mai abrupte scări. De la metroul din Budapesta n-am mai avut senzația asta. Numa-n jos, vorba vine, să nu te uiți, că se uită și hăul la tine. Parcă pici, nu cobori”. Priviri circumspecte mă scrutau: nimeni nu-mi înțelegea limba. Unei asiatică i-am făcut, fără să-mi dau seama, cu ochiul. A zâmbit abia după ce a întors într-o parte capul și s-a îndepărtat.

Am ajuns pe la patru dimineața. Am părăsit printre ultimii aeronava. Rucsacul îmi atârna de umăr. N-am mai luat geaca Preston pe mine. Eram, totuși, în America de Sud și, în plus, ca geacă „oficială” de pescuit, e(ra) obișnuită cu boțitul. E cea mai de teren și, tind să cred, cea mai bună pe care o am. Bogotá, Columbia. Coadă la oficiul vamal e în serpentine. E neclar dacă declarația de intrare trebuie, totuși, completată. „Sometimes they ask for it, sometimes they don't”, îmi zice un american. „Bine c-am ajuns”, îmi spun în gând. Cordoane roșii separă rândurile, legate de stâlpișori metalici. Vameșii par obosiți și ei. Mă apropii de ghișeu cu dosarul în mână: invitația la festivalul din Ecuador, asigurarea medicală, biletul de întoarcere. Just in case. Vameșul se uită când la mine, când la poza din pașaport. Încerc să-i zâmbesc, dar, mai mult, mă încrunt. „Mai la stânga, vă rog”. Mă conformez smerit, mă trag spre camera mică și neagră. „It's ok”, și îmi face semn să mă apropii. „Right thumb, please.” Apăs – unghia-mi albește – pe un senzor digital. „OK. Come with me.” Se ridică și îmi face, ferm, semn. O urmez, cu bagaje cu tot, până la ultimul ghișeu. „Hola, pajarito...” Vameșul cu pricina cucăia. „Mira, este es un pasaporte rumano.” Individul se bolti subit și începu să examineze filele cu lupa, ca un ceasornicar. Vede, fără îndoială, secrete care mie îmi scăpau, filigrane oculte și alte asemenea. M-am aplecat și eu, instinctiv, încercând să discern ce încerca și el. Îmi întinse mulțumit pașaportul. „Bienvenido!” M-am înclinat ca un japonez.

Nu am mai luat Uber, ci am comandat un taxi de la oficiul specializat, situat chiar la ieșire. Am plătit cu cardul. Seniorita Alvarez m-a însoțit până la ieșire și m-a prezentat șoferului, un tinerel cu ochelari groși. M-a ajutat, jovial, cu bagajul. Pe drum am sporovăit în spaniolă. Despre Festivalul Internațional de Poezie de la Medellin, inclusiv.

Hotel Tequendama e printre cele mai cunoscute din Bogotá. Totuși, nu a fost ușor să găsim intrarea care trebuia. Recepția era, într-adevăr, impunătoare. Am plătit și am urcat. Cazarea e parte din experiență. Am rezervat un mic „apartament”, de cca. 40 m pătrați. Două încăperi, cu mobilier de rit vechi, cu o mini-bucătărie și o baie fără cadă. Era o dimineață înnorată în Bogotá, oraș situat la 2.640 m altitudine. Turnurile/blocurile de cărămidă roșie din preajmă se profilau tot mai clar. Pădurile vălurite/munții acoperiți de păduri erau împrejmuiți de un fel de ceață care se disipa. Amestecul de roșu și verde, ambele la fel de crude, de cărămidă și vegetație a devenit, pentru mine, una dintre amprente capitalei columbiene. Pervazul interior avea un metru lățime. M-am așezat și rezemat de perete. O familiaritate stranie cu locul. De parcă m-aș fi întors...

Am dormit o oră jumătate. După prima cafea, i-am scris poetei Claudia Gallego. (Titlul articolului, se va vedea în partea a doua, îi aparține.) Sora ei Ana avea să îmi fie, în ziua următoare, ghid, iar noi să ne vedem la un vernisaj, seara. N-am mai avut stare și am

coborât. Cu GPS, apoi fără, am luat-o spre Muzeul Aurului. Transpiram iar. Înainte de plecare am strâns hainele u(me)de într-un sac menajer. Seara urma să le dau la spălat. Biletul de intrare a costat un dolar. Am luat sălile la rând. Am fotografiat texte, măști, salbe – de gheare de jaguar, inclusiv, cu un fel de buline în vârful. Mai curbate decât în realitate. Aurul îmi părea mai sumbru un pic, tindea spre arămiu. Era vineri, în interiorul muzeului, eram tot mai convinși. Afară, săptămâna era în toi. Vitrinele erau gheață abia întărită. Furtunul roșu, spirala de pe un afiș PSI părea, la rândul-i, un simbol pre-columbian. Totul se ezoteriza. Unele artefacte luceau, altele erau mate. Unele respingeau energia negativă, altele o preluau și deviau. Ca talismanele și, respectiv, amuletele. Măștile culturale erau un fel de invocații plastice, de suporturi ale prezențelor de Dincolo. Grupuri de copii încercau să le reproducă – cu creioane și carioci, stând, cel mai adesea, pe jos. Desenele aveau o sălbăcie aparte. Culorile erau colerice de-a dreptul. Cei mai mulți nu se mai uitau la exponate, ci desenau din memorie?, imaginație? Apăsau, asta era impresia, tot mai tare. Materialele de prezentare vorbeau despre narcotice ca despre plante de putere, surse ale unor stări revelatoare. Fruntea, obrajii îmi dogorau. Eu însumi eram într-o stare „modificată” – (sub)febrilă. Metalele curentau. Mi-am promis să revin și am ieșit. Am apucat-o spre dealurile împădurite din spatele muzeului și am ajuns într-o piațetă. În mijlocul ei, statuia lui Bolívar. Am traversat scuarul și m-am oprit la restaurantul de dincolo de șosea. Am comandat celebra ajiaco, o supă tradițională din carne de pui, trei feluri de cartofi, porumb etc; densă și ușor sărată. Berea, Club Colombia, la doză de 0,33, mergea de minune. Patronul american mă chestionă zâmbind. „Todo bien?” „Yes.” „Where are you from?” „Romania.” „Ro... Mania”, l-am completat. „Aaa... Eastern Europe”. „Would you care for anything else?” „Where are you from?” „Virginia”. Am plătit cash și am lăsat un ciubuc mai consistent. Să plătești chelnerul e, în locurile în care vrei să te întorci, la fel de important ca a plăti masa, cel puțin prin părțile noastre latine. Pari un un gringo cu atât mai.../Cu atât mai gringo.

Cu Ana m-am întâlnit în fața hotelului. Am vizitat împrejurimile Bogotei. Zipaquirá, Catedrala de Sare etc. Și, parcă, am mai aterizat o dată în America de Sud. Am luat, altfel spus, contact cu o altă dimensiune a acesteia, mai profundă, și, aparent paradoxal, mai familiară. Din seriale inclusiv. O cafea tare într-o piață cu arhitectură colonială, sub un cer cu totul aparte, de un albastru spălăcit. Cea mai plăcută presiune atmosferică. Feng shui sud-american.

La colțul din stânga al pieței, un tânăr cânta – putea, oare, lipsi? – la chitară. „Ce cântece latino-americane îți plac?” „*Dos gardenias*”. Ana țâșnește spre tânărul chitarist. Se lasă ușor în față și îi șoptește, cu o familiaritate surprinzătoare pentru un european, tânărului chitarist ce să cânte. Se întoarce și îmi face cu ochiul. În două-trei minute, începe *Dos gardenias*. Ceva și-n zborul păsărilor s-a schimbat, și-n gustul cafelei. M-am trezit fredonând, îngânând, mai bine zis, melodia. Ana cânta de-a dreptul. I-am lăsat o bancnotă – ca un gringo, nu? – tânărului chitarist și ne-am îndreptat spre Catedral de Sal, o impunătoare biserică romano-catolică situată într-o veche mină de sare. Subterane cu atât mai sacre cu cât prestigiul ocult al sării e imens. E unul dintre cei mai puternici absorbanți – de energie, negativă sau pozitivă. În catolicism, bunăoară, sarea se binecuvântează. „Refrenul” exorcismului pe care l-am citit în Honduras sau Bolivia e *sal*, cu sensul de *ieși*, în spaniolă. Traducerea Corinei Oproae a îmbogățit textul: *sal* e și „poruncă”, și sare, substanță folosită, cum spuneam, uneori în exorcisme, ritualuri de protecție etc. Și verb, și substantiv. *Sal* ar putea fi chiar titlul „pentru export”. Cum ar fi (ră)sunat lectura nervoasă a poetei Valeria Cobos (Honduras, 2023) în grotle pe care le

străbăteam acum? Crucile, cele mai multe dintre ele, erau luminoase, fluorescente chiar. Cotloanele completeau senzația de mister. Pe dreapta, cum înaintam, am văzut, la un moment dat, rafturi mari, în formă de fagure, prinse de peretele aspru. O senzație subită de déjà vu, de prag simbolic, de... În *Maluri* am strecurat o scenă hipnagogică în care, încercând să afle leacul durerilor inexplicabile care îl chinuiau, Edi Cristea „străvede” structura moleculară a unei substanțe neelucidate, sub forma unor hexagoane imense de lemn, prinse de vitrina frontală a unei gări. Îi povesteam Anei, în drum spre restaurant, mica sincronicitate (sau ce o fi fiind), când, dintre scaune, se auzi un zumzet urmat de niște acorduri săltărețe: era telefonul ei. „Doamne, bine că nu l-am pierdut”.

A treia și ultima zi în Bogotá am început-o la Muzeul Aurului. Antibioticele își făceau efectul, răceala dispărea. Am zăbovit în camera senzorială: expozate discret luminate și muzică șamanică. În mijloc, un spațiu circular, acoperit cu sticlă. Era soare când am ieșit. Am vizitat și bisericile din preajmă, căutând același fior, și m-am îndreptat spre hotel. Urma, în câteva ore, vizita în La Candelaria, centrul cultural-istoric al capitalei.

Claudia și Ana m-au luat cu mașina din fața Muzeului Național. Am intrat într-un spațiu cu străzi mai strâmte și arhitectură aparte, cu atât mai cald și seducător. Am urcat și coborât străzi tot mai vii. Pe una dintre ele, un tânăr „bătea”, live, poeme la mașina de scris, ținută pe genunchi. Le citea și dăruia trecătorilor – contra cost. Din când în când se oprea și se scărpină. Grupul din jurul lui creștea. Unii se lipeau, aproape, de el și își făceau selfiuri. El își vedea, imun, de treabă. Când termina câte un text, se ridica și citea. Nu mai știu exact cum, dar, la un moment dat, am ajuns în Plaza de Bolívar, cea mai importantă piață a orașului. Și cu ocazia asta am avut senzația că accesez o Columbie nouă. Ușor-ușor, se însera. Cerul era mai încruntat un pic. Ceva în atmosfera subtilă a locului se schimba. Și în starea de spirit. Am vrut să vizităm palatul prezidențial, dar am ajuns puțin după cinci, când se închidea. Am contemplat, printre gratii, grădina și am cotit-o spre cafeneaua pe care Claudia Gallego a ținut, neapărat, să o vizităm.

La muzeul Botero am alunecat într-un fel de tranșă. Am făcut și aici scurte filmulețe. Mai mult *mi-am* decât *am* vorbit despre picturi. Încercam să surprind senzațiile principe pe care mi le dădeau. „Rotunjimi care sunt și o formă de vitalism, dar care au și tristețea lor. Și în cazul fructelor, și al oamenilor.” „Ce austeritate cromatică: crem cast, roz cast. Și culorile care sunt, în natură, mai aprinse, la el nu sunt, nu-n faza asta a creației cel puțin”.

După câteva minute: „În anii mai târzii, (culorile) devin, totuși, mai vii, vorba vine.... Am ieșit și m-am rezemat de un pilon. Claudia scria pe WhatsApp. „I keep asking myself how the fuck can a country where even the sky is so beautiful have such problems? How can it not... I am amazed, so to speak, by this not just sharp, but lethal contrast. When such a sky is part of your daily routine or – how should I put it – of the decisions people take, of the daily realities, how can this be also the country of the cartels, of... How can it not be one of the safest too, because it is, for sure, one of the most beautiful.” Ghidați, din nou, de Claudia, ne-am retras într-un restaurant cu etaj care oferea o perspectivă unică asupra Candelariei și naturii împrejmuitoare. N-am putut să mă așez, am continuat să privesc. Berea am comandat-o din picioare. Ana își căuta, tot mai asiduu, celularul. Și în poșetă, și prin buzunare. „E închis, exclamă Claudia, te-am sunat.” Și mai încercă o dată. „Ți l-au furat, să știi!” M-am așezat: „Da, când, cum...? Că prin înghesuiele n-am prea trecut”. Ana: „La muzeu numa’...” Claudia: „Hai că sun la cafenea, să nu-l fi uitat...” Ana: „Jeri aproape că l-am pierdut. Azi...” Eu: „Vezi, nu te poți bucura până la capăt, ca să zic așa...”

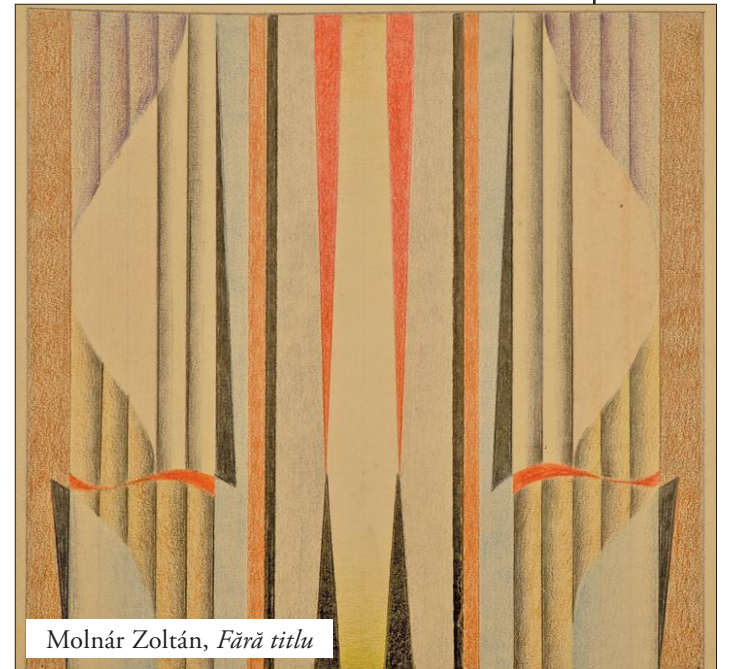
Și în Guayaquil, Ecuador, mi-au verificat pașaportul cu lupa. Vameșul nu mi-a mai cerut să-l însoțesc, ci a dispărut, într-un birou, cu documentul în mână. Am așteptat vreo zece minute. Ba bătând din picior, ba frământându-mi, rezemat de pult, fruntea. Era luni. Weekend-ul următor avea să fie organizat un referendum: privind, printre altele, modificarea Constituției, astfel încât alte state, în speță S.U.A., să poată amplasa baze militare pe teritoriul național ecuadorian. Dezbateră era în toi. Țara, în fierbere. Sondajele s-au dovedit, încă o dată, inexacte. Rezultatul referendumului a fost negativ – peste 60% de voturi împotriva.

Am în aceeași săptămână, China avea să lanseze cel mai mare portavion al său, dându-i numele celei mai apropiate provincii de Taiwan, țară care a fost invitata de onoare a ediției din acest an a festivalului. Ambasadorul Taiwan-ului a luat cuvântul la una dintre lecturi. Fiecare participant(ă) a primit câte o floare. În discursul poetelor taiwaneze, amenințarea chineză e (d)enuțată expres.

Guayaquil e unul dintre cele mai periculoase orașe din America Latină. Zona metropolitană are aproximativ 3,2 milioane de locuitori. Orașul propriu-zis, cca. 2,6 milioane. Situată la aproape 150 km de coasta Pacificului, așezarea e, în sine, un spectacol uimitor – de contraste și nu numai. Am recunoscut, din prima, organizatorul care mă aștepta: José Vasquez, alias Pepe. Ne-am îmbrățișat ca niște vechi prieteni. (N-am scăpat, nici în Ecuador, de senzația cronică-acută de întoarcere, de comeback straniu...) Uși albe s-au deschis și, din holul climatizat al aeroportului, am pășit în plină caniculă. În pulovăr, cu geaca de pescuit după mine păream un rătăcit bezmetic. Șoferul a aranjat geamantanul în portbagaj și a trântit „capacul”. Pe drum am vorbit despre România, despre vreme și vremuri. M-am cazat și am apucat-o, alături de Pepe, pe unul dintre principalele bulevarde, spre Malecon, celebra faleză. În scurt timp, am făcut joncțiunea cu un grup format din directorul Festivalului Internațional de Poezie „Ileana Espinel Cedeño”, poetul, editorul, profesorul Augusto Rodríguez, poeta tunisiană Khedija Gadhouch și alți organizatori. La fel ca la Săptămâna Internațională de Poezie a Boliviei, am fost singurul poet european prezent. Ne-am îndreptat cu toții spre statuia lui Bolívar și José de San Martín, situată pe malul fluviului Guayas, unul dintre reperele falezei. Ne-am pozat printre literele mari, colorate cu care era scris numele urbei. Peste drum, un zgârie-nori în toată puterea cuvântului. „Companii, consulate”, îmi șoptește Augusto. Mă holbam cu capul pe spate și mâinile în șolduri. Cerul părea denim decolorat. „Let’s go for a beer, come on!”. Am „parcat” la un local din preajma hotelului. La o distanță, deci, sigură. Chelnerul a adus o sticlă de un litru cu bere ecuadoriană Club și șase pahare, ca de whisky. Augusto a început să toarne. Nu-mi venea să cred! Așa se bea bere aici!? „Una más, l-am întors pe chelner din drum, y un vaso grande para mí.” „Is this how you drink beer here, am continuat în engleză? In Romania, we drink whisky in glasses like these...” Am depășit, însă, repede „șocol”. Cu ajutorul licorii înspumate, bineînțeles. Am sporovăit despre poezia românească, despre raporturile literare Guayaquil-Quito, capitala Ecuadorului, despre oaspeți care urmau să sosească. Optzeci în total, din zece țări. La plecare am numărat sticlele goale. Numărul s-a dovedit norocos.

La nouă dimineața ne-am văzut la dejun. Urma prima lectură – într-o școală. Infrastructura rutieră s-a dovedit, pe întreaga durată a șederii, impecabilă. Impunătoare și bine întreținută. N-am dat, ca să zic așa, „în gropi”. Școlile, cele mai multe dintre ele, sunt private. Șoferul îmi spune că plătește 250-270 de dolari pe lună pentru trei copii. „În România ar fi mai scump...” Unitățile de învățământ aduc a fortărețe: porți ca la penitenciar, gratii la mai toate încăperile, acces – une-

ori – cartelat. Bați și ți se deschide. Paznicii scrutează circumspecți împrejurimile. La primul eveniment au participat peste o sută de elevi și eleve, de gimnaziu și liceu. Am lecturat, în română, exorcismul pomenit mai sus și am întrebat cine vrea să citească versiunea spaniolă. Un domnișor... „Înalt, subțire” s-a ridicat. Toți ceilalți au început să strige și aplaude. Oare la fotbal, m-am întrebat instinctiv, cum s-or manifesta? Eruptia colerică a durat zeci de secunde. Popularitatea tânărului părea neverosimilă. I-am întrebat, apoi, ce-i aia – un exorcism. Mâini tot mai iuși se ridicau. «Señorita, por favor!» „Bunica mea se pricepea... Am văzut când i-a

Molnár Zoltán, *Fără titlu*

citit unui om”. „Și...?” „Și-a revenit!” Unii mă priveau straniu. Eram un veritabil „specimen”, primul român cu care intrau în contact. „Ați auzit de Dracula, vampirul, de Transilvania?”, avea să întrebe poetul Raul Vallejo, fost ministru al învățământului, în altă zi, în altă școală. „Tudor e din România, ne va citi un exorcism”. Era fascinant să vezi un demnitar al educației vorbindu-le adolescenților despre literatură, șoptit, uneori, dar percutant, mișcându-se printre rândurile de bănci, sporind misterul și, în aceeași măsură, înțelegerea. Gratiile erau, cel mai adesea, pătrate. Un fel de rebusuri metalice, de grile, nu doar de grilaje, de încrucișări care apără, care nu restricționează, în fapt, decât răul. Dincolo și dincoace de ele, copiii râd, se joacă, pun întrebări, la fel de liberi – cel puțin! – ca în țările sigure și îmbelșugate. Mai mult decât oriunde altundeva, viața e, aici, dramă și bucurie. Violență și pasionalitate. Low și high, colective și individuale. Socializarea e mai fizică decât în orice parte a lumii. Zâmbetele sunt mai sincere. Oamenii se îmbrățișează când se întâlnesc – cei care se cunosc și nu numai. Un psihism vulcanic, un vitalism eruptiv. *Hola* e o mantră inaugurală.

Am ieșit – era a treia vizită într-o școală – pe terasa îngustă din fața sălii de evenimente. Pre-adolescenți trăgeau, de la jumătatea terenului, la poartă. Unul nimeri bara transversală – se îmbrățișară cu toții. Victoria era a tuturor. Deasupra, albastrul coleric al cerului de amiază. „Ești la jumătatea pământului”, aveam să primesc, în nici jumătate de oră, un mesaj. De la un prieten de șase ani, fiul unei colege, El Saș (Sașa), cum aveam să-l poreclesc înainte de plecare. „Cum e acolo? Poți să-ți ții echilibrul?” Așa înțelegea el Ecuadorul/ Ecuatorul, Centrul/ Jumătatea Pământului – ca pe o cumpănă/ curbura cât se poate de concretă. Era să cer o ȋgară, cât pe ce, să-mi pierd, cum s-ar zice, echilibrul. Șoferul fuma Camel, ca mine, înainte să mă las. Prin 2021. Era, de fapt, să iau pachetul de pe bordul mașinii – bricheta era vărâtă în el. „Sud-America, mă înnebunești – versurile se legau singure – griul e, el însuși, din povești, al drumului inclusiv, nimic mai neabraziv (...)” Bordul mașinii, gri și el, se încingea. Galbenul îndulcea pachetul de Camel, îl transforma într-un desert rebel, dreptunghiular. Nailonul era gelatinos de-a dreptul. Îl scrutam, tot mai apatic, eu, „înțeleptul” banatic.

«La patria genética» (1)

O vizită la Diogenes Laertios

Valentin CONSTANTIN

Zilele trecute am deschis o carte pe care în adolescență am răsfoit-o de mai multe ori. A fost o carte importantă. A stat în ultimii ani într-o poziție privilegiată din bibliotecă, în vecinătăți care probabil că autorului i-ar fi făcut plăcere. Nu am mai deschis-o de mulți ani, de prea mulți ani.

Mă întreb dacă titlul și autorul mai spun ceva important astăzi. Este vorba despre Diogenes Laertios și despre cartea sa, *Despre viețile și doctrinele filozofilor*. A apărut în 1963, cu un studiu introductiv și comentarii care-i aparțin lui Aram M. Frenkian. Studiul și comen-

lucrări. Silabiseam cu atenție titlurile lucrărilor și nu înțelegeam, de fapt nu înțeleg nici azi, cum s-au putut pierde sute și sute de titluri. Epicur, în opinia lui Diogenes Laertios, filozoful cel mai prolific, și cunoscut ca filozoful care nu citează pe nimeni, a lăsat în afară de *Scrisori*, 40 de lucrări.

Diogenes Laertios a avut contestatari reductabili, dar pentru mine acest fapt nu a redus importanța pe care i-am atribuit-o de la prima lectură. De la el ne vine formula "filozof era iubitorul de înțelepciune". Acest termen, "înțelepciune", a rămas termenul de dicționar. Putem încă afirma că, în sensul său obișnuit, filozof înseamnă înțelept. Însă acest termen rămâne obscur, dacă nu precizăm imediat domeniul în care iubirea sau pasiunea pentru înțelepciune a produs efecte. Atunci când fixează cele trei părți ale filozofiei, fizica, etica și dialectica, Diogenes Laertios pare să fixeze și domeniul filozofiei, numit în dicționar "concepție generală despre lume și viață". Dacă am dori să părăsim planul foarte general la care, vrînd-nevrînd, am ajuns, ar trebui poate să ne întrebăm cum ar putea fi priviți, în limbajul pe care-l folosim astăzi, acești filozofi ai antichității.

Par să fie în primul rînd esești. Dacă extragem, de exemplu, din lista titlurilor de cărți pierdute ale lui Theofrast următoarele: *Despre bătrînețe*, *Despre fericire*, *Despre melancolie*, *Despre prietenie*, *Despre ambiție*, *Despre demență*, *Despre pasiuni*, sau *Despre educația regilor*, veți spune că am prezentat cuprinsul unui volum contemporan de eseuri, de pildă, o carte a lui Leszek Kolakowski. Dar puteți să-i calificați pe acești greci ca mari prozatori, mari moraliști sau mari poeți. Sau, mai bine, ca fiind uimitorii intelectuali publici ai antichității grecești.

Am fost norocos că am găsit această carte la timpul potrivit. Mă simt norocos că pot să o revizitez. Kolakowski observa că deși Atena și Sparta practicau amîndouă o politică imperială, tinerii din Atena erau învățați poezie, filozofie și artă, iar tinerii spartani învățau secretele militare. Opera lui Diogenes provenea dintr-o educație în stil atenian și era făcută pentru o astfel de educație. Mă întreb dacă noi nu vom începe cumva să lacedemonizăm Europa bazîndu-ne pe închipuite necesități. La această ultimă vizită am remarcat testamentele filozofilor, cărora nu le acordasem nici o atenție. Diogenes Laertios ne-a oferit 6 testamente: ale lui Platon, Aristotel, Theofrast, Straton, Lycon și Epicur. Este limpede că nu ar fi avut nici un motiv să omită alte testamente dacă le-ar fi descoperit în bibliografia sa. Ceea ce mi s-a părut neobișnuit astăzi în legătură cu testamentele filozofilor greci este abisul ideologic în care riști să fii aruncat. Testamentul este o specie patrimonială care nu are sens în absența posesiei bunurilor. Or, aici apar, invariabil, în categoria bunurilor importante, sclavii personali ai testatorului. Și nu trebuie să ne îndoim că astăzi, în spații intelectuale academice cum ar fi Harvard sau Princeton, condamnarea trecutului sclavagist trebuie să fie exhaustivă și fără echivoc.

Calea ușoară ar fi fost să trec sub tăcere, cum se mai întâmplă, dispozițiile testamentare referitoare la sclavi. Pe calea mai grea apar observații pe care e destul de greu să le reprimi. Nu pot să nu recunosc că filozofii greci dețineau un număr considerabil de sclavi. În acord cu dimensiunile proprietăților lor și, probabil, în acord cu stilul lor de viață. Platon avea 5 sclavi. O eliberează prin testament pe Artemis, iar ceilalți 4, bărbați, urmau să continue muncile casnice. La Aristotel nu se poate stabili numărul total, ci doar numărul sclavilor eliberați, 5. Apare în schimb interdicția pentru executorii testamentari de a vinde sclavii care l-au servit. Theofrast amintește 2 sclavi eliberați deja, 3 sclavi eliberați necondiționat după moartea sa, 2 sclavi eliberați condiționat după ce vor fi servit 4 ani, avînd și un comportament ireproșabil. Cîțiva sclavi sînt lăsați prin legate individuale, cu titlu particular, iar unul singur urma să fie vîndut.

Straton eliberează din sclavie 4 persoane, nu nominalizază sclavii rămași, însă lasă moștenire cîte un sclav, la alegerea unora dintre moștenitorii principali. Lycon poseda probabil cei mai mulți sclavi, dar și cele mai multe active imobiliare. Nu sînt descrise, ci doar amintite generic: "Ceea ce posed la oraș și la Egina".

S-ar părea că și-a eliberat toți sclavii: 7 necondiționat și 3 condiționat, după cîțiva ani de serviciu. În plus, îi scutește pe sclavii deja eliberați de sumele neachitate din banii de răscumpărare a libertății. În fine, Epicur nu menționează în testament decît pe cei 4 sclavi pe care îi eliberează, fără să cunoaștem numărul lor total.

O primă observație la care țin este că lupta de clasă dintre stăpînii de sclavi și sclavi, de care vorbește Aram Frenkian, în siajul marxist-leninist, nu apare în aceste testamente. Și nici măcar "contradicțiile tot mai ascuțite dintre sclavi și stăpînii de sclavi" nu se întrezăresc. S-ar putea detecta în schimb, în cîteva cazuri, gratificări ale devotamentului sau ale serviciului credincios și, dar aici s-ar putea să greșesc, s-ar putea prezuma vagi semne de afecțiune între stăpîn și sclav. A doua observație este că filozofii marxiști par mai puțin radicali decît unii dintre vocalii reprezentanți ai stîngii academice anti-sclavagiste americane. De exemplu, nici lui Marx, nici lui Engels, dispus să se "întoarcă mereu la realizările poporului mic dar atît de dotat", și nici măcar lui Lenin, nu le trecea prin cap să-i excomunic pe sclavagiști din istorie.

Regret că nu m-a preocupat indiferența stoicilor față de spectacolul crucificării sau față de spectacolul decimării sau de ce o persoană ca Sfîntul Augustin trecea atît de ușor cu vederea tortura implicată în procedurile judiciare, sau de ce eugenia, ca politică publică a spartanilor, nu a fost comentată cu mai multă intransigență.

Lăsînd la o parte disconfortul ideologic, testamentele filozofilor greci sînt acte moderne. Există acolo executori testamentari, uneori par să fie exagerat de numeroși, există martori, există descrieri precise ale proprietăților imobiliare, prin mențiunea vecinătăților, un sistem pe care l-am folosit și noi, în România, pînă la descoperirea cărților funciare. Sînt stipulate condiții care urmează să fie îndeplinite și sarcini pentru moștenitori. Există circulație monetară.

Nu vom găsi lucruri spectaculoase în cuprinsul ultimelor dorințe ale filozofilor greci. Chiar dacă nu este păstrat în întregime, testamentul lui Platon este un text sobru și concis. Propoziția cheie mi s-a părut următoarea: "nu datorez nimănui nimic". Testamentul lui Aristotel este, aș spune, cel mai complex. Era preocupat de viitorul copiilor și al soției sale supraviețuitoare. O sfătuiește ca, în ipoteza în care ar dori să se recăsătorească, să caute pe cineva demn să-i urmeze. Ultima parte a testamentului este dedicată consacrării unor statui.

Testamentul lui Theofrast începe cu sfîrșitul. El vorbește despre statui, despre consecrări și ofrande și despre cheltuielile aferente. Deoarece a preda filozofia în timpul plimbărilor devenise imposibil, datorită numărului de studenți (unde apare cifra neverosimilă de 2000), este preocupat de clădirea școlii și de posesiunea ei în comun, exercitată de o comunitate de 10 filozofi. Acestor dispoziții testamentare speciale le urmează dispoziții obișnuite.

Testamentul lui Straton este sec, sau strict patrimonial. Al lui Lycon cuprinde dispoziții referitoare la școală și o listă a discipolilor pe care contează. Iar testamentul lui Epicur cuprinde cîteva dispoziții curioase referitoare la sărbătorirea zilei sale de naștere, la aniversările fraților săi și la obligația tuturor membrilor școlii sale filozofice de a se întruni lunar. Testamentului i se adaugă o scrisoare, scrisă în ultima zi de viață. O consideră "zi fericită" pentru că pune capăt unor suferințe fizice ajunse la paroxism. Este singura consemnare a suferințelor personale pe care o întîlnim în testamente.

Și la greci testamentul este punctul final al călătoriei. Îi urmează doar epitaful, o ultimă tentativă de transformare a faptelor în valori. O trecere de la persoana concretă din testament, la personalitatea mai mult sau mai puțin abstractă din memoria publică. Testamentul este punctul final pentru că, așa cum observa Aram M. Frenkian, la Homer nu există morți cu situații privilegiate. Ideea de nemurire le era străină filozofilor greci.

Viețile filozofilor cărora Diogenes Laertios le-a descoperit testamentele au fost vieți lipsite de griji materiale. Mai mult, apare în mod clar preocuparea lor pentru confort. Ce l-ar putea interesa în testamente pe cititorul preocupat de înțelepciune și de efectele ei? Nu sînt tentat să complic lucrurile. Curiozitatea mi se pare un motiv cu totul suficient. Să nu mi-o luați în nume de rău. Consider curiozitatea legată de bunurile celor dispăruți și de soarta acestor bunuri o specie de curiozitate vie. În schimb, consider curiozitatea pentru averile semenilor noștri în viață, satisfăcută public prin coerciție, o curiozitate morbidă.

Molnár Zoltán, *Fără titlu*

tariile depășesc ca volum textul cărții. Studiul beneficiază, conform uzanțelor epocii, de o încadrare marxist-leninistă. Este adevărat, una de mici dimensiuni.

Otreime din abundențele comentarii sînt necesare și interesante. Restul este destinat unor cititori care posedă timp liber în exces. Sînt precizări de dragul preciziei, supoziții ultra-banale, trimiteri inutile sau simple mențiuni terne și vag redundante. Aș numi categoria "manie academică".

Însă Diogenes Laertios, ca mulți autori din antichitatea greacă sau romană, nu a avut norocul unui traducător talentat. Fostul academician Balmuș, care s-a ocupat de el, credea că unui text din antichitate îi stă bine în echipament arhaic. Ori de cîte ori găsește niște versuri, un epitaf sau o epigramă, le ridiculizează prompt. De exemplu, "pricină nu-i de jelit că tatăl, văzîndu-și feciorul, ochii a-nchis fericit". Sau, „căci vorba ei crezare n-are / sau inima-i numa-nșelare". Sau, "pe plac să fii la cetățeni, oriunde-ai sta, / și fi-vei astfel tu fericire-n veac". Și dacă aș crede că asemenea echivalări ar putea face cuiva plăcere, aș continua.

Cartea este, primul cuvînt care-mi vine în minte, o panoramă a filozofilor greci, care începe cu Thales din Milet și se termină cu Epicur. O vastă listă cronologică, bazată, se spune, pe surse de încredere și care se înscrie clar într-o tradiție. Legat de liste, Aram M. Frenkian menționează o lista compusă de Aristotel, a învingătorilor la jocurile olimpice și listele învingătorilor de la jocurilor pitice.

În adolescență atenția mi-a fost captată de citatele, apocrife sau certificate, din filozofi ale căror opere s-au pierdut. Priveam uimit subiectele din listele de

Bărbatul de negăsit

Alexandru BUDAC

Încă de dinainte să am noțiuni de istoria literaturii, ideea că romanul ar trebui să fie frescă socială de mare acuratețe mi s-a părut întristătoare și m-a determinat să-i citesc cu suspiciune pe autorii din secolul al XIX-lea, pe cei din manualele de română, în primul rând, dar nu numai pe ei. Așa s-ar explica de ce, dintre prozatorii aceluia veac, îmi place în special Flaubert, mizantrop și *styliste extraordinaire*, autor de basme, cum îl considera Nabokov, ale cărui subiecte favorite, în ficțiune și în corespondență, erau ipocrizia și prostia contemporanilor, inclusiv negliobia lor de a se raporta la literatură ca la oglinda vieții.

Poate de aceea observația lui Milan Kundera din *Testamentele trădate*, că romanul de moravuri și introspecție a restrâns libertatea imaginativă și umorul câștigate de literatura europeană la finele veacului al XVI-lea, până pe la jumătatea celui de-al XVIII-lea, îmi articulează idiosincraziile. Persiflând, în prefața unei nuvele de Adolfo Bioy Casares, lipsa de inventivitate a romanului realist sau „psihologic”, Borges vizează o echipă față de care am avut la rândul meu numai dispreț: „Rușii și discipolii lor au demonstrat până la plictiseală că niciun tip de personaj nu este imposibil: sinucigaș din fericire, asasin din bunăvoință, persoane care se adoră până la punctul de a se despărți pentru totdeauna, delatori din prea multă evlavie sau umilință...”

Citind însă *Alfabetul domnilor* (Editura Humanitas, 2025) de Ioana Pârvulescu, m-am gândit că nici nu am avut norocul, în anii de formare, să întâlnesc o profesoară sau un profesor care să mă deprindă cu complicatul context socio-cultural responsabil de afectările personajelor din primul secol de literatură română. Eseurile Ioanei Pârvulescu sunt lecții de critică literară fără concesi didactice, așa cum incursiunile sale în viețile autorilor nu supralicitează analiza biografistă, un abuz critic prea ușor tolerat în cadrul breslei.

Observațiile Ioanei Pârvulescu se bazează pe cel mai evident și de bun-simț – nu și cel mai la îndemână – instrument hermeneutic, și anume lectura avizată. Analizele și analogiile autoarei sunt adesea mai captivante decât multe dintre scrierile avute în vedere – mă refer la acele opere ajunse între timp piese în muzeul literaturii, cum ar fi corespondența pașoptiștilor sau romanul *Nevinovățiile viclene* de Luca Ion (Luchi) Caragiale, fiul puțin cunoscut al dramaturgului, și Ionel Gherea –, pe care nu știu câți dintre noi mai au răbdarea să le deschidă fără prejudecăți, dar tocmai din stângăcia romanelor ignorate de critică și din pagini uitate răzbat într-un mod frust mentalități de demult.

Alfabetul domnilor este eseu pereche al *Alfabetului doamnelor*, publicat în 1999 și, de asemenea, reeditat de curând. În preambul, Ioana Pârvulescu mărturisește că este conștientă în ce măsură un eseu, fie și dintr-o perspectivă critică feminină, despre felul cum scriitorii, majoritatea bărbați, și-au conceput personajele masculine în literatura română dintre 1840 și 1940, scriitori receptați la rândul lor, cu protagoniști fictivi cu tot, de generații de critici dominate de bărbați, poate fi contra curentului într-o perioadă „când în vogă este doar femeia”, însă modele trec, literatura rămâne. În ciuda acestei asigurări, se simte câteodată că Ioana Pârvulescu și-ar dori să nu filtreze preconcepțiile de atunci prin deconstrucțiile de acum, dar astfel ne atrage și mai tare atenția asupra unor probleme ce n-au dispărut din literatura română, unde încă pulsează mentalități ce se încăpățânează să trăiască.

De exemplu, când remarcă în proza românească absența prietenilor dintre bărbați și femei, Ioana Pârvulescu invocă paradigma prieteniei masculine moștenită de la Platon și Aristotel, iar când analizează alungarea nedreaptă a fetei cumini și supuse de către părintele autoritar, răsplătit ulterior generos de aceeași fiică iubitoare, în povestea „Fata babei și fata moșneagului”, susține că „nu e vorba de misoginism în acea epocă, ci de o preluare fără discuție a tradiției” și de motive specifice basmelor.

Fără îndoială, însă tradițiile pot fi inerent misoginice, iar cei care cresc cumini și obedienți în cadrul lor să nu le perceapă ca atare, așa cum copiii învață din povești că moșul și cocoșul sunt băieții buni, iar baba și găina ei, rele și proaste, sau cum, într-o cultură mai îndepărtată și mai admirată, Aristotel avea convingerea că distincția dintre stăpân și sclav, la fel ca aceea dintre bărbat și femeie, este natural-ierarhică. Probabil că și Aristotel, și Creangă ar fi fost surprinși să fie acuzați de misoginism (nici nu ar fi avut cum să înțeleagă toate implicațiile pe care le asociem astăzi termenului). Asta nu înseamnă că nu trebuie să-i percepem așa. Dar, cum se zicea în bancul de odinioară, nu de aceea îi iubim.

Pe de altă parte, critica Ioanei Pârvulescu nu e niciodată altfel decât spectaculară, atâta timp cât autoarea rămâne imersată în veacul literar pe care îl admiră. Pe lângă stilul distinct, cu fraze libere de jargon academic, informative ca într-un jurnal intim de lectură, nu ca în enciclopedia, presărat cu observații amuzate și, nu de puține ori, amuzante, Ioana Pârvulescu are înzestrarea de a se transpune în cărțile pe care le interpretează ca un spărgător de coduri ce găsește în texte cifrul spre mințile și secretele scriitorilor (identificarea unei relații homoerotice între Fred Vasilescu și Ladima, pe model proustian, în romanul lui Camil Petrescu, ar fi doar una dintre surprizele *Alfabetului*).

O particularitate a scrisului Ioanei Pârvulescu pe care am admirat-o mereu este faptul că, deși a dedicat atâtea cărți literaturii noastre romantice și din Belle Époque, nu e mimetic ori învechit. Spre deosebire de alți profesori, critici și esești, care, dacă se referă la literatura veche, fie devin excesiv de scorțoși și de solemni, fie adoptă o retorică arhaizantă, parodiind involuntar, grotesc, obiectul de studiu, Ioana Pârvulescu se adaptează inteligent la un public variat și schimbător, fără să împrumute maniere desuete și fără să-și trivializeze complezent abordarea. *Alfabetul domnilor* se citește ușor și plăcut, cu condiția ca secolul literar să-ți fie familiar, întrucât esul nu cuprinde introduceri și rezumate, ci observațiile critice rezultate în urma unui exercițiu îndelungat de lectură și reflecție.

Structurat tematic – trup și haine, statut social și putere de seducție, vanități și slăbiciuni, profesii și preferințe literare etc. –, *Alfabetul* nu dezvoltă o taxonomie soporifică. Dacă există un ideal de masculinitate în literatura română modernă, acesta poate fi distins, cel mult, ca într-un tablou pointillist. E necesară distanțarea, perspectiva de ansamblu, după ce ai terminat cartea, ca să unești trăsăturile portretului. Demonstrația Ioanei Pârvulescu este până la urmă o aporie. *Alfabetul* nu decupează un *el* platonice, ci decelează proiecții și aspirații, asemănări de familie sau, dimpotrivă, abateri dandy de la normele acceptate.

„Bărbatul ideal”, cum pretinde clișeuul romanțios – Ioana Pârvulescu definește astut romanțiosul drept „romantismul în haine de mahala” –, e ca mașina lui Jay Gatsby: toată lumea a văzut-o, dar fiecare martor o descrie în altă culoare. Literatura de dragoste, observă Ioana Pârvulescu, își are originile în mitul androgenului depănat de Aristofan la bine-cunoscutul banchet, iar eroii de literatură și cititorii, deopotrivă, însuflețiți de aspirații idealiste, uită adesea că aflarea jumătății potrivite ține nu doar de noroc, ci și de comedie.

Încornorarea soțului este de regulă subiect de răs, între bărbați. „Au mai pățit-o și alții”, se consolează postelnicul Andronache Zimbolic din nuvela lui Costache Negruzzi. La Caragiale, soțul și amantul – Chiriac și Jupân Dumitrache, Tipătescu și Trahanache – iubesc pe picior de egalitate. Abia spre Interbelic se ascute rivalitatea, cum se întâmplă în *Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război*. Pe cât de sordidă și de agresivă sexual a devenit după '89, pe atât de pudică a fost literatura noastră în tinerețe. Ritmul și direcția poveștii de dragoste sunt impuse de bărbat, dar relația erotică trebuie ghicită în metafora-cliseu despre fluturile ce zboară în jurul florii.

Experiența intimă se pierde printre diminutive siroipoase și sugestii în a căror descifrare avem acum nevoie de interpret: „Sărutarea este o sinecdocă în lite-

ratura de secolul XIX românesc. Este partea, cu precizarea că întregul pe care-l implică nu este pomenit, prin convenție tacită. Poate că cititorii refăceau totuși scena de lectură, deși urmașii lor de astăzi, când lucrurile sunt spuse pe șleau, nu mai înțeleg că este vorba de un singur trop pentru două trupuri.”

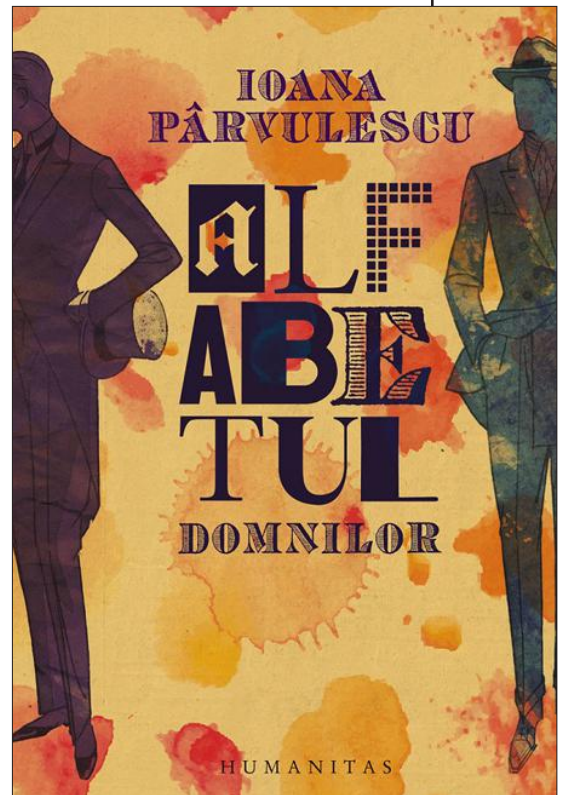
În mod similar, mâna femeii, cerută oficial de bărbat, constituie o figură de stil pentru tot restul. Totuși, în viața socială se producea frecvent inversarea valorilor. Omul de lume, superficial, însă apt să susțină conversații amuzante sau chiar obraznice într-o companie feminină, îl domina pe „prostul de salon”, în genere bărbat educat, politicos, timid și cu gusturi literare alese, ale cărui cunoștințe erau considerate inutile la ocaziile mondene.

Efigia naționalistă a lui Eminescu, adolescent și feminin, se află în deplină contradicție cu exigențele canonului de masculinitate din epoca poetului, când, fără barbă și mustață, nu erai pe deplin bărbat. Nu toate lucrurile s-au schimbat la fel de mult. Faima rămâne suspectă în literatura noastră, deoarece notorietatea se dobândește prin impostură, iar invidia dintre scriitori

constituie un laitmotiv otrăvit. Du-elul cu spadă ori pistol nu prea e de găsit – și cum ar putea fi, dacă meseriile romantice erau considerate acelea de poet, de porumbar și de cofetar –, dar profesia de jurnalist, alt domeniu masculin, implica o serie de riscuri, de la cele strict literare (mulți scriitori vedeau gazetăria ca pe o compromitere a vieții artistice) la cele de integritate personală (cenzura și închisoarea, dacă articolele supărau stăpânirea ori vreo persoană influentă).

Ca orice cărturar pasionat de subiectul pe care îl stăpânește, și Ioana Pârvulescu are tendința să idealizeze trecutul prin prisma literaturii. Nu o face explicit, și nici sentimental, dar din admirația ei pentru coduri sociale sofisticate, semiotica manierelor și a obiectelor de toaletă, pentru gentlemen și ocupații dispărute răzbate regretul după o lume în multe privințe mai civilizată decât a noastră. Nu știu dacă e așa. Personal, văd Belle Époque prin lentile freudiene, ca pe o epocă rigid ierarhică, cu oameni respectabili în aparență, dar în realitate fățarnici sub camuflajul mustăților pomădate și al umbrelor de soare, perversi între patru pereți, ale cărei elite îmbătrânite și-au trimis fiii să se măcelărească în cel mai crunt război de până atunci.

Barbara Tuchman, jurnalistă și istoric, a scris despre profundele inegalități sociale din acea perioadă, remarcând că nicio Epocă de Aur veritabilă nu-și atinge apogeul într-un conflict devastator. Ori de câte ori mă confrunt cu nostalgiile altora după virtuțile și frumusețile *fin de siècle*, mă gândesc la Gertrude Vernon, Lady Agnew of Lochnaw, imortalizată de John Singer Sargent. Când te uiți la pictură, vezi o tânără din înalta societate, extravagantă și spumos de elegantă, care te privește cu ochi pătrunzători și atitudine voluntară. De fapt, femeia s-a prăbușit istovită în fotoliul din studioul artistului, era deja bolnavă incurabil, iar ulterior a vândut tabloul ca să stingă din datoriile în care se îngropase.

Gimnastică și dietă. A minții

Cristina CHEVEREȘAN

De o vreme încoace, anii îmi par sortiți să se încheie și să se transforme într-unii noi alături de câte o lectură mare. Răgaz de final și de început de ciclu, nevoie de împlinire și asigurare că lucrurile, vorbele, persoanele cu adevărat importante nu dispar niciodată din preajmă, ci devin parte din noi și ne susțin atât cât ne va fi drumul alături. La trecerea dintre 2025 și 2026: *În singurătatea minții mele*, o carte deopotrivă a solitudinii și comunității spirituale, a individualității și comunității ce se caută și se completează, potențându-se și motivându-se reciproc. În spatele ei, același Gabriel Liiceanu care

ne-a obișnuit să fie mereu acolo: intuitiv, alert, răbdător și perspicace, calm și vulcanic în același timp, stâlp de susținere și rezistență la intemperiiile naturii umane și sociale, ce ne încearcă adesea. Din primele rânduri, volumul își dezvăluie continuitatea de formă și principii de funcționare cu predecesorul din 2019, *Caiet de răsădit gânduri*: un Cub Rubik al însemnărilor diverse care, odată

asamblate, conturează un continuum de preocupări, afinități, valori esențiale, un perpetuum mobile între constanță și evoluție.

Oboseala de odinioară în fața dinamicii nestăvilită a gândirii se risipește odată cu punerea laolaltă a noii colecții de mici dialoguri cu sine și cu ceilalți: replici elaborate ori răzlețe, remarci la minut sau, dimpotrivă, teorii și constatări dospite îndelung, prin observație și reflecție. Îmbinând filosofia cu literatura, iubirea de semeni, de dreptate și frumos cu revolta împotriva meschinăriei, obtuzității, agresivității, fragmentele de proză se aranjează în fișierul dedicat din computer, mărturiile ale chestiunilor ce-i vor fi captat interesul fie și în trecere, destul de insistent pentru a-și câștiga locul în pagina tipărită.

Delicat-melancolic, surprinzător chiar față de duritatea și gravitatea unora dintre fațetele lumii ce i se perindă prin față, autorul își oferă crâmpiele de meditație asemeni unei madlene, "care crescuse frumos, la foc mic, în cuptorul minții mele și pentru că, după ce am lăsat-o să se răcească și am gustat-o, la fiecare mușcătură se naștea o armonie de gusturi, ea m-a trimis la numele prăjiturii preferate din copilărie: *linzer*, prăjitura vieneză cu care mamele noastre din interbelic obișnuiau să ne răfețe. Tândră, cu parfumuri de gemuri diferite, cu scorțișoară, cuișoare, fulgi de migdale, nuci pisate sau mac".

Cunoscătorii – sau, în ton cu vremurile, "urmăritorii" - scriitorului histrionic prin definiție, în pofida așezării și cumpărării consemnărilor sale, vor (pre)simți din deschidere blânda tachinare, dacă nu provocarea frontală. La întâlnirea eului compus din fascicule de întâmplare, reacție și imaginație cu acela colectiv, al umanității în care se înscrie și pe care o (de/re)scrie, conștiința și conștiința surclasează reveria. Laboratorul rațiunii plasează imediatul pulsătil sub lupă, "experiențele de zi cu zi sunt puse pe masa gândirii și disecate spre a fi înțelese.

În această încăpere trebuie să ai curajul să intri cu trăirile tale, cu pănăile tale stranii, cu iubirile tale, cu dezamăgirile tale, cu indignările tale, cu tot ceea ce, pentru tine, a devenit problemă de viață". La confruntarea fără mască devine martor cititorul unuia dintre intelectualii publici care, de decenii, își asumă expunerea detaliată, argumentată, deopotrivă erudită, creativă și temeinică a propriilor impresii și convingeri.

Pe fundalul obscurantismului crescând, al exhibiționismului extremist, al lipsei de substanță devenită urlet, nu uzual zgomot de fond, acest tip de raportare la cotidian pare nu doar o gură de aer proaspăt, ci o revenire la normalitatea și luciditatea necesare. Filosoful coboară, conform obiceiului, din turnul de fildeș, subliniind importanța simplificării noțiunilor, traduceri limbajelor specializate, exprimării pe înțelesul și în interesul tuturor. Rememorându-și propriul traseu, recapitulează revelații de parcurs: puterea de incluziune a discursului inteligibil, persuasiunea transparenței, capacitatea inteligenței de a forma, educa, pune pe gânduri constructiv. Este ceea ce fac piesele acestui nou *puzzle*, cu atât mai plin de tâlc cu cât post-adevărul proiectează spectre înfricoșătoare. "A gândi adânc nu înseamnă neapărat a vorbi complicat. Și, invers, o abilită manipulare a unui limbaj de aparat nu este încă semnul unei gândiri mari", spune analistul ce vede dincolo de aparențele ce induc în eroare pe cei prea puțin versați în a deconspira minciuna și prea puțin perseverenți pentru a înțelege sursele.

In vreme ce spațiul virtual debordează de sentințe la minut și patriotisme cu pumnul în piept, sprijinite nu arareori de o gramatică mult prea precară pentru pretențiile de devoțiune veritabilă, Liiceanu își menține încrederea în structurarea eficientă a ideilor și, prin extensie, a societăților bazate pe judecată solidă, prin respectul pentru și cunoașterea limbii materne. "Pentru că presupune scrierea și vorbirea corecte, gramatica este primul antrenor de gândire": de câte ori îi veți fi simțit lipsa acută, devastatoare în anii din urmă? Despre antrenamentul prin citit și cultivarea libertății minții vorbește un autor conștient de idealismul și naivitatea binelui în fața disciplinei și proliferării organizate a răului. Punând în pagină frânturi de gând, ecouri ale universului în fierbere, Liiceanu își transformă intimitatea scrisului într-o cutie de rezonanță pentru întrebări recurente, dureroase, neliniștitoare ale unor 2020 ai stupefacției perpetue în fața ticăloșiei.

Despre dogmă și (i)moralitate, ideologie și simbolism, victime și torționari ai istoriei, propagandă și servilism mărunț, frustrare și deformitate paralizantă a spiritului, lichelism reîntrupat (dar nereformat), toate încorporate în exasperanta ambiguitate a fapturii umane se vorbește în mare parte dintre cugetările de față. Într-o epocă a debusolării, dezumanizării, abrutizării, fariseismului, dificultatea o constituie echilibristica epuizantă între proiect, construcție, viziune, inovație și disimulare, ticluire, invidie, abuz. Rolul filosofului devine jocul de-a v-ați ascunselea cu toate cele pitite în străfundurile minților - proprii și ale semenilor. "Personalitatea mea este sinteza eurilor mele presărate pe parcursul întregii vieți. Eul care se face din mers": volumul întoarce ocheanul spre una dintre etapele evoluției eului fisurat, prin care se cerne trecutul și se întrevade viitorul. Personajul-narator rămâne însă același.

Cu ce se ocupă? *Câteva observații despre prostie; Corectitudinea politică; Despre conviețuire* sunt titluri ce grupează constatări, anecdote, note de lectură, amintiri diverse. Sinteză a liicenilor din Liiceanu, volumul adună seriozitate și simț ludic, alertețe și stăruință, civism și detașare analitică, dorință de claritate și interpretare sofisticată de nuanțe. Dacă "cipul moralității" se distinge ca marcă a umanității mai presus de preasfințenia declarativă, dublul chip al oricărei realități se arată cel mai convingător în înțelepciunea copiilor, invocată cu voluptate: "Ilinca (7 ani): „Nu se poate să existe doar Moș Crăciun, Zâna Măseluță și Iepurașul de Paște, fără să existe și Bau-bau.” Incursiunile în inocență și ușuratea a ființei sunt pe cât de cuceritoare, pe atât de benefice pentru tonalitatea armonică, bogată a unui întreg din fărâme, menit să înregistreze complexita-

tea. Subtilitățile, deviațiile, chiar pervertirea bunelor intenții sunt captate de secțiunea dedicată normelor de coabitare și precarității generalizărilor de orice fel.

Ca întotdeauna, Gabriel Liiceanu nu ocolește controversa, subiectul presupus delicat, sensibilitatea ultragiată. *Cancel culture*, enormitatea transformării raționamentului în modă ori comoditatea îmbrățișării unidirecționale a anumitor cauze se regăsesc în realismu-i deloc lipsit de empatie: "Dacă ar trebui să punem genunchiul în pământ pentru a marca regretul față de lucrurile oribile TOATE care se petrec pe lume în fiecare clipă, ne-am petrece viața stând în genunchi." În notă diferită, poznașă în ciuda evidentei îngrijorări, se derulează dialogurile virtuale cu "Belze", denumire pe care motanul o împarte mai nou cu mult-controversatul ChatGPT. Dilemele autorului ce se pomenește pastişat până la clonare vor fi împărțite de o bună parte a publicului cititor, uzurpat din propriile roluri și discursuri de un dispozitiv utilitar.

Suple și demonstrative, exercițiile de stil din convorbirea imaginară nu simulează doar modele comunicaționale ale viitorului, ci decodează și diagnostichează tarele prezentului *fake*. "Nu sunt gânditor dar pot construi texte care să pară că gândesc... Nu pot fi nici creator. Pot doar să semăn". Nimic mai actual decât primejdia conviețuirii cu neantul, lipsei de educație consolidată, tot mai pronunțatei ruperi a contactului cu realitatea palpabilă și demonstrabilă: "Pericolul de a te închide în relația cu el din cauza *ping-pongului* mental pe care ți-l oferă sfârșește prin desocializare, din moment ce, cu vremea, prin *chat*, prin flecăreală, strania entitate îți saturează toate valențele spirituale."

Departe de a putea deveni sclavul unei tehnologii cu valențe anihilatoare, scriitorul își populează cartea cu întâlniri și dezbateri semnificative, măștri și discipoli, prieteni dragi – pierduți și/ sau regăsiți, reali ori livresți -, parteneri de antrenament intelectual și cognitiv, de reziliență în fața evoluțiilor descurajante ("Avem o istorie recentă care se rezumă la un trecut încremenit în grotesc"). Rămâne să-i descoperiți în scenete și viniete pline de miez. Alături de ei, prin și cu ei, se articulează condiția intelectualului în cetate, exercitată în aceeași măsură în care este elocvent enunțată: "El e o formidabilă cutie de rezonanță a lumii în care trăiește, iar adevărurile și minciunile ei îl obligă să vorbească dincolo de dedicația sa pentru studiu. De la „studii istoriei“ el este obligat să facă pasul către „istorie“. Și iată-l aruncat în vârtoarea lumii! Caci știe că, dacă nu o face, lumea prost întocmită va năvăli peste el și-i va călca în picioare grădina voltairiană, și pe el odată cu ea".

Atitudinea, fermitatea, solidaritatea, împăcarea cu obstacolele și capcanele unui destin ce nu permite izolarea în meditație și creativitate idilică, iluminează o latură a minții din spatele vorbei. Neliniștea, nesiguranța, deziluzionarea de și negocierea cu sine par a fi constantele unui drum pe care conștientizarea imperfecțiunii îl face pe cât de tulburat de urcușuri și coborâșuri ale psihicului, pe atât de inspirat de dorința de a lăsa ceva durabil în urmă. De aici și revizitarea unui teritoriu prețios, al familiei spirituale întâlnite, moștenite, construite: "Am dorit, din prima clipă, să fac să se ivească dintr-un ocean al mizeriei morale o insulă Humanitas (am numit-o „patria mea mică”), în care am invitat să se așeze câteva ființe alese, încrezătoare în valorile din totdeauna ale omenirii".

Despre oamenii insulei veți descoperi nu doar adevăruri profunde și elogii ale exemplarității. Pe cât de deconcertante, aproape insuportabile sunt exemplele de opacitate, cinism, impolitețe, vulgaritate, cruzime, ipocrizie, malițiozitate răsărite la tot pasul, de acum faimoasele "intempestive" ale lui Liiceanu debordează de lumină și candoare, amuzament și persiflare, bosumflare și alint, (auto)ironie și uimire în fața amestecului de genialitate și copilărie din mințile scilpitoare, frenezie și îndrăgostire de toate acele mici binecuvântări de care uităm când ne luăm prea în serios, preocupați de descendență mai mult decât de transcendență. Portretele în tușe fine, pline de culoarea imprimată de respect, afecțiune, recunoștință, aprecierea apropiatului, vor contrabalansa penumbra, dezamăgirea, tensiunile actualității cu o reală bucurie a viețuirii împreună.

Se întreabă retoric autorul: "Cuvintele sunt eroii cărților mele. Oare m-au salvat? Sau m-au îmbolnăvit mai rău? M-am rătăcit printre ele? Sau m-au scos la liman?" Citiți și răspundeți.

Acoladele memoriei

Smaranda VULTUR

Cartea recentă a Gabrielei Adameșteanu, *Meserii nerecomandate femeilor*¹ continuă linia rememorărilor din *Anii romantici*. De la o revizitare a trecutului personal pe firul istoriei celei mari și de la întrebările ce privesc meseria de scriitoare, la o mulțime de teme subsidiare, centrul de greutate se schimbă după cum se schimbă perspectiva. Cartea este un exercițiu de cunoaștere împărtășit, fie că e vorba de meseria de scriitoare, de ritualurile ei de întemeiere sau consacrare, fie că e vorba de circulația măodelor și modelelor culturale sau literare.

Între prejudecăți și sfidarea lor, între constrângeri și răzvrătiri, spațiul vital al autoarei capătă o relativă autonomie și o afirmare a libertății de opțiune și acțiune. Printre ele, aceea de a deveni scriitoare. Proiect reușit cu brio, după cum știm. În ciuda a tot și a toate. Constrângerile unui sistem totalitar comunist cu un aparat de supraveghere, neștiut, uneori bănuț sau oricum necunoscut la momentul potrivit, traseele vieții devin complicate și periculoase. Tema aceasta se mută în literatura Gabrielei Adameșteanu.

Ce înseamnă meseria de scriitoare în felul în care o privește Gabriela Adameșteanu? Ocazia de a vedea cum comunică trăitul cu cărțile scrise, ale ei și ale altora, dar și comentariile critice care le dau acestora un statut sau se interpun între intențiile scriitoarei și scena lecturii. Avem în acest sens un dosar de receptare a propriei opere ca un fel de conexiune intersubiectivă care revine explicit și în relația cu operele ce configurează biblioteca scriitoarei, de la istoria antică și traducerea lui George Murnu din *Iliada* și *Odissea* până la scriitorii contemporani. Cititul e un mod de a exista.

Uneori cărțile sunt descoperite din întâmplare în biblioteca familiei, cum a fost cea din care se naște ulterior un portret de ținut minte al prințesei Ralu Caragea. El ar putea fi integrat într-un proiect romanesco, cum s-a și întâmplat. În răspăr cu imaginile deja pătrunse în literatură, esul Gabrielei Adameșteanu îi conferă o altă viață de personaj public. O mică pagină de istorie culturală și literară, bine documentată ca de obicei, o pune în efigie.

La fel procedează atunci când face un bilanț al operelor scriitoarelor de prim plan sau de diverse grade de notorietate sau vizibilitate, care i-au fost contemporane sau nu. Un șantier al unei istorii a literaturii române și al receptării acesteia, din care capitole întregi sunt deja bine așezate sub ochii noștri. Incursiuni utile și pline de vervă completate cu notarea de afilieri selective și afinități electivă. Litera cărții nu e nicio clipă moartă. Implicarea autoarei e când nostalgică, admirativă, când mai distanțat critică. Stabilește ierarhii în propriile preferințe, le explică biografic sau literar, polemizează ironic sau deschis, refuzând încadrările limitative într-o generație sau alta sau stereotipiile legate de un specific feminin și masculin în literatură.

O provincială - cum se imaginează și se tratează pe ea însăși mult timp după ce va ajunge prin căsătorie și studii de filologie la București - Gabriela Adameșteanu se acomodează greu în Capitală. Poate și pentru că o compară cu imaginea idealizată a mamei despre locul în care trăiește o parte din familia ei. Învăță geografia lui cam haotică, ritualurile lumii scriitoricești, cu boema la care aderă greu sau mai deloc. Are curajul să vorbească azi despre dependența de alcool în care se refugiază unii dintre cei mai buni scriitori. Creionează adesea neconvențional portrete sau întâlniri cu scriitori și scriitoare, de care e la un moment dat apropiată, colegi sau directori de redacții sau edituri, prieteni sau somități. Petru Dumitriu, Virgil Mazilescu, Rodica Palade, Nora Iuga, Sânziana Pop, Tia Șerbănescu, Nicolae Manolescu, Dumitru Popescu, Zaharia Stancu, Stelian Tănase sunt doar câteva nume. Paginile în care se intersectează cu Marin Preda și ulterior cu Aurora Cornu concurează cu reconstituiri cinematografice ficționale ale lui Stere Gulea.

Mai târziu, ca scriitoare tradusă în străinătate, va confrunța pe viu lumea literară românească cu cea a Europei de Vest. Din care iese în evidență, în culoarea

lui intensă, reală și imaginară, Parisul cu excelențele lui librării și edituri, cu o lume literară activă, în care are norocul să fie prezentă după ani lungi de interdicții de trecere a frontierelor. O preocupă intens decalajele de percepție și memorie dintre Est și Vest și lumea exilului, din care se profilează, aparte, portretul Monicăi Lovinescu, vocea autorității de la Europa Liberă, dar și prietenă și model asumat. Despărțirea definitivă e trăită ca un șoc. Acolada memoriei include și cenaclul Sburătorul, modernitatea lovinesciană descoperită în Facultatea de Litere, la cursuri ținute pe atunci în clădirea de unde se vedea vizavi ceea ce avea să devină peste timp Casa memorială Lovinescu de azi și fundația Aqua Forte Humanitas. Traseul memoriei nu poate ocoli smulgera din aceeași casă pentru totdeauna a Elenei Bălăcioiu-Lovinescu, mama Monicăi, anchetată de securitate și lăsată să moară în închisoare în 1960.

Lumea comunistă de atunci privită prin detalii, dar și căderi abrupte din lumea literară în cea a vieții stă sub veghea ochiului vigilent al securității (excelente pagini despre delațiunile de la *Săptămâna* ale lui Artur Silvestri sau despre scrisul neobosit de poezii și informări despre confrății scriitori ale lui Nicolae Ioana sau Caraion), dar și incursiuni în mizeria vieții cotidiene. Scena nașterii unui copil în 1966 în spitalele bucureștene de atunci și a suferințelor mamelor după decretul ceaușist de interdicere a avorturilor se suprapune până la detalii cu aceeași trăită de mine în 1974. Meseria de scriitoare nu e scutită de proximitatea cu tragediile epocii de aur și nici cu cele ale epocii de plumb staliniste care au afectat profund viața familiei Adameșteanu încă din copilăria autoarei (crescută cu fratele ei într-un antreu al unicei camere închiriate cu greu la Pitești în anii de după război).

Într-un plan mai larg se înscrie și nevoia de a afla și a recupera un trecut istoric și familial în care ideologiile se confruntă strivind destine, măturând proiecte de viață și distorsionând conștiințele și relațiile umane. Speriați parcă de fugărită prin istorie, oamenii trăiesc cu spaime și căderi din care nu îi mai salvează nimeni, pentru că nu mai pot nimic controla din momentul în care poartă cu ei vinovății știute sau inventate, pete la dosare care îi urmăresc ca o umbră și de care nu pot fi eliberați. Trecutul îi urmărește și moartea e adesea singura formă de a găsi scăpare. Destinul tatălui, profesorul Mircea Adameșteanu, e emblematic pentru o astfel de situație. Ceea ce o face pe fiica sa ajunsă matură să exclaimă: *Comunismul trăit de mine e o religie severă. Păcatele trebuie ispășite în public, când „îți faci autocritica”, dar ele trec neiertate din generație în generație, iar societatea viitorului are lumina orbitoare a Raiului, în care nu vezi nimic.*

Nu ni se dau în această carte lecții de filosofie politică sau de morală. Dacă există, ele sunt subsidiare unor narațiuni care pun în scenă oameni, fapte, întâmplări, fluxul imprevizibil al vieții. Cuprinse, toate, cu un fin simț al dozajului dintre dramatic și de-dramatizare într-un halou emoțional. Cel al afectelor proprii sau al proiecțiilor acestora spre viața generațiilor anterioare, recitită prin surse diverse, inclusiv imagini fotografice. Analizate în detalii care, dincolo de modul de a fotografia, captează chipuri necunoscute, gesturi încremenite, atitudini. Legate detectivistic de memoria familiei, private și apoi rescrise. Între ele și naratoare se creează un fel de spațiu al intimității și al unei benefice revizitări. Care cuprinde și momentele fericite ale regăsirii în familia reunită, într-un loc al amintirii sau real (Toporu), într-o vacanță sau la o sărbătoare. Printre ele circula imaginile unchilor din fotografia de pe copertă, dar și ale femeilor dispărute devreme.

Locul ca reper spațial al memoriei se reîncarcă diferit după cum accentul cade pe o imagine sau alta, după cum l-au trăit oamenii lui, din ce poziție socială, din ce timp istoric. O hartă a generațiilor ca o grilă de lectură i se suprapune. De aici situații diferite în tabloul lui de ansamblu: un oraș poate fi *știut* sau *neștiut*, *visat*, *verde și luminos*, *apăsător*, *vinovat*, prietenos sau neprietenos. Ca o baterie care se reîncarcă în contexte diferite generate de povestire cu alt conținut afectiv, în alt orizont de așteptare. Grupuri de oameni, mici comunități care se intersectează, modele diferite de locuire, pe verticala socială sau pe cartiere, pe meserii. Forme de străbateră a spațiului

cu ritmuri de mers diferite, cu altă înscriere în peisaj. Locurile sunt doldora de amintiri, de chipuri. Revizitate, ele nu mai par, evident, aceleași, timpul le divide în alternative ale lor însele. Memoria, ca un vas comunicant, încearcă să le repună la un loc. Dar oamenii s-au schimbat și între lumile lor se pot căsca adânci crevase.

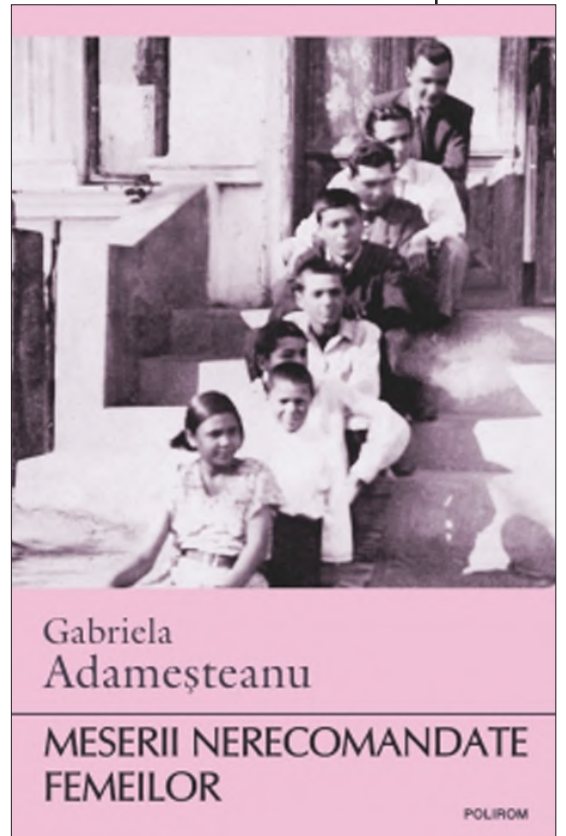
Între știut și neștiut se aștern perdele groase sau se trage brusc cortina, se ȧes fundaluri noi odată cu înaintarea în vârstă. Ceea ce părinții spuneau pe șoptite ca mulți alții în vremuri de autocenzură protectoare (mai ales a copiilor), acum poate fi spus cu glas tare și cu alt fel de a înțelege. Sporit adesea printr-o *resituare*, cu umor, cu fină ironie, cu o privire spre sine din afară. Până la urmă naratoarea e ea însăși o făptură a scrisului său. Se învârte pe scenă după indicațiile unui regizor nevăzut. Un *alter ego*? Doar că rolurile nu sunt prestabilite. Le descoperă povestind, reinsertându-se în succesiunea temporală și a ipostazelor generate de contextele de relație (părinți-copii, prieteni și iubiți, colegi și colege, vecini, vecine și proprietari, urmăriti și urmăritori, cei plecați și cei rămași).

Laboratorul scrisului se deschide spre legăturile subterane dintre lumea reală și cea ficțională. Povestea nașterii personajului Vica din *Dimineața pierdută* e una dintre cele care ilustrează felul în care scriitoarea poate confisca și modifica realitatea în favoarea literaturii. Așa cum Geta, mătușa preferată - prototip inițial al Vicăi -, care știe multe și povestește bine este unul dintre personajele cele mai pregnant conturate în partea memorială a cărții. La fel e figura unchiului Dinu, celebrul arheolog rămas după studii în Italia, care inspiră *Întâlnirea*.

Între lecții de viață învățate din mers și strategii de supraviețuire, biografiile persoanelor-pesonaie din romanul de familie, complicate de istoria teribilă a războaielor, a extremismelor de dreapta și de stânga se combină cu nevoia de documentare și de înțelegere a mecanismelor prin care se creează rupturile de destin sau conștiință. Dar și întorsăturile care fac ca victimele să fie victime până la capăt. În timp ce tortionarii lor se salvează prin propulsări în poziții care le protejează și le întăresc statutul de învingători. Nepedepsiți de nicio instanță, fără atingere la imaginea lor publică. Lumea aceasta pe dos răsare adesea din paginile dedicate dosarelor de urmărire de la CNSAS, citate ca atare. Li se mai poate face dreptate celor învinși? Gabriela Adameșteanu relatează oarecum alb, fără patimă. Dacă ai fost martor sau ai studiat întâmplări asemănătoare puse sub semnul chestionărilor de Gabriela Adameșteanu nu se poate să nu te simți interpelat de o astfel de carte. Se naște un fel de memorie prin ricoșeu, citești sub tensiunea ei.

Talentul de excepție al scriitoarei te ajută să contempli rănile de altădată prin geamul ce le face mai palide și îndepărtate. Sub straturile succesive de memorie, vezi nu doar oameni striviți sub vremi ca sub lespezi, ci familii întregi ducând mai departe povara fricilor neconsumate, nesiguranța pe care, poate, doar scrisul le poate vindeca.

¹ Editura Polirom, Iași, 2025

Elogiul iubirii

Ela IAKAB

Neîndemânatic de viu (București, Editura ART, 2023), a distinsului scriitor polivalent Varujan Vosganian, este frapantă nu numai din perspectiva unui număr de texte demn de o antologie, dar, totuși, merită subliniat faptul că autorul vede (când spun vede mă gândesc la rădăcina sanscrită a termenului vid și la sensul original al verbului, acela de a vedea prin cunoaștere, a vedea cu al treilea ochi, așa cum știm din irepetabilele texte străvechi ale umanității, *Vedele*, de care și Eminescu era, de pildă, fascinat) în lungimea poemelor și în densitatea lor, primul semn al forței și al fertilității creatoare. Este infinit mai ușor să publici o carte coerentă, bine sau impecabil articulată, dacă o alcătuiești din poezii scurte, esențializate sau nu, deoarece principiul fundamental nu este procesul creației mereu scrutat lucid și mereu reluat din punctul *origo*, ci trunchierea, adică eliminarea, facilă, așa spune, a versurilor sau a poemelor nereușite.

Este doar cel dintâi aspect provocator al lecturii. Există multe altele, pentru că vorbim despre o carte pluristratificată, dar se impune, de la bun început, conștiința indeniabil superioară a poetului, care, fără să

nege darul, harul inspirației, este convins că o creație autentică se măsoară, mai presus de toate, în durata și respirația ei amplă. *Cum sunt Vedele, Upanișadele, Tăblițele sumeriene*, cărțile lui Platon, epopeile lui Homer. Or, din acest punct de vedere, poezia lui Vosganian este ireproșabilă, în toată desfășurarea ei, nu există contraste între

nivelul ideatic, tematic sau stilistic al unor versuri sau al unor întregi poeme în detrimentul altora. Prejudecata, bine încetățenită în spațiul literar românesc nou, că între o sută de poeme, zece capodopere sunt suficiente și, să zicem, la trei sute, treizeci sunt suficiente, celui „neîndemânatic de viu” îi este nu numai străină, ci și repugnabilă. Poemul așezat în deschiderea cărții este o pecete menită să singularizeze nu neapărat paradigma negației, cu așa o lungă și strălucitoare tradiție în istoria literaturii noastre.

Psalmii argezieni ai omului solitar, pierdut în căutarea zadarnică a semnelor divine („Nu-ți cer un lucru prea cu neputință/ În recea meancruntată suferință”; „Piscul sfârșește-n punctul unde ncepe/ Marea mă-nchide, lutul m-a oprit/ Am alergat și-n drum m-am răzvrătit/ Și n-am scăpat din zarea mării stepe”; „Dar eu râvnind în taină la bunurile toate/ Ți-am auzit cuvântul spunând că nu se poate”; „Și să nu se știe că mă dezmiardai/Și că-n mine însumi tu vei fi trăit”); precum și poeziile de dragoste, dans metafizic, elan vitalist și nostalgie a universului sferic din cele șapte zile ale Genezei, plâsmuite de Lucian Blaga („Lumina ce-o simt/ năvălindu-mi în piept când te văd,/ oare nu e un strop din lumina/ creată în ziua dintâi,/ din lumina aceea-nsetată adânc de viață? - *Lumina*; „Pământule, dă-mi aripi:/ săgeată vreau să fiu, să spintec/ nemărginirea,/ să nu mai văd în preajmă decât cer,/ deasupra cer,/ și cer sub mine” – *Vreau să joc*) sunt revelatorii.

Nu grație prestigiului unei asemenea filiații se deschide cartea lui Vosganian cu un autoportret construit sub zodia lui NU: „nu știu dacă nașterea mea a fost

menită să-ndrepte/ o lume greșită/ voia Domnului să se facă, nu-mi e de folos amintirea/ nașterea a fost prima amintire pe care am uitat-o// m-am născut într-o lume greșită și am trăit greșelile ei/ ca atunci când mănânci merindea pregătită de-acasă/ de-o mamă care n-ar fi vrut să te lase să pleci// în anul nașterii mele s-a decis masacrarea vrăbiilor din China/ în schimbul unei frânghii de care atârnav vrăbiile moarte/vânătorii primeau un pumn de grăunțe, cât păsările/ nu mai puteau ciuguli/ s-au inventat chiar și reguli pentru vânătoarea de vrăbii/ stolurile erau zvânturate în vuite de trâmbiți/ păsările zburau până cădeau istovite/ condamnarea la zbor însemna condamnarea la moarte// nu știu dacă nașterea mea a fost menită să-ndrepte/ o lume greșită/ dar Dumnezeu a ales să mă numesc Varujan/ care e numele unei păsări (*Păsărea*).

Neliniștea metafizică e celui ce se îndoieste de singularitatea mântuitoare a destinului său, incompatibilitatea definitivă dintre eul solitar și lumea în care uciderea păsărilor e firescă, pierderea iremediabilă a amintirilor individuale, contemplația dureroasă a golului coexistă, în mod paradoxal, cu solaritatea revelației, cu certitudinea alegerii divine, cu magia numelor și a cuvintelor. Dacă poetul Varujan este o pasăre ascunsă în trup omenesc sau zborul din toate păsările, nașterea sa ține de miracol. Galeria autoportretelor constituie, deopotrivă, calea regală spre centrul și însuși centrul universului poetic întemeiat prin volumul *Neîndemânatic de viu*.

Astfel, poetul, descendent al pictorului Garabet și al alchimistului Setrak, cunoaște popoarele mării, stăpânește limba pietrelor, vede chipul de femeie frumoasă sau de Tată ceresc al morții, apusul de lună și păduri cu rădăcinile în brațe, lumina rănită între oglinzi, două cețuri care se subțiază una pe alta, aude șoaptele fantasmelor și foșnete în eter. Stă față în față cu moartea fără să o poată cunoaște, se roagă lui Simon Cirenaicul să nu-i ia crucea de pe umăr, urcă trepte interzise celor din lumea de dincolo, merge prin oraș cu tălpile goale pe un jărătic de stele, citește o Biblie care poartă un autograf de-al lui Dumnezeu.

Poemul *Îngerul* face imposibilă separația dintre călătoria onirică și rostirea oraculară: „va veni o zi când voi fi îngerul/ îngerului meu/o să calc prin văzduh precum altădată/ cu tălpile goale pe apă/ o să privesc îndărăt cu privirile lui Orfeu// îmi va șopti, la ruga de seară, să-l apăr/ de celălalt înger căzut/ ar fi însă, un trecut reflexiv, imposibil,/ ca și cum, cu urechea lipită de piept/ aş putea bătaile inimii să le-ascult// atâtea frontiere și atâtea desprinderi/ dacă ar exista un păcat ideal/ să-l sufăr doar eu/ dar cum se rupe, în martie, pe povârnișuri zăpada/ așa rup din mine la trecerea frontierei/ și îngerul rămâne mereu pe celălalt mal.”

Vosganian explorează, cu rezultate excepționale, tema dublului spiritual și dinamica enigmatică a hotarelor dintre uman și divin. Proiectată într-un viitor incert și, în același timp, într-un prezent etern al incantației, metamorfoza poetului în îngerul propriului înger reflectă o iubire care se regenerează din sine. În acest proces, poezia devine o meditație asupra purității pierdute și a imposibilității de a reface unitatea primordială a omului paradisiac. Privirea „îndărăt”, inspirată de mitul lui Orfeu, aedul care ajunge în Hades doar pentru a vedea cum se aneantizează fantasma iubitei sale Euridice, exprimă dorința de a ieși din timp, în încercarea de a recupera, prin melancolie, un fragment al plenitudinii pierdute.

O tensiune dramatică între elanul ascensiunii în lumină și atracția abisului străbate aceste versuri. Lupta dintre înger și îngerul căzut nu este un duel al forțelor fizice, ci se desfășoară în adâncimile sinelui, acolo unde puritatea și voluptatea ispitei înving și sunt învinse, dar niciodată nu pier. Dincolo de aceste imagini care amintesc de lupta lui Iacob cu Îngerul, se ascunde fragilitatea omului care caută mântuirea prin suferință.

Finalul, centrat pe depărtarea tragică și iremediabilă a omului de păzitorul său celest devine o metaforă a condiției umane: oricât ar aspira spre celălalt mal, spre transcendență, ființa pământească rămâne captivă în marginea lumii, despărțită de propria lumină. Autopor-

tretele nu sunt doar creații ale introspecției și nălucirii, ci, mai ales, explorații ale identității plurale, pentru a revela omul și poetul indefinibil.

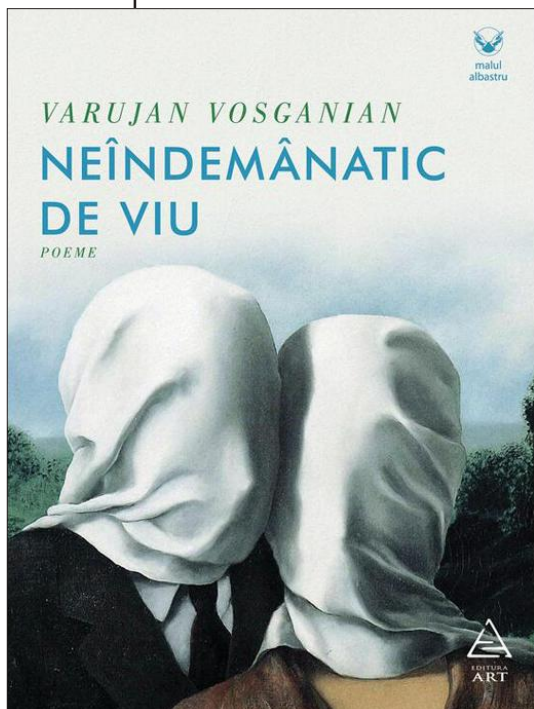
În lineamentele conturate de galeria autoportretelor trebuie așezate și poemele dedicate familiei, o seminție a poporului armean, care a trăit exilul, tortura, masacrul, molima, dar s-a distins prin demnitate și forța de a supraviețui. Sigur, o cheie de lectură poate fi și remodelarea poetică a unor episoade cutremurătoare din istoria umanității, însă eu cred că există sensuri de adâncime mult mai elevate. Iată, de pildă, excelentul poem *Cimpoiul*: „Ascult ecoul unui cuvânt despre care nu-mi amintesc/ când l-am spus/ cuvântul acela e *antunt*, care pe armeneste înseamnă abis/ poate nu eu l-am rostit, ci tatăl meu, înainte de moarte/ bunicul meu a pictat o femeie care privește-n prăpastie/ poate cuvântul pe care-l aud e ecoul aceluia tablou/ viața mea e un șir nesfârșit de ecouri ale privirilor în abis/ câtă lumină ar fi dacă aş simți totul deodată/ dacă întâmplările și amintirile lor le-am suporta împreună/ monodia aş asculta-o deodată cu heterofoniile ei/ iar sufletul de trup nu s-ar rupe/ apoi îmi amintesc de ai mei, pentru care centrul lumii e abisul/ marile tragedii n-au limbă maternă, micile bucurii, însă, da/ ei dansau apăsate și mărunț sau săreau peste foc/ în ritmul muzicii de cimpoi, îi ziceam *parkapzuk*/ burduful cimpoiului era cusut din pielea unui miel de trei săptămâni/ îi văd cum dansează apăsate și mărunț ori sar peste foc/ apoi suflarea mea de o viață umflă burduful/ și, așa cum se întâmplă la noi, după atâta tăcere,/ într-o bună zi, cu degetele celui ce vine,/ suflarea mea o să înceapă să cânte”.

Poemul imaginează fluiditatea existenței care străbate întreaga seminție armeană, alta decât cea a lumii, care se transmite prin sunet, ecou și suflare. Aproape ca în vechile rituri misterice, între generații se perpetuează o vibrație comună, un abis moștenit. Cuvântul „antunt” devine axul metafizic al poemului, un spațiu dinlăuntrul și din afara celor văzute, în care memoria individuală și cea ancestrală se întrepătrund. Poetul nu mai distinge între propriul glas și cel al strămoșilor: tatăl, bunicul, femeia din tablou, toți se contopesc într-o singură linie de elevație spirituală. Abisul nu e doar tăramul pierderii și al pierzaniei, ci și al originii întregului cosmos. În forma ei imaterială, lumina este intangibilă, dacă totul ar fi simțit „deodată”, existența omului s-ar destrăma.

În acest echilibru fragil, între memorie și uitare, între exuberanța corpului și fragilitatea sufletului, poetul regăsește esența tradiției și sensul orfic al eredității. Dansul, saltul peste foc, sunetul de cimpoi sunt expresii ale unui neam de artiști, căruia divinitatea supremă i-a dăruit nu numai suflare divină, ci și forța demiurgică a sunetelor ei.

Cartea lui Varujan Vosganian este și o *saga*, bineînțeles, dar toate aceste poeme suntordonate ascendent în jurul unei axe care urcă în cer: „Îi iubesc pe bătrânii greci așa cum îi iubesc pe bunicii mei/ și dacă stau bine să mă gândesc, bunicii mei Garabet și Setrak/ au făcut să încolțească în mine, fiecare în felul lui, un sămbure filosofic./ Bunicul Setrak supraviețuise masacrelor și socotea supraviețuirea ca pe o povară/ singurul leac împotriva suferințelor era să le uite/ cât i-a dat viața, să fie primit, cât i-a luat să fie bun luat,/ și dacă i-a luat mai mult decât i-a dat, cine să mai socotească?/ Bunicul Garabet socotea supraviețuirea ca pe-o moștenire/ un fel de și mai Nou Testament al celor uciși;/ ești dator să ierți, zicea, dacă-l găsești pe cel care-și cere iertare./ Cât despre răzbunare, gândeau că nu e leac pentru nicio durere,/ ba chiar o sporește cu o putere egală cu a sângelui răzbunat/ Cam așa sună istoria repovestită de evanghelia apocrifă/ după bunicii mei Garabet și Setrak” (*Tulpinile Alpha, Beta, Gamma, Delta...*)

Poemul creează un spațiu al *întâlnirii* între două neamuri, îndepărtate în timp, dar înrudite spiritual cum sunt două leagăne ale civilizației. Prin prisma celor patru forme ale iubirii la greci, *agape, eros, philia și storge*, universul poetic plâsmuit de Varujan Vosganian este un elogiu al iubirii cu nume indicibil, inaccesibil celor neinițiați, întrupată din toate formele ei anterioare, dar transcendentă.

Când totul e magie

Alexandru COLȚAN

Poeemele și prozopoeemele care alcătuiesc Teritoriile de inițiere ale lui Petru Ilieșu (editura Planetarium 2025) proiectează scenele (reprezentările) filmului vieții mentale, reflectate pe suprafețele unor timpuri și limbaje înțelese ca manifestări ale magiei, adică ale Marii Frumuseți, iluzoriu-cinematografice, ale Lumii. Atenția scriitorului oscilează între magia trecutului, reînviat în paștile Tarotului marsiliez, prezentul magiei cuvintelor și magia viitorului tehnico-științific, presimțită în forma aplicației ChatGPT, asumată aici în funcția de critic literar. Firul roșu al acestei Realități fluide apare, însă, în benedictia imprimată pe coperta întâi: „Divinum Auxilium Maneat Semper Nobiscum” („Ajutorul divin va rămâne pentru totdeauna cu noi”).

Primul text ne introduce în spectacolul universal, imprimat pe banda samsarică a Marelui relativ, și pus în mișcare de combustia războaielor. Cu toate că are rădăcini biblice, Istoria, scrisă mereu de învingători, și-a pierdut obiectivitatea, a devenit un fel de thriller violent, compus din secvențe repetitive, cu actori de circumstanță : „Și câteodată bestiile au fost numite eroi / Iar eroii au fost numiți câteodată bestii”. Cel de-al doilea poem întoarce privirea și ne avertizează asupra probabilității unei noi dihtatură, tehnocratice.

Îngrijorat de furia robotizării, de o virtuală „cea mai bună societate din toate timpurile” și de apariția unui alt fel de om nou, a unui extraterestru ce va „pogori ordinea și disciplina / peste sufletul meu năucit de balast cultural”, autorul prevede perfecționate variante de spălare a creierului, seturi noi de reguli absurde. Tabloul întunecat al *viitorului-trecut* scoate în relief nu doar un conflict interior, distanța real-ideal, ci și instantanee dintr-o tinerețe furată. Cadrul se îngustează până la dimensiunile unei ferestre „în care se derula / un vechi film al lui Jim Jarmusch”, care împrăștie confuzia, anunțată deja de cartea profetică a Spânzuratului, de cartea „4 de Cupe”, inclusă în comentariul, parțial și arid, al ChatGPT. „Ianuarie 1990 - schimbarea la față” reface,

pe fundal de muzică de jazz, clipele căderii regimului Ceaușescu, dar și ruina speranțelor legate de Occidentul-neon de la volanul unui Trabant, tânărul Joachim contemplă „miraculoasele magazine de ciurucuri / din piața / unde se vând semințe de capitalism”, „campusul Balance din Wiena”, „superbele fete / strânse în portjartiere” de pe Mariahilfer strasse.

Cu toate că nu atinge prosperitatea, nici Ordinea socială visate, Joachim deprinde, cu vremea, recunoștința („mereu adoptiva mea Românie, îți mulțumesc pentru că exist”), acceptarea propriului Sine, scindat între două epoci istorice, între Răsărit și Apus. O nouă metaforă a Puterii absolute, îmbrăcată în roșul și negrul totalitar, „Stăpânul realității/ Teritoriile de inițiere” aduce în prim-plan figura Regelui de Monede/ Pentacle, care joacă, pe o tablă de șah, viețile pionilor, ofițerilor și pe cele ale balerinelor sale, până în ceasul Morții. Pentru a scrie „Un incident în familie/ Surse” poetul coboară, în retroversiune, unghiul filmării-(de)scrierii, utilizează repetiții și lumini încrucișate.

Călătoria lui Joachim „cel împresurat de efemeride”, în căutarea tatălui „pe care nu l-a cunoscut cu adevărat niciodată”, și a mamei, închisă în „jurământul ei de tăcere”, preschimbă jocul de cărți al amintirilor (metaforă a dansului realității cu ficțiunea), într-un joc de tăceri, de priviri și atingeri. De la lumina de pe figura maternă, obiectivul se comută pe imaginea tatălui, care așteaptă, cu umerii căzuți, pe marginea patului- pentru a se ridica, finalmente, în viziunea apoteotic-hiperrealistă a părăsirii trupului de către suflet.

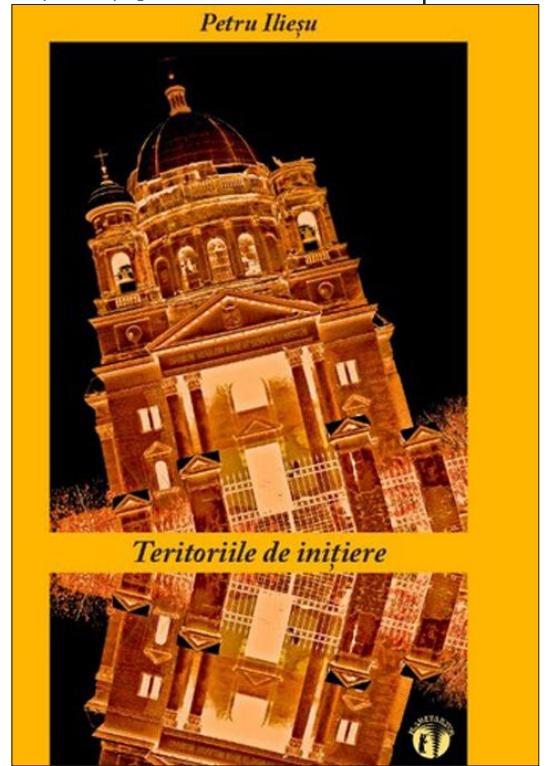
În poemul neorealist „Șapte ani de Paradis”, distribuția și compoziția se schimbă, poetul utilizează acum „luminile străzilor pustii”, clarobscurul azilelor de noapte și pe cel al scărilor de bloc. Intrat în zodia Soarelui, cuplul îndrăgostit pe care îl cunoaștem, ascuns într-un fel de cochilie a Paradisului afectiv, emite grăunțe de lumină din mijlocul unui cotidian hibernal, codat din nou în negru-roșu, a cărei vulgaritate primește ecoul singurătății croncănitului de corbi.

Ultima poezie a cărții sărbătorește Iluzia desăvârșită, universală, în care suntem captivi : „Costume impecabile și rochii distinse/ strânse pe corp/ și pălării și toa-

tă lumea acea lume care/ fumează țigări fără filtru/ pe care le lovește mai întâi ușor/ de câteva ori de dosul palmei/ gânditor emoționat și parcă absent”. Dinăuntru

acestui salon select, a cărui frumusețe vetustă trimite, parcă, spre Paolo Sorrentino („La Grande Belleza”), interresul auctorial construiește în direcția epurării imaginii, scontează „momentul magic în care se concentrează/ întreaga (...) viață de până atunci”, umple „spațiile în timp” cu frânturi de cuvinte, cu sunetele unei discreții ce prelungește impresia că „parcă n-ai vrea / să urmărești filmul până la sfârșit / de teama unei suferințe ce ți-e pregătită fără îndurare”.

Si de această dată, proiectarea trecutului peste prezent creează un efect cinematografic de supraexpunere, de nimbare. Volumul se încheie cu imaginea *Eremitului*, cea de a IX-a carte a Tarotului, care anunță retragerea din lume, replierea definitivă în introspectiv. Oare trăim, cu toții, într-o dioramă al cărei număr infinit de planuri ne dă *certitudinea* Realității ? Poezia domnului Ilieșu pare că își răspunde singură, întorcându-ne, de la sfârșitul ei, către benedictia imprimată pe coperta întâi.

Punct de restart

Concise, șlefuite cu pasiunea „Bijutierului” „stăpân pe arta miniaturii”, pornit în căutarea grăuntelui de aur al textului, *7 povestiri despre Sfârșitul lumii*, de Florian Mihalcea (editura Brumar, 2025, cuvânt înainte de Viorel Marineasa, postfață Horia Dulvac) conține patru părți sau tablouri, iscusit înrămate în eshatologia iohanină: „Șapte peceți”, „Șapte trâmbițe”, „Șapte potire”, „Șapte urgii”. Curgerea textelor pare că „încetinește pe măsură ce se apropie de destinație” („Melcul”), anume de Centrul-ochi al volumului, punct de finish și de restart al Lumii, care coagulează un spectru cromatic-simbolic, transformat într-un „mix de amintiri, senzații și sentimente” („Fereastră”), care primește carne prozastică.

Narațiunile domnului Mihalcea se pretează unor multiple lecturi. Înainte de orice, ele sunt confesiuni repovestite, cu gust de cafe-Kent, depănate la mesele unei „Cafenele” timișorene optzeciste. „Toate povestirile sunt adevărate”, ne vestește autorul. „Poți, după ce le-ai parcurs pe toate, trecând de la o masă la alta, și de la o limbă la alta, undeva, în intervalul de la ceștile aburinde de pe mese și până la tavan, înainte de a nu mai putea fi descălcite, să-ți alegi una și să o porți prin oraș, încercând să înțelegi ce va să vină, sau ce a fost, înainte de început”. Anonimatul protagoniștilor, dar și traducerile întocmite în toate limbile Banatului întăresc impresia de oralitate, tușa de autentic.

Trasarea precisă a granițelor istorico-geografice conferă, de asemenea, veridicitate, stărnește reverberații sociale și politice, trimite spre interpretarea istoricistă, post-reformată, preteristă, a Cărții Apocalipsei citate. Universul distopic conceput pare o uriașă „colonie penitenciară”, un „Salon numărul 6” ai cărui pacienți își uită, márquezian, ziua de ieri, o societate care își multiplică temerile, ca pe umbre platonice, pe zidurile blocurilor de beton. Pustiul de afară („Afară e frig. Mai frig ca de obicei”, citim în „Dimineața rece”) se strecoară înăuntru sufletelor, ca să alimenteze coșmaruri supra-realiste, ce atrag, magnetic, absurdul și culminează în paranoia atomică. Ostracizată fiind în Urbea terorii și crimei („Vecinul meu”), viața coboară, treaptă cu treap-

tă, în subterană, acolo unde se împrăștie într-o rețea de buncăre pornită în expansiune („Autorizația nr 253”).

Povestirile domnului Mihalcea pot fi citite, de asemenea, într-o cheie morală și estetică. Tematizarea conflictului bine-rău reamintește viziunea idealistă asupra Apocalipsei, dar și pe cea artistică: după cum se cunoaște, ultima Carte a Bibliei a slujit ca sursă de inspirație poeteselor victoriene, lui D.H. Lawrence. Autorecluzionat în camera de refugiu a visului, artistul se străduiește să se recompună din fragmentările cotidianului. Cine (mai) este el, la capătul zilei ? Un biet vânzător de cuvinte, un străin în căutarea fetei morgana a poemului absolut („Ultima filă”), fântănarul care scoate la iveală apa vie a sensului conferit („Mărturiile fântânii”)?

Acționează el precum băiatul ce vânează, mitic-voiculescian, „Peștele cel mare” al Sine-lui, sau este un Meșter Manole ce se închide în cărțile proprii („Cavoul”) ? Apocalipsa este, la urma urmei, colectivă, sau particulară, specifică fiecărui creator? Privește ea, oare, rătăcirea de sine în plasa propriilor mistificări, ratarea cunoașterii prin neglijarea ochiului interior?

În „Șapte potire (năstrape)” autorul se desprinde de suprafață și plonjează în Infernul emoțional, supra-realist-psihianalizabil, al omului modern. Pătrundem, odată cu el, în haosul în care viețuiesc, neauziți, bărbatul amputat de femeie („Drum înăuntru”), individul urmărit fictiv de „monstrul cu un singur ochi”, copiii evacuați, cu forța, din orfelinatul în care „nu îi învățase nimeni cum să trăiască” („Poarta spre oraș”). Din nou, camera focalizează ochiul-obsesie („Olga”). Celula în care ne ducem viața poate fi, prin urmare, construită de sistemul politic, de către noi înșine, dar poate deține și valență spirituală. Greutățile, chinurile sufletești pot fi înțelese și surmontate ca probe spirituale – traducere care aduce aminte caracterul motivațional al scrierilor lui Ioan din Patmos. Unul din scopurile cronicii scrise în jur de 95 d.Ch., era, așa cum se știe, îmbărbătarea primilor creștini, într-o eră a persecuțiilor.

Dacă în primele trei secțiuni omul s-a ogândit în

Lume, în artă și în sine, în cea de a patra în el se reflectă Ceva mai înalt. „Șapte urgii” ne apropie de sensul vizionar, mesianic al Apocalipsei, asupra căruia care se pronunța, recent, papa Benedict al XVI-lea. În marele război nevăzut al lumii, Dumnezeu va învinge, fără nicio îndoială. Presărate printre pagini, aflăm numere din seriile 7 și 4, simboluri ce avertizează asupra consecințelor generale ale pierderii unor repere private. Eroul din „La câteva ore după sfârșitul lumii” are impresia că este singurul mesager al Finalului, fără să realizeze că, de fapt, el își prevestește propriul sfârșit.

În „Revelația (Pietre și nasturi)”, redactată sub inspirația versetului 16.18 al Cărții, prozatorul remarcă : „Sunt semne peste tot. E ușor să le vezi. E ușor să le recunoști. Trebuie doar să fii atent la ce se întâmplă în jurul tău. Câteva semne sunt prinse în istorisirii cărora le poți găsi oricâte sensuri vrei”. Autoreflexivitate? Ironie? Trimiteri spre vremuri biblice, chiar paleo-creștine? Câte puțin din toate acestea, am putea crede.

Culegerea domnului Mihalcea mai conține, însă, un mesaj. Semnalul de alarmă pe care domnia sa îl trage poate fi înțeles, în același timp, ca o invitație. Volumul domniei-sale nu vorbește numai despre felurile de a privi lumea, ea ne îndeamnă să ne privim atent în fereastră/ oglindă a ochiului interior. Citit astfel, Nimicul (nihil) cu care se încheie fiecare povestire ar putea să se prefacă, dintr-o apocalipsă personală, a fiecăruia, într-un început pentru toți. (Al. C.)

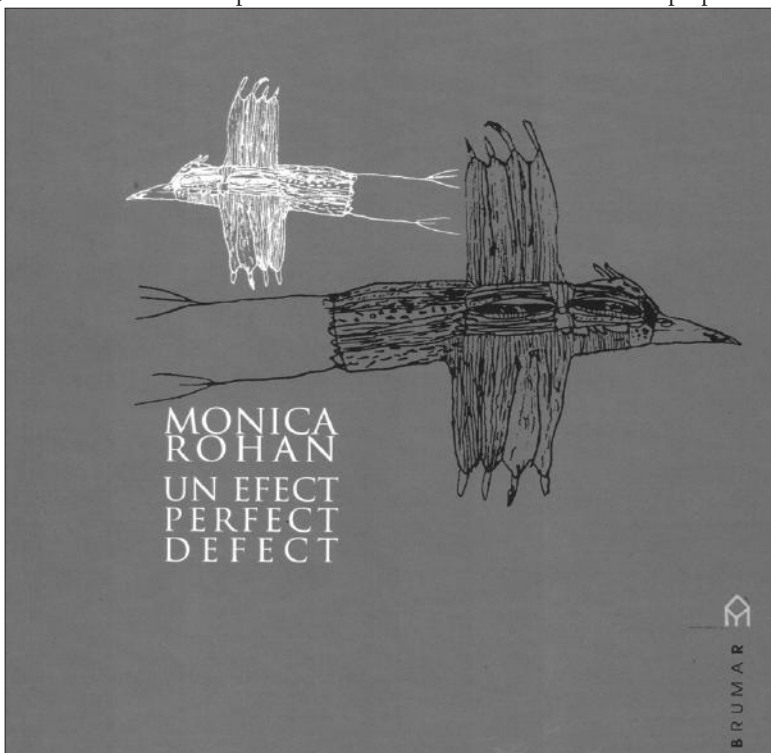
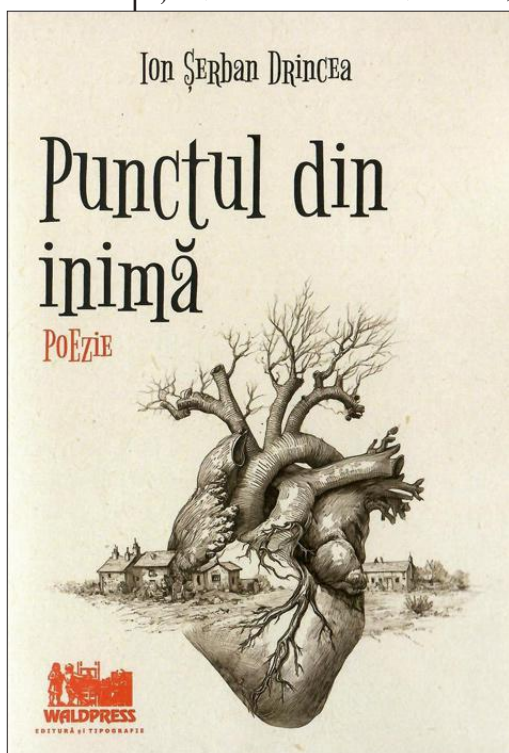
Mistere și patimi: retorica imaginii

Marian ODANGIU

Volumul din 2022, *Apropierea sângelui*, este prima antologie de autor a lui Ion Șerban Drincea. El conține poeme selectate din cărțile publicate după 1989: *Mirarea fructului* (1996), *Ochiul cercului* (2001), *Războiul civililor cu îngerii* (2002), *Versus* (2003), *Secretul cifrului* (2007), *Alfabetocrația gândului* (2014) și *Umbra pașilor* (2019), precum și patruzeci de poezii noi, inedite. Este realizată astfel o separare netă a apelor, o diferențiere între ceea ce poetul a scris înainte de Revoluție, după debutul editorial cu poezii din 1971 (adică două culegeri de reportaje și un roman, *Adevărul pământului*, publicat, în 1981, la Scrisul Românesc și ajuns, încă de la lansare, *bestseller*) și orientarea către

de la nașterea uitării/ până la ecoul dorului/ transformat în așteptare” (*Apel*).

Pentru a-și împlini pulsuniile către senin, poetul e, mai întotdeauna, pilduitor, persuasiv, vorbește de la altitudinea vârstei, iluminează. Elaborează chiar, în câteva locuri (*Îngerii mei*, *Cheia universală*, *Rătăcire*, *Plopul lui Dudulache* etc.), mici narațiuni și/sau scenarii parabolice, din care nu lipsesc umorul fin și nici spiritul ludic ce vin din poezia lui Marin Sorescu, de pildă: ”Mă bănuie plopul lui Dudulache/ mi-a rămas doar imaginea/ străjuia împrejurul ca o piramidă// înălțimea sa era simbolul satului/ depășea turla bisericii/ deși el nu avea cruce/ vârful său aduna zboruri/ din aripile păsărilor/ odihnite pe crengi/ la buchetul umbrelor de frunze// plopul acela era un mister/ se auzau imnuri în trunchi/ în vibrații pornite spre cer// ca o respirație a pământului/ oamenii nu se mai mirau/ plopul era

un itinerar liric *sui generis*, cu incursiuni consistente într-un *imaginar impunător*.

Realul e puternic solemnizat, iar marile teme ale poeziei sunt legate, prin somptuoasă retorică a discursului literar, de marile repere ale existenței poetului: obârșia, familia, urmașii, prietenii, iubirea, timpul, nemurirea, natura, zborul, tăcerea, plânsul, taina, cunoașterea, visul. În mod firesc, incursiunile sondează sensibilitatea memoriei afective, explorează infinitele câmpuri ale amintirilor de o viață, dar și perimetrele emoțiilor imediate și se cristalizează într-o viziune solară, cu, adesea, discrete inflexiuni religioase, liturgice.

Poezia lui Ion Șerban Drincea expandează imnic, pe suprafețe mai mici sau mai ample, trăiri intense, anamneze interioare, proiecții onirice, reacții în fața realului și le articulează pe reflexe ce vin din literatura tradiționalistă, ca, de pildă, din lirica lui Lucian Blaga: ”Cred în puterea luminii/de la clipa începutului/ drumul e calea nașterii/ precum în ciutură/ se adună setea/ spre nemoartea izvoarelor” (*Cred*). Sau, altunde: ”Am fost chemat la izvoare/ să ascult cum cântă apa/ când pietrele îi stau în cale/.../ mă bucuram când în ochii apei/ dansau pești zburând peste valuri/ trimiși în descântece de imnuri/ sub diapazonul viselor/ proiectat în chemări siderale/ cu ecouri în desenele timpului” (*Chemare*).

Majoritatea textelor au alura unor vitralii care cern lumina, o transfigurează, îi dau claritate. Îi adaugă o altă culoare decât cea obișnuită. O amplifică și o transformă în energia pură ce alimentează vitalitatea imagistică a poemelor. Estetica lui Ion Șerban Drincea este una a luminozității, a solarului, a iubirii: ”Să nu încetăm niciodată/ a ne aprinde iubirea/ cu flăcări nepieritoare/ smulse din rădăcina inimii/ sub mirarea cerului/ aripi de gânduri atunci se adună/în trupuri de păsări/ prin cercuri de stele rotite/ în ochii privirilor aprinse/ sub geana dimineților/ când anunță depărtarea drumului/

minunea lor/ îi ascultau cuvintele/ strânse în valuri de armonii/ peste case pitulate în taine// acum totul e o amintire/ turla bisericii și-a cucerit înălțimea/ trupul plopului e în forma postăvilor/ care au legănat copiii/ dăruite de urmașii lui Dudulache/ celor care au plâns/ când simbolul satului/ și-a pierdut glasul/ de dorul înălțimii pierdute/ în putregaiul rădăcinilor” (*Plopul lui Dudulache*).

Electică, metaforizantă, urmând ritmul interior al trăirilor tutelare transfigurate în imagini voit grandioase, acensională și deschisă către un orizont cuprinzător, sapiențială, purtătoare, deci, de pilde și învățături provenite din experiența existențială și de creație, poezia lui Ion Șerban Drincea se împlinește la intersecția dintre solaritate și înțelepciune, cu pilduitoare îndemnuri către celebrarea frumosului și miracolului vieții.

* * *

Un experiment inedit propune cea mai recentă carte a Monicăi Rohan, *Un efect perfect defect*^{**}. ”Este – zice poeta – un proiect conceput și realizat de Monica Rohan și Ioan Șandru [...] Fiecare text este inclus într-o compoziție grafică realizată de Ioan Șandru [...] S-au folosit (și) desene și manuscrise ale autoarei”. În egală măsură, ideea ca și inițiativa sunt spectaculoase, ”confruntă” și valorifică două talente redutabile. Ioan Șandru e arhitect, designer și artist vizual, membru al UAP și universitar. O personalitate complexă, cu numeroase expoziții personale de artă experimentală, organizate în țară și în străinătate (Japonia, Mexic, Olanda, Ungaria etc.), specializat în designului grafic, designului de obiect și designului industrial.

Pentru Ioan Șandru, creația vizuală are ca scop ameliorarea calității spațiului, a obiectelor și a comunicării interumane: ”Fiecare obiect de arhitectură e proiectat să coexiste demn, într-o relație corectă și pozitivă cu mediul și spațiul în care urmează să fie edificat”. De cealaltă

parte, Monica Rohan este o scriitoare cu peste cincisprezece volume la activ (poezie și literatură pentru copii), ea însăși graficiană și creatoare de obiecte vizuale.

Este greu de scris despre un asemenea experiment, despre o astfel de asociere. A o face înseamnă a transpune în cuvinte secvențe vizuale și/sau a transforma în imagine textul liric. Și una, și cealaltă dintre proceduri trădează inevitabil armonia întregului, alterează coerența și puritatea construcției, validează, în cele din urmă, ideea din titlu: are un efect perfect defect.

În nici un caz nu ne aflăm în fața unei cărți de poezie ilustrată. Imaginile nasc poeme, iar poemele generează poezii și împreună edifică o stare de grație originală, creează o senzație unică de satisfacție artistică. O asemenea lucrare nu se poate citi dintr-o singură suflare. Lectura devine (și) un demers vizual, seamănă cu o plimbare printr-o expoziție, în care trebuie să zăbovești în fața fiecărei lucrări; fiecare tablou se cere savurat, evaluat, asumat, trăit în unicitatea lui.

Textul poetic devine un suport catalizator, un canal de transfer al reacțiilor și emoțiilor. Un mediator al comunicării dintre autor(i) și cititor(i)/privitor(i). Primează textul? Primează imaginea? Greu de spus! Cert e că cele două determină, fiecare în parte și ambele la un loc, o revelație, o reacție sensibilă, emoțională și estetică în aceeași măsură.

Până la urmă, *Un efect perfect defect* e un album lirico-vizual, cu multiple secvențe decupate dintr-un real fantasmagoric; sunt impresionante scenografii, când delicate, când mocnind de revoltă, expansive, denotând imaginarul fertil, care îi unește iremediabil pe cei doi creatori. Încărcate de tensiune și dramatism, discursurile (cel vizual și cel poetic) nu doar se ”completează” reciproc, ci izvorăsc unul din celălalt, se suprapun și se despart după un ritm impredictibil, uneori calm, alteori contondent.

Unele poezii sunt așezate ”cuminte”, paralel cu imaginea (*Un ecran gol*, *Aburoase retorte*, *Să scriu*, *Sistemul poetic non-invaziv*, *Ghiozdanul din carton*, *Vara verilor fără chip*, *Nu am fâgăduit ziua de mâine*, *Inimă îndărătnică* etc.); altele sunt distribuite anapoda, pe cuprinsul ei (*O inimă nerevendicată*, *Pe nemestecate*). Câteva fac, suprapunându-se ”peste”, corp comun cu grafica (*Ava*, *Limba adevărului se depică*. *Învolverare desupra/Săgeata mărturisirii*, *Uite: asta-i. Cu ochii ei de lună înșorită*, *Emoția, scrum parc-ar ninge*, *Am ajuns până aici, unde ”fierbe un ceain cu magiun”*). Altele sunt asimilate pur și simplu, intră și ies din imagine (*Da, vine ea, primăvara*, *Compost sau pe spinarea ilușrilor albi imagine*), ca și cum aceasta ar fi cea care generează cuvintele ce par a fi în mișcare și își iau zborul dinlăuntrul ei; par a construi un discurs ”în oglidă”, fie diferit, fie identic (*Pricepi că-i musai să dai la o parte*), întreaga pagină, devenind astfel un grafem (*Între calcsoane sau octombrie între clacsoane*, *O radieră nu terge cuvintele groazei* etc.).

Îmbinând cu dexteritate creativă codul poetic verbal cu un cod plastic nonverbal, multe trimit la faimoasele caligrame ale lui Guillaume Apollinaire (*Emoția*, *scum, parc-ar ninge*, *O inimă nerevendicată* etc.), accentuând amprenta avangardistă, dadaistă uneori și suprarealistă deopotrivă: ”Așa se face:/ Mistere și patimi.../ Aerul cu gust de salcâm/ se sparge pe limbă -/ Se cheamă ”visătorie”/ și se picură pe tocător/ Mărunt/ Mărunt/ Se face amiază/ se fierbe împreună cu celelalte ingrediente/ lumina clocotește/ devine alb violet verde mazăre./ Cântă în fereastră pițigoi de sticlă/ cu piept roșu/ glas amețitor/ sânge transparent/ în care plutesc păduri și-ncrețituri de ape./ adaugă dafin – cât pe ce să uit -/ se pune și un teanc de frunze de dafin/ gata scrise, numai bune de tocat...” (*Rețetă*)

Grafemele Monicăi Rohan și ale lui Ioan Șandru ”acoperă” câte două pagini și, inițial, nu au titlu. Abia la finalul volumului e așezat un *Cuprins*, care obligă lectura să facă un du-te-vino în spațiul cărții: *Un efect perfect defect* e un volum interactiv unicat, unul dintre puținele de acest fel din literatura română, gândit, trăit și scris cu patimă de autorii lui și îngrijit, cu o remarcabilă rigoare și acribie, de Loredana Târziu.

* Ion Șerban Drincea, *Punctul din inimă*, poezie, Editura Waldpress, 2025

**Monica Rohan (Ioan Șandru), *Un efect perfect defect*, Editura Brumar, 2025

Provocatoarea Filosofie Politică a Sfântului Thoma d'Aquino

Robert Lazu KMITA

Micul tratat *De regno, ad regem Cypri* al Sfântului Thoma d'Aquino, a fost scris – cel mai probabil – între anii 1265 și 1266. Dedicat lui Hugo al II-lea (c.1252–1267), Rege al Ciprului și Regent al Regatului Ierusalimului, această scriere a Doctorului Angelic reprezintă una dintre cele mai importante sinteze de teologie și filosofie politică din întreaga istorie a Tradiției Creștine. Lectura sa reprezintă o adevărată provocare intelectuală pentru cititorii (post)moderni.

Fundamentat pe o sinteză a dreptului natural extras din filosofia lui Aristotel și învățăturile revelate ale Vechiului Testament, *De Regno* este o provocare la adresa a tot ce înseamnă azi gândire politică. Erudiții universitari care se ocupă de studierea gândirii Sfântului Thoma rămân de obicei izolați în turnul de fildeş al discuțiilor universitare purtate în conferințe și publicații ezoterice. Uneori ei par a presupune că „demitologizarea” este o exigență fatală.

De exemplu, Andrei Bereschi, excelentul traducător al tratatului în limba română, afirmă că „pentru Sfântul Thoma, politicul există în întregul lumii spirituale și de aceea lumea la care face apel este mai reală decât cea îndeobște reală.”¹ Eleganță și subtilă, afirmația este totodată sceptică: autorul nu pare a crede că ideile Sfântului Thoma sunt relevante pentru lumea de azi, prea puțin „reală” în raport cu lumea Doctorului medieval.

Într-adevăr, prima provocare a textului rezultă din prăpastia de netrecut între lumea medievală și lumea de azi. Prima, compact creștină, era o lume în care unitatea garantată de prezența Regilor și a Papei era nu o utopie, ci un scop tangibil. Baza juridică a dreptului Roman grefat pe Evanghelie oferea un cadru legal pe care azi, când se fac și se desfac legi în funcție de agendele „minorităților,” nici măcar nu-l putem visa. Majoritatea liderilor medievali, indiferent de calitatea lor morală, recunoșteau acest cadru juridic fără nici o problemă. Marea provocare o reprezintă, deci, actualitatea gândirii sale: mai pot fi aduse în forumul public ideile principale din *De Regno*? Cum un răspuns temeinic nu poate fi posibil fără cunoașterea lor, ele trebuie prezentate corect. E ceea ce voi încerca în continuare

Sfântul Thoma are în vedere finalitatea ultimă a ființei umane și a comunității sociale. Gândirea lui este riguros orientată de principiul teleologic care definește mijloacele în funcție de scopul suprem. Pentru om, acest scop – sădit în sufletele tuturor făpturilor raționale – este fericirea, iar fericirea este răsplata, rodul virtuții: „În mințile tuturor celor ce se folosesc de rațiune a fost sădit faptul că răsplata virtuții este fericirea. Virtutea oricărui lucru se definește ca fiind ‘ceea ce îl face bun pe cel ce o deține și transformă în bine opera sa.’ (Aristotel, *Etica nicomahică*, II, 6, 1106 a15) Însă fiecare se străduiește ca, făcând binele, să ajungă la acel lucru care a fost sădit cel mai adânc în dorința noastră, și anume faptul de a fi fericit, și nimeni nu poate voi să nu fie fericit. Așadar, în mod firesc, aceasta este așteptata răsplată a virtuții, și anume ca omul să fie făcut fericit.”²

Conținutul citatului de mai sus reprezintă convingerea profundă a tuturor marilor gânditori Greco-Latini păgâni, convingere care, de asemenea, este și a autorilor creștini. Fericirea nu este posibilă fără o viață virtuoasă. Deja avem o problemă. Majoritatea politicienilor de azi par a nu urmări decât obiective care oferă cetățenilor o pseudo-fericire (uneori inclusiv prin narcoticele legalizate), excluzând virtutea. Ca să ne convingem de acest lucru e suficient să observăm acele „legi” omenști care, opunându-se legilor lui Dumnezeu, pretind că oferă fericirea fără nici un recurs la virtute. Iată o primă idee

care trebuie serios pusă în discuție.

Referitor la comunitatea socială și politică a ființelor omenști, scopul ei – derivat din fericirea indivizilor care o compun – este „binele comun”: „În cazul tuturor celor ce se orientează spre o finalitate, se poate acționa atât drept, cât și nedrept. De aceea, și în privința cărmuirii mulțimii oamenilor se găsește atât ceea ce este drept, cât și ceea ce este nedrept. Fiecare este condus drept atunci când este îndreptat către scopul potrivit, iar nedrept atunci când este îndreptat către cel nepotrivit. (...) Așadar, dacă mulțimea celor liberi este rânduită de către conducător în vederea binelui comun aparținând mulțimii, atunci, în măsura în care este potrivit celor liberi, regimul va fi drept și just.”³

În fragmentul de mai sus, aflat spre începutul tratatului Sfântului Thoma, ni se spune clar că funcția conducătorului comunității umane este de a o orienta – asemenea cărmaciului unei corăbii – către binele comun. Un asemenea enunț ne oferă și criteriul care permite discernerea conducătorilor răi. Acesta e cel care, împotriva binelui comun, nu este interesat decât de binele său personal. Cred că nu are rost să subliniez cât de des constatăm în zilele noastre că oamenii politici sunt orientați strict în funcție de interese personale, care nu au nimic de-a face cu binele comun al întregii comunități.

Discutând tipurile de guvernare posibile, Sfântul Thoma urmează clasificarea clasică a lui Aristotel. Primul tip de guvernare – *monarhia/regalitatea* – este al unui singur, regele. Dacă regele este corupt și ajunge să ignore binele comun urmându-și exclusiv propriile interese și capricii, el devine un tiran generând apariția celui mai rău tip de guvernare, tirania (în versiune modernă, dictatura). În ce privește regalitatea, Doctorul Angelic nu are nici o ezitare: este cel mai bun tip posibil de sistem politic. Ridic aici o întrebare retorică: cât de des ați auzit gânditori moderni discutând acest lucru și căutând să-l supună atenției contemporanilor noștri?

Al doilea tip de guvernare este al celor puțini și virtuoși: aristocrația. Acest cuvânt, atât de prost înțeles azi, înseamnă „guvernarea (i.e., puterea) celor buni.” Ca să fie totul foarte clar, Sfântul Thoma spune explicit că e guvernarea celor virtuoși. Dacă această formă de conducere este coruptă, ea devine oligarhie. Uneori, în zilele noastre haotice, corpurile anumitor partide politice sau a anumitor organisme mai largi par a deveni ceva asemănător cu oligarhia: sunt comunități (mai bine zis „clici”) ale celor care-și urmăresc propriile interese în dauna celor guvernați.

În fine, ultima formă de guvernământ e aceea a mulțimii și se numește politia. Nu există nici o traducere adecvată în limbile moderne a acestui termen. În traducerea românească el este păstrat ca atare. În versiunea engleză este tradus prin „polity” – deci practic se face un calc lingvistic după termenul latin original. Perversitatea acestei forme de conducere este numită de Sfântul Thoma democrație. Descrierea acesteia este absolut electrizantă: „Dacă regimul injust este exercitat de către cei mulți, se numește democrație, nume ce desemnează puterea poporului, deoarece gloata poporului îi oprima pe cei avuți prin puterea mulțimii, ca și cum poporul întreg ar fi un singur tiran.”⁴

Vă mai amintiți de faimoasa formulă comunistă „democrație populară”? Cred că pot spune că în epoca modernă, în special în timpul revoluțiilor – începând cu cea Franceză – s-a văzut mai bine ca oricând în istorie ce înseamnă tirania celor mulți. De asemenea, tendințele și mișcările politice care urmăresc impunerea la nivel politic și social a unor legi nedrepte și orientate împotriva legilor lui Dumnezeu sunt manifestări ale aceluiași tip de tiranie. Evident, faptul că termenul „democrație” este folosit de Sfântul Thoma într-un sens strict negativ cere discuții serioase și explicații ample într-o epocă în

care majoritatea gânditorilor consideră democrația ca fiind sistemul de guvernare superior.

Pentru Sfântul Thoma nu există dubii: regalitatea este cel mai bun sistem politic posibil. El reflectă cel mai bine structura întregii creații, vizibilă și invizibilă, care este guvernată de un suveran absolut, Dumnezeu. Monarhia este la nivel politic și social o „icoană” – o reflectare analogică – a creației în ansamblul ei. „Creație” însemnând nu doar lumea văzută, și cea nevăzută descrisă în capodopera lui Dante, *Divina Commedia*. Iată, deci, o idee care, din nou, cere o reflecție temeinică din partea noastră.

Nu am făcut decât să rezum succint învățăturile Sfântului Thoma. Ele sunt mult mai bogate și nuanțate. Însă din cele arătate cred că rezultă cât de mari sunt diferențele dintre viziunea sa și viziunea teoreticienilor și politicienilor de azi. Mai este oare posibilă punerea în discuție în forumul public al ideilor sale? Personal, cred că da. Primul pas să-l citim cu seriozitate și să discutăm atât învățătura sa, cât și pe aceea a clasicilor păgâni Greci și Latini, laolaltă cu aceea a Sfinților Părinți ai Bisericii. L-am făcut.

¹ Andrei Bereschi, „Notă Introductivă” la Sfântul Thoma din Aquino, *Despre Guvernământ*, Ediție bilingvă, Iași: Editura Polirom, 2005, p. 7.

² Sfântul Thoma din Aquino, *Despre Guvernământ*, *ed.cit.*, pp. 59 și 61.

³ Sfântul Thoma din Aquino, *Despre Guvernământ*, *ed.cit.*, p. 15.

⁴ Sfântul Thoma din Aquino, *Despre Guvernământ*, *ed.cit.*, p. 17.

Karaoke

Adrian BODNARU

**De azi barba mea își lasă om —
unul de câteva zile doar, ce înțepă
și zgârie ca o continuare
a genelor în pleoapă.**

**Deja răsăritul e roșiatic și ține puțin,
dar nu se poate, firește, da vina
pe Panda Shop-uri că soarele se
aduce din China.**

**Voi mărturisi că urmăresc
foarte atent și orașul, și Capitala,
și fiecare, -n pornirea ei de
pe loc, ambulanță Școala.**

**Ba chiar în unele misiuni
îi schimb pe colegii mei care peste
weekend-uri le scot din tăciuni
zăpezilor veste.**

Orașul din vis

Eugen BUNARU

Decoperind, la finele anului trecut, printre alte manuscrise rătăcite în diverse foldere, acest fragment dintr-un interviu luat de doamna sociolog, Aurora Dumitrescu, prestigios cadru universitar, am avut sentimentul că interviul și-a păstrat în bună măsură vibrația și autenticitatea substanței confesive în legătură cu tema. O temă mereu incitantă, provocatoare, a orașului în care trăim și, pe care, de ce nu, uneori, îl visăm... Visăm chiar cu orașul. Cu Timișoara. Un oraș înnobilit și de spiritul, și de opera celui care a fost și va rămâne pe mai departe scriitorul, criticul și istoricul literar, de unică anvergură umană și intelectuală, Cornel Ungureanu. Un mare iubitor al Banatului, al Timișoarei de azi și de ieri, din însăși *Mittleuropa periferiilor*.

Aurora Dumitrescu : Eugen Bunaru, vă simțiți timișorean?

E. B.: Eu cred că, dacă nu m-aș simți timișorean, m-aș simți realmente dezrădăcinat. Adică un personaj care și-ar căuta, aproape fără speranța rezolvării, niște rădăcini care să-l motiveze, care să-i justifice existența într-un spațiu și într-un timp anume. Sigur că, oricum, rădăcinile ni le căutăm mereu, chiar și așa, instinctiv, intuitiv, fără să facem asta la modul programatic, cu metodă. Există, cred, o nostalgie a originii și nici eu nu fac excepție, nu am fost și nu sunt scutit de febra, de angosta, i-aș zice uneori, întoarcerii spre cine știe ce timp îndepărtat, originar. Dar, totuși, ca să revin la în-

Eugen Bunaru

trebare, fără îndoială că, pentru mine, Timișoara și ceea ce înseamnă ea, nu numai cu prezentul, ci și cu trecutul, se identifică organic cu însăși esența, cu însuși fatumul existenței mele, al felului meu de a fi, de a mă raporta la lume. La existența în sine. La o realitate imediată, sau la cine știe ce arborescență, cum spuneam, îndepărtată, a genealogiei mele. Nu doar strict biografice.

A.D.: Orașul vă place ?

E. B.: Orașul e pentru mine tot o problemă sau un aspect al existenței mele *hic et nunc*. Și nu numai. Așa încât percep orașul în mod diferit și nuanțat în funcție de vîrstele pe care le-am parcurs și care se întretaie, ca să zic așa, cu însăși istoria orașului. Aș putea spune că biografia mea, oricât de săracă evenimential ar părea, se intersectează cu o bună perioadă de timp din însăși istoria orașului, care s-a metamorfozat sub ochii mei și, poate, fiindcă totul s-a întîmplat așa, lent, în ani de zile, nu totdeauna mai realizez diferențele sau acele schimbări pe care Timișoara le-a înregistrat de-a lungul anilor. Și asta face să mă simt, cel mai adesea, contopit cu acest oraș, așa încît, repet, uneori, nu mai sesizez detalii ținînd de farmecul specific al unor străzi, de frumusețea lor, de aerul aparte al orașului, al unor clădiri. Dar, aici, trebuie să nuanțez. Pentru că, dacă ceva mă face să tresar, totuși, mereu și mereu, cînd traversez, să zicem, acest topos, acest oraș, e tocmai pătina lui și, ca să zic așa, acel ceva anumit al său, nedefinibil.

Acel “aer” unic, vibratil al vieții citadine, al Timișoarei înseși. Aer care, pur și simplu, îmi circulă prin sînge, prin ființă. Până la urmă, e vorba de o sensibilitate anume cu care întîmpin, cu care percep și trăiesc, zi de zi, de la răsărit pînă la apus și chiar mai departe, spectacolul vieții citadine.

A.D.: Dacă ar fi să povestiți cuiva care n-a fost niciodată în Timișoara, despre oraș, ce i-ați povesti?

E.B.: Mi-ar fi greu. Neavînd aptitudini/inclinații certe pentru proză, probabil că n-aș fi cel mai bun povestitor, adică, probabil, n-aș face, dintr-o astfel de abordare strict retorică, narativă, o propagandă convingătoare orașului pe care, într-adevăr, îl simt al meu.

A.D.: Dar bine, ce i-ați povesti, totuși?

E. B.: Depinde, printre altele, cît de mult m-ar stimula cel căruia ar trebui să-i povestesc despre Timișoara. Recent, fiind vorba de trei tineri poeți din București, sosiți, pentru prima oară în Timișoara, ca să susțină un recital de poezie la Cenaclul “Pavel Dan” al Casei Studenților, le-am fost, ca să zic așa, pentru un mic fragment de timp, un fel de ghid prin Timișoara.

A. D.: **Pe unde i-ați dus ?**

E. B.: Întîmplarea a făcut să ne fi întîlnit, așa am fixat întîlnirea, în Piața Unirii. Știu că m-au provocat oarecum să le deschid un pic privirea spre ceea ce are deosebit Timișoara. În special, spre zona despre care vorbim, Piața Unirii. Despre ceea ce are ea, cumva, aparte. Și păreau destul de blazați tinerii, destul de neinteresăți de tema orașului, a Timișoarei. Sigur era și oboseala călătoriei, sosiseră dimineața, iar întîlnirea noastră s-a petrecut pe la ora 12. Deci tinerii aceștia erau nedormiți, era și o zi mohorîtă. În zile mohorîte, și Timișoara are un aer mohorît, ca efect al zidurilor și clădirilor destul de părăginite, nefiind, de ani de zile, reabilite. Atunci, cînd e o vreme cenușie, orașul capătă și el un plus de mohoreală.

Deci, revenind, într-un astfel de context, nu tocmai atrăgător, s-a trezit în mine, dintr-odată, un timișorean foarte hotărît să-i convingă, să îi facă pe acești tineri bucureșteni, tineri poeți, să aibă revelația, sentimentul că Timișoara e un oraș pe care ei trebuie să-l perceapă, să-l descopere poate mai ales în specificitatea lui arhitectonică. Bunăoară, și din punctul ăsta de vedere: al unor segmente arhitectonice, “arhaice”, salvate de furia ceașistă a demolărilor din întunecatele decenii anterioare. Iar, practic, Piața Unirii, din ferice, este, a rămas o astfel de rezervă arhitectonică. Și asta, în ciuda unei discrepanțe care vine dinspre o clădire de fundal, vizibilă totuși, de fapt un bloc ceașist, plombat dincolo de clădirile de patrimoniu, care induc ochiului inițiat aerul acesta, de burg, să zicem așa, de cetate păstrînd amprenta arhitecturii imperiale și interbelice.

Deci, le-am îndreptat privirea, tinerilor poeți bucureșteni, spre Catedrala Romano-Catolică, spre Dom, iar mai apoi, vizavi, spre biserica episcopală sârbească, Sfântul Nicolae și apoi i-am ghidat spre acele porți ciudate, masive, sculptate în maniera stilistică a epocii, care, la fel, au o istorie a lor. Din păcate, trecem grăbiți, de cele mai multe ori, pe lîngă ele, fără cea mai mică tresărire, fără să ne mai oprim, o clipă, cu privirea înfiorată asupra lor. Porțile unor clădiri care îți dau brusc senzația unei complicități cu timpul, unei întoarceri, în timp, la o istorie străveche ce ascunde un nu știu ce tainic. Dincolo de ele, de porți, dincolo de masivitatea lor cu acele încrustații bizare, bănuiam, încă din copilărie, că se ascunde un mister, că, neapărat, ceva de demult, străvechi își așteaptă, acolo, de secole, *sub pecetea tainei*, clipa dezlegării misterului...

Pot să zic că, într-o bună măsură, am copilărit și în acea zonă, a Pieței Unirii, fiindcă acolo au trăit buncii mei dinspre mamă. Locuiau pe o stradelă paralelă cu Matei Corvin, într-o clădire tipică epocii austro-ungare, vizavi de *Papillon*, fosta faimoasă cafenea a boemei artistice timișorene, de la începutul anilor 2000. Revenind, însă, la porți, ele s-au păstrat, există și-acum. Sunt porțile originale, vechi, ce aparțin clădirilor de pe vremea începutului de secol 19, ba poate chiar mai dinainte, cînd au fost construite. În spatele lor se decupează, cu un farmec aparte, curțile interioare. Unele cu pavaj, cu lespezi. E acolo o clădire pe colț, pe strada George Coșbuc, chiar vis à vis de Dom, unde, acum, e un fel de restaurant cu specific indian, iar puțin mai jos, pe stradela respectivă, pe aceeași parte, în stînga, e o poartă de acest gen. Am o amintire foarte vie că am intrat pe furiș, copil de vreo 10 ani fiind, cu inima bătînd

nebunește. Și am făcut doar câțiva pași spre... Înăuntru se deschidea o curte miraculoasă, scăldată într-o lumină, parcă și ea secretă. O curte pavată cu dale de piatră, culoarea bronzului, deosebit șlefuite, probabil de timp, nu doar de mîna măiastră a vreunui artist. În mijloc strălucea, ca după o ploaie scurtă de vară, o oază infimă de verdeață.

Toate astea îmi sugerau, nu știu de ce și cum, ceva proustian, ceva dintr-o altă vreme, dintr-o altă epocă. Adică ceva care, deși în imediata apropiere, mă trimitea, îmi sugera, insesizabil, ceva îndepărtat, mă trimitea spre un topos ciudat, neobișnuit, fantasmatic. Poate prin asociere cu ceea ce am citit, cu unele filme pe care le-am văzut, dar și cu unele jocuri de imagini ce se petreceau în chiar imaginația mea, ce își permitea să divagheze mai mereu prin universuri exotice, paralele. Deci, revenind, îmi sugerau acel ceva indefinibil. O curte italiană, de exemplu. O curte florentină, care, mă întorcea, mă arunca, nesperat, imprevizibil, într-un timp medieval, ajungînd pînă la Renaștere. O vreme m-am suspectat că totul s-ar fi petrecut doar într-un tărîm ireal, într-un spațiu oniric, deși, în fapt, știam precis că, totuși, totul, absolut totul s-a întîmplat cu adevărat, iar eu cu senzația asta am rămas! De atunci, din anii copilăriei.

A.D.: Pe la cîți ani ?

E.B.: Cam pe-atunci, cînd aveam eu vreo șapte, opt, poate chiar nouă ani. Mergeam la buncii mei aproape săptămînal, dormeam uneori la ei. Locuiau, cum spuneam, pe o stradelă paralelă cu Matei Corvin. Vreau să zic că acolo, tot în mijlocul curții despre care vorbeam, în acea curte interioară, îmi amintesc, am rămas cu senzația asta, vizuală, era și un havuz, acum nu cred că mai este, dar, în copilăria mea, era un fel de fîntînă ciudată, exotică. Repet, în percepția mea, a copilului de atunci. De aici, poate, asocierea pe care o făceam, cu acele curți italiene, renascentiste, grație, posibil, și unor imagini din filme, ori dintr-o memorie criptică, fantasmgorică.

A.D.: Și eu am văzut o curte pe-acolo care are un copac...

E.B.: Da, cred că în aceeași curte este și copacul acela exotic. Există, exista într-adevăr. Cum spun, am încercat să le transmit acelor tineri poeți ceva din pătina imperială și interberlică a orașului. Asta, a propos de ce i-aș povesti sau cum aș povesti unui netimișorean despre Timișoara. Nu știu, repet, dacă-am fost foarte convingător, pentru că lucrurile astea țin și de o interioritate care e numai a ta, țin de anumite afinități și de-o istorie, de-o memorie lăuntrică, care nu pot fi declanșate chiar așa de simplu, încât să le comunic, în profunzimea, în specificitatea misterului lor, și altora, din afară.

Eu, de obicei, cînd încerc să vorbesc despre Timișoara, despre spiritul Timișoarei, o fac, cred, cu mai multă fidelitate, prin scris, prin încercările mele de a converti în poezie acea memorie “secretă”, inefabilă a orașului, despre care vorbeam. Și cred că îmi iese mai bine, tocmai fiindcă un astfel de acces, prin “instrumentarul” poeziei, se/te îndepărtează cumva de concretul oarecum fad, strict factologic, mai puțin expresiv, al citadinului de zi cu zi. În schimb, poezia reține niște detalii inefabile, niște reflexii atemporale, indefinibile, halucinogene parcă. Țasta e adevărul, pentru mine: Timișoara este, în mod esențial, memorie. Sau, poate, un prezent continuu care se confundă, se convertește în/cu jocul amintirilor. Dar și cu o uitare. O uitare care, la rîndul ei, este evocatoare.

A.D.: În ce sens ? Cum ?

E. B.: Pentru că ea, uitarea, conține, totuși, niște straturi ale memoriei, dar intrate într-un fel de latență, de depozitare lăuntrică, unde amănuntele concrete s-au pierdut, poate, s-au estompat într-o osmoză secretă și formează pînă la urmă o memorie difuză în care amintirea și uitarea se amalgamează. Dar ele se declanșează, uneori, în momente și situații imprevizibile. Pînă la urmă, e un mecanism proustian acesta, al memoriei involuntare, care scoate esențele, aromele lor inefabile, din uitare, atunci cînd poate te-aștepți mai puțin, și te izbește ceva, un detaliu, o poartă, încremenirea unui zid, o banală mireasmă culinară care se strecoară prin geamuri, pe sub uși și te transportă în timpuri imemoriale. Pe care, în mod cert, nici nu le-ai trăit. Dar, iată, totuși, le rețrăiești...

(Fragment dintr-un interviu realizat în 11 decembrie 2004 de Aurora Dumitrescu)

1. Jordi Savall și The Garden of the Hesperides. Festivalul de Muzică Veche a ajuns la a ediția XX în 2025, o cifră impresionantă. În spațiul cultural românesc contemporan durabilitatea nu este cuvânt-cheie și nici o calitate reprezentativă pentru proiecte culturale. Muzica veche are fanii ei, melomani greu puși la încercare, pentru că spațiile în care se cântă sunt din ce în ce mai puține. Bisericele (catolice sau reformate), sălile de muzeu și scenele mici ale teatrelor sau altor instituții culturale sunt cele mai solicitate pentru piesele compuse în vremea Renașterii și în secolele imediat următoare acesteia. Niciodată concertele de muzică veche nu sunt atât de multe încât să satisfacă toate așteptările iubitorilor, cu excepția verii, când cele susținute în aer liber au programe adaptate pentru publicul aflat în vacanță.

Programul ediției 2025 a festivalului bucureștean de muzică veche a avut inclus și concertul Jordi Savall împreună cu HESPÈRION XXI, alcătuită din Xavier Díaz-Latorre (chitară și teorbă), Chiara Granata (harpă dublă), Xavier Puertas (violone), David Mayoral (percuție), Jordi Savall (*treble viol, Barak Norman, London, ca. 1690* și direcție artistică). *The Garden of the Hesperides* s-a numit concertul susținut în seara zilei de 27 noiembrie, pe scena Sălii Radio. Un regal muzical de care s-au bucurat toți cei aflați acolo, deloc puțini la număr, căci Savall n-a mai fost de dinainte de pandemie în România. Neatins de vârstă, muzicianul a condus concertul cu autoritatea conferită de experiență, dar mai ales cu emoție, căci hesperidele (nimfele) sunt pe cât frumoase, pe atât de inteligente.

Cu un program foarte generos, menit să pună în evidență frumusețea muzicii vechi și compozitori despre care mulți din sală n-au auzit niciodată, *The Garden of the Hesperides* a reușit să prindă în rame muzicale grația și frumusețea hieratică a hesperidelor, bucuria revărsată în valuri, atmosfera bălciurilor, a târgurilor și turnirurilor. Această muzică a fost „populară” la vremea când a fost compusă și oamenii care au ascultat-o pentru prima oară nu erau neapărat oameni de curte, nobili sau capete încoronate, iar Jordi Savall prin intermediul aranjamentelor muzicale a reușit să pună în evidență exact acest aspect. *Popular* în cazul acestei muzici nu devine sinonim cu *vulgar*. Publicul transfigurat, fascinat de frumusețea muzicii, a cerut bis și a avut parte chiar de două; a fost apreciat inclusiv gestul catalanului de a dedica una din melodii ucrainenilor greu încercați de război și victimelor conflictului din Gaza.

2. Colm Tóibín, Long Island și forța unei povești cu final deschis. *Long Island* de Colm Tóibín era cât pe ce să zacă pe raftul bibliotecii, dacă n-ar fi fost un declic provocat de cea de la care mă așteptam cel mai puțin; junioara mea avea deja *Brooklyn* și era curioasă de cum a dezvoltat continuarea autorului irlandez. *Long Island* mi-a adus aminte de *Patria*, o miniserie de opt episoade produsă de HBO Europe în 2020, după romanul omonim de Fernando Aramburu. În *Patria* este vorba despre conflictul interetnic din Țara Bascilor văzut din perspectiva a două femei, una văduvă a unei victime a grupului terorist ETA, cealaltă mama unui tânăr care s-a alăturat ETA. În *Long Island* nici vorbă despre terorism și efectele devastatoare ale acestuia, în schimb găsim redată în cele mai fine detalii tragedia primei generații de emigranți, generația care nu se poate întoarce acasă, dar nici nu se va integra pe deplin în țara de destinație. Volumul este sub semnul profilului de personaj: Eilis Lacey; în jurul ei gravitează Tony și copiii lor, Larry și Rosella, care formează primul cerc, următorul, la o distanță mai mare, fiind cel al familiei extinse și al prietenilor.

Cu un nume care în multe locuri din carte m-a trimis cu gândul la un joc de cuvinte – Ellis Island este simbolul imigrației americane, locul pe unde au intrat în USA peste 12 milioane de oameni veniți din Europa între 1892 și 1954 – Eilis se întoarce acasă, în Irlanda, dintr-un motiv foarte bine întemeiat, o trădare peste care nu poate trece. Intransigența n-o pierde pe Eilis, cum am fi tentați să credem, dimpotrivă, o ajută să

schimbe inclusiv interiorul casei unde locuiește mama ei. Colm Tóibín este un maestru al detaliilor, a construit o lume întreagă pe cât de verosimilă, pe atât de ficțională, din amănunte extrase dintr-o lungă și temeinică documentare. Când crezi că știi destule despre Eilis, Tóibín plusează cu încă un detaliu și încă unul, până ai sub ochi o hartă a unei întregi comunități, membrii acesteia având toți ceva în comun cu personajul principal.

Citești pe nerăsuflăte cele peste 300 de pagini ale volumului *Long Island* și rămâi surprins(ă) de lovitura de maestru (pe care a pregătit-o preț de câteva capitole): sfârșitul este deschis sau „în coadă de pește”, cum ar spune românii. Nu știm nimic cu certitudine, totul rămâne la nivel de intenție și, surprinzător, viitorul este mult mai important decât toate cele întâmplate. *Long Island* poate fi citit și independent de *Brooklyn*, dar ar fi păcat să vă privați de o asemenea plăcere.

3. Corneliu Baba. Chipul feminin. O privire în detaliu (Muzeul Colecțiilor de Artă). Expoziția temporară a avut vernisajul pe 15 noiembrie 2025 și va sta pe simeze până în 15 martie 2025. Curatoariată de Liliana Chiriac și Maria Muscalu Albani, expoziția reîntemeiază ceea ce știam deja, că a fost (și va rămâne) unul din cei mai mari portretiști români. *Viciul portretului* despre care vorbea Baba este descompus în cele două camere ale expoziției – verde și roșie – astfel încât se evidențiază toate tipologiile: portretul de familie, portretul de copii, portretul anonim, portretul cu identitate, portretul tematic (sau imaginar), inspirat de marii maeștri.

Cu o scenografie gândită de Maria Muscalu Albani, expoziția capătă o identitate proprie, dar în același timp participă activ la ceea ce numim generic procesul de demuzeificare. În prima cameră, atenția nu se concentrează pe simeze (adică pe pereți), ci pe centrul spațiului, unde găsim o instalație creată special pentru acest demers: o casetă cu reproduceri ale celor mai reprezentative portrete, imprimată în serie limitată și un film realizat de David Pelmuș și Paul Ilfoveanu. În camera verde, centrul spațiului este ocupat de un perete ondulat pe care sunt reproduse supradimensionat două portrete, organizate în jurul oglinzilor aduse din atelierul maestrului, în schimb în camera roșie, stâlpii (care fac parte din arhitectura casei) au îmbrăcați cu pânze pe care regăsim fragmente și detalii din diverse portrete.

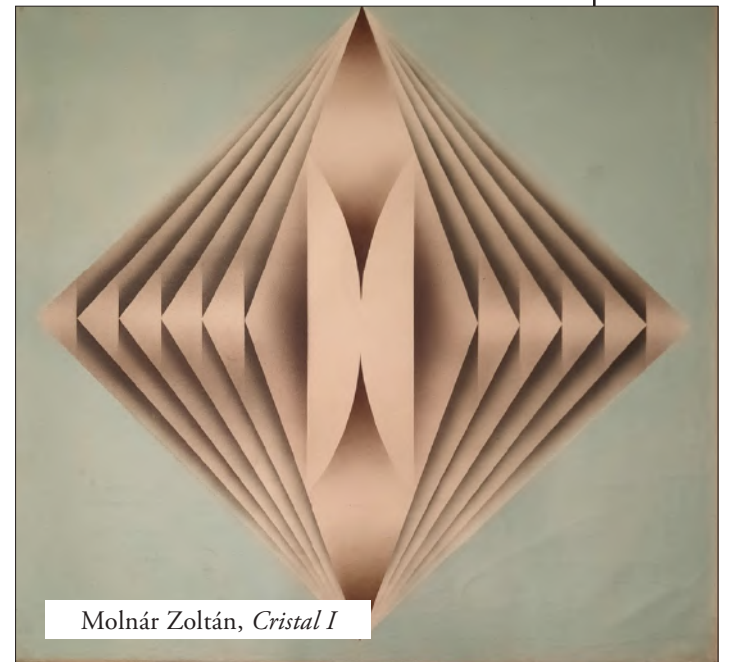
„Uite, pânza asta albă: în ea e toată paleta. E albă doar pentru profan. De fapt e grea de culoare: stai în fața ei și visează!” Îți aduci aminte de spusele lui Baba când studiezi tablourile, pentru că expoziția beneficiază și de etichete detaliate (*chapeau bas* curatoarelor) din care aflăm și cât de lung (sau dificil) a fost procesul creației. Preocupat de simbioza dintre formă și culoare, Baba a creat niște portrete unice: când eram în camera roșie am realizat că datarea portretelor nu ține de niciun element de decor – deși pentru pictor era important inclusiv scaunul pe care stătea modelul – pentru că, cel mai adesea, acestea nu apar în tablou.

Dincolo de moda hainelor, care te ajută să așezi pictura într-o anumită perioadă istorică, găsim acel *quelque chose* specific lui Baba: toate chipurile pictate poartă aerul epocii; femininul devine astfel matrice a reproducerii, în sensul cel mai estetic cu putință. Pe fețele mamei, soțiilor sau surorilor găsim zugrăvite tristețile epocii, spaimele transformărilor istorice la care asistă neputincioase, grozăviile conflictelor mondiale etc. Anonime sau nu, studente sau bătrâne, toate femeile alcătuiesc împreună o mare frescă a epocii: e istoria văzută prin ochii lui Baba, una deloc edulcorată, dimpotrivă, cu accente extrem de dramatice.

4. Macbeth.0 la Teatrul Masca. L-am văzut la premieră, care a avut loc la final de noiembrie și de atunci îmi revin în minte, când și când, spusele unui spectator: trebuie să știi textul bine de tot înainte să vii să-l vezi; mai în vârstă ca mine, el nu era șocat de conceptul regizoral, dimpotrivă, semn că e un „consumator” de teatru (că tot e la modă să discutăm despre actele culturale în termeni ce țin de marketing).

Catinca Drăgănescu, regizoarea (și directoarea Teatrului Masca) a gândit montarea sub forma unui joc video, suprimând toate detaliile care țin de contextul istoric; sunt prezentate fișele de personaj pe panouri video și acțiunea se petrece sub ochii celor din sală: bătălii pentru cauze mai puțin (sau deloc) evidențiate, în care se pierd cu totul amănuntele de ordin istoric. La final, nici nu mai contează de ce se numește piese scrisă de Shakespeare *Macbeth*, despre profeție aproape că nici nu-ți mai aduci aminte, în schimb te trezești că încerci să deslușești relațiile dintre personaje, semn că pe undeva, prin scenă, s-au încurcat niște fire ale destinului.

Nu mi-a fugit gândul la teoriile despre postuman, deși sunt la curent cu ele (am citit studii și articole pe această temă), în schimb m-am gândit la cum ar primi acest experiment teatral (rămân la această idee, că *Macbeth.0* e un experiment) adolescenții pe care îi cunosc. Nu toți joacă jocuri video, aici rezidă prima și cea mai mare dificultate ridicată de această viziune. Și importantă, dacă revenim la ideea că acest spectacol trebuie să se vândă, fiindcă Teatrul Masca e teatru de repertoriu finanțat din bugetul local. A doua mare problemă ri-

dicată de această montare: câți dintre tinerii spectatori vin cu temele făcute la teatru, adică câți dintre ei citesc piesele înainte de vizionare? Spectacolul n-are caiet de sală, pe site-ul teatrului nu găsești nimic despre piesa lui Shakespeare, ci doar declarația Catincăi Drăgănescu cu privire la intențiile regizorale; astfel, devine foarte importantă utilitatea produsului cultural – spectacolul este considerat produs care se vinde, n-am abandonat ideea de mai sus. Mie mi s-ar fi părut mult mai potrivit ca acest experiment să se fi montat pe una din scenele UNATC, studenții și profesorii să participe activ la debateri post vizionare, iar dialogul să se lege în jurul ideii de estetică teatrală.

5. Concertele de Anul Nou. Nu, nu o să alimenez polemica generată de Concertul de Anul Nou de la Viena, ci o să vă dau câteva motive pentru care aceste concerte există în toată lumea. În primul rând, ele marchează un prag, trecerea dintr-un an în altul, de aici ideea de ceremonie, dar una pusă sub semnul bucuriei. În al doilea rând, ele au loc, cu precădere, în sălile de concerte ale operelor sau filarmonicilor; de aici specificul programului; n-o să se cânte niciodată requiem, în schimb o să fie teme de balet sau „piese dansante” (polci, valsuri etc.)

Iubitorii de muzică știu să se bucure, nu trebuie învățați cum să o facă, iar un pic de formalism nu strică nimănui, dimpotrivă. Exuberanța se împletește cu eleganța și bunul gust, pentru ca acest lucru să se întâmple nu e nevoie de rețete sofisticate, oamenii au știut dintotdeauna să întâmpine Noul An cu bucurie și speranță de mai bine. Ceea ce vă doresc și dvs, cititori ai Revistei *Orizont*: An Nou cu pacea gândului și bucurii nenumărate.

Nona RAPOTAN

Nesupunere

Despre revoluția din Iran și paralele cu Revoluția română

Alexandru MANIU

Dacă aprilie e luna cea mai „nemilostivă”, potrivit lui T.S. Eliot, noiembrie și decembrie sunt lunile cele mai zburcimate politic din calendar. De la Revoluția Bolșevică din 1917 până la răsturnarea regimurilor comuniste din estul Europei în 1989, cumpăna dintre ani pare a fi momentul propice pentru mișcări de stradă. Iranul nu reprezintă o excepție. Așa se face că la începutul lunii am vorbit cu elevii mei de a opta, în cadrul cercului de literatură, despre două texte importante pentru peisajul politic actual, la nivel global: *Eu sunt Malala*, autobiografia celebrei activiste pakistaneze Malala Yousafzai, și *Persepolis*, romanul grafic al scriitoarei și activistei iranienne Marjane Satrapi. Am vizionat și filmul.

Ambele texte vorbesc despre libertate și empatie, despre lupta împotriva segregării și discriminării femeilor, despre fundamentalism religios, despre formele ideologice toxice pe care le îmbracă religia atunci când puterea politică ajunge în mâinile unor habotnici. Teme incomode, se dovedește acum, pentru o anumită parte a politicianilor, presei și societății civile occidentale

Roman Cotoșman, *Fără titlu*

(prinși cu toții în mrejele islamofiliilor), care înfierează cu mânie proletară orice formă de sexism sau bigotism religios în variantele sale *light*, occidentale, dar tac mălc atunci când se manifestă grosolan și aproape ubicuu în societățile islamice fundamentaliste precum Iran, Afganistan, Pakistan, Arabia Saudită sau Palestina.

Elevii mei, pe care îi educ să se ferească de asemenea orbiri morale, s-au arătat foarte interesați de soarta celor două tinere (Malala și Marjane) provenind din culturi atât de îndepărtate și diferite de cea occidentală. Și au înțeles că primul pas în dobândirea libertății, atunci când trăiești sub dictatură, e nesupunerea civilă, după cum a teoretizat H.D. Thoreau și au pus în practică Ghandi sau Martin Luther King Jr, de pildă. La nici două săptămâni după aceste discuții a „explodat kachi-zavarehul” în Iran.

Ultimele zile ale anului 2025 au scos sute de mii de iranieni în stradă. Temeiul? La prima vedere, e vorba de prăbușirea economiei. Însă protestele reprezintă mai mult decât manifestarea nemulțumirii față de devalizarea rialului (rata valutară actuală: 1 dolar = 1,42 milioane riali, amintind de Germania în 1923) și de condițiile tot mai proaste de trai. Nemulțumirile vizează întreg aparatul opriment al Republicii Islamice, cu precădere mulahii și figura cheie în această mașinărie cu tendințe totalitare: ayatolahul Ali Khamenei. Am trasat în continuare câteva paralele între decembrie '89 și ce se petrece acum în Iran.

1. După 45 de ani. În decembrie 1989, românii se dezbărau de un regim opresiv, cu caracter totalitar, instalat samavolnic de Stalin, cu 45 de ani în urmă. În decembrie 2025, iranienii caută să se dezbrace de un regim opresiv și teocratic, ajuns la putere ca urmare a revoluției din 1979 împotriva șahului de-atunci, Mohammed Reza Pahlavi. Cum au pus teocrația mâna pe putere? Asemenea comuniștilor români, i-au ademenit pe iranieni cu reforme și libertăți, care au fost retrase destul de iute după ce ayatolahul de-atunci, Khomeini, și clică lui de sclerați fundamentalști au pus stăpânire pe frăiele puterii.

2. Context economic. În decembrie 1989, Republica Socialistă România devenise din

multe puncte de vedere o autarhie. Domnea sărăcia și, cu precădere, lipsa bunurilor de consum (de la alimente la curent electric și gaze naturale). Asta nu doar ca urmare a măsurilor de austeritate dictate de Ceaușescu în vederea plății datoriei externe, ci și a unui sistem economic falimentar (pe cuprinsul întregului bloc sovietic), orientat spre planificare centralizată și cote de producție, nicidecum spre nevoile reale ale populației. Și mai e ceva, după cum demonstrează istoricul Cosmin Popa în ultima sa carte: era un regim corupt până în măduva oaselor.

În decembrie 2025, Republica Islamică Iran se află într-o profundă criză economică de cel puțin un an: moneda națională s-a devalizat, inflația a crescut la peste 40%, mai bine de jumătate din populație trăiește la nivel de subzistență și suferă de malnutriție. Cauzele se găsesc atât în corupția endemică de pe plan intern, cât și în politica externă dezastruoasă a Republicii Islamice, care, aflată într-o „luptă sfântă pe viață și pe moarte” cu „reprezentanții Satanei pe Pământ” (Israel și SUA), a finanțat ani la rândul o sumedenie de organizații teroriste: Hezbollah, Hamas, Jihadul Islamic din Palestina, Houthis (Yemen), miliții šiite din Irak, Divizia Fatehmioun (Afganistan), Brigada Zaynabiyoun (Pakistan). Pe lângă bani, le-a oferit tuturor acestor teroriști instruire militară și arme.

Alături de Vladimir Putin, a susținut regimul sângeros al lui Bashar al-Assad. Totodată, Iranul a dezvoltat și un costisitor (și falimentar) program nuclear, din dorința de a dobândi hegemonie regională în Orientul Mijlociu. Rezultat? Sancțiuni economice (din partea SUA, UE etc.), ce au dus la limitarea exportului de petrol. Ca atare: stau prost și cu exportul, și cu importurile de alimente și alte bunuri de consum din cauza prăbușirii rialului. *The stage is set*, cum s-ar spune.

3. Tentative înăbușite. În ultimii ani ai regimului Ceaușescu au existat câteva momente firave de revoltă sau disidență premergătoare revoluției din decembrie. Cel mai însemnat s-a petrecut în 1987 la Brașov, când circa 400 de muncitori au scandat împotriva politicilor economice ale regimului Ceaușescu. S-a strigat: „Vrem mâncare! Vrem căldură! Vrem lumină! Vrem pâine!”, iar unii au scandat și lozinci politice. Peste trei sute de oameni au fost arestați.

În ultimii ani, în Iran au existat două mari revolte populare premergătoare lui 2025. Prima în 2019/2020, care a atins apogeul în luna noiembrie (cunoscută drept „Sângerosul noiembrie”), cauzată de creșterea vertiginoasă a prețurilor la carburanți, dar și a abuzurilor regimului împotriva drepturilor omului, înăbușirea oricărei tentative de democratizare a societății etc. Au ieșit atunci în stradă peste 200.000 de oameni. Represaliile au fost nemiloase: peste o mie de morți, peste șapte mii de răniți. A doua a avut loc în 2022/2023, având un caracter explicit anti-fundamentalist și anti-teocratic. Scânteia care a declanșat revolta a fost uciderea în detenție a Mashei Amini, arestată pentru că nu a purtat corect hijabul.

Asemenea ei, mii de femei au fost și sunt în continuare amendate sau arestate pentru nerespectarea regulilor de „castitate”. În timpul demonstrațiilor s-a scandat: „Femei, viață, libertate!”, pentru că o țară nu poate fi liberă atâta vreme cât jumătate din populația ei e asuprită prin lege. S-a scandat și „Moarte Ayatolahului”, „Khamenei e un criminal!”, „Mai bine morți decât reprimăți!”, și observăm numaidecât paralelele cu lozincile Revoluției române: „Jos cu criminalul!”, „Criminal din Scornicești, pentru morți ai să plătești!”, „Ceaușescu criminal, a fugit la Teheran!” (da, iată încă o punte cu evenimentele din '89).

A fost vizată și poliția religioasă, *Basij*, o emanație a revoluției islamice și totodată instituția desemnată să „apere” revoluția, tot așa cum CEKA (ulterior GPU, NKVD, KBG) și Securitatea noastră, înființată în 1948, aveau rolul de a apăra „cuceririle Revoluției” de reacționari. (Ca profesor în Arabia Saudită, am observat cum se manifestă această „miliție a moravurilor”, prezentă și la ei, și purtarea barbară față de colegele noastre românce care predau la universitatea de fete.)

Au ieșit din nou sute de mii de oameni în stradă. Represaliile au fost la fel de violente. Au murit aproape 600 de persoane, din care 68 copii. Ulterior, reacția regimului teocratic a fost să înăsprescă regulile cu privire la „conduita morală” a cetățenilor – și cu precădere a *cetățencelor*. Amenzile au crescut substanțial, iar „recidiviste” riscă acum pedepse de până la cincisprezece ani

de închisoare, chit că aplicarea legii e destul de haotică. Spre meritul lor, însă, multe iranience (în special din Teheran) au urmat îndemnul lui Thoreau la nesupunere civilă, atunci când legile statului încalcă drepturile fundamentale ale indivizilor, și au refuzat să poarte hijabul în ultimii doi ani. Curajul lor e emblematic pentru transformările cu adevărat revoluționare prin care trece societatea iraniană.

4. Se strigă libertate. O bună parte a presei pune accentul pe nemulțumirile economice, foarte importante, fără îndoială, și trece în plan secund dimensiunea politică a demonstrațiilor. La fel ca în Timișoara, în '89, lumea a trecut iute de la „Vrem bomboane de Crăciun!” la „Libertate!” și „Jos dictatorul!”. Însă pe atunci, singurul fir ce lega evenimentele din țară de mapamond era Radio Europa Liberă. Astăzi, cu ajutorul tehnologiei digitale, imagini de la demonstrații circulă liber pe toate marile rețele de socializare. Demonstrații critice față de politica externă intervenționistă a guvernului, iar banii trimiși diverselor grupări teroriste sunt în opinia lor „bani furați”. Poate cel mai important, se scandează: „Aceasta e bătălia finală!” Există acum acel filon eshatologic absent în cele două mari revolte menționate mai sus. S-a ajuns la „acum ori niciodată.”

N-ar trebui să mire pe nimeni că poziția oficială a regimului oglindește perfect discursul lui Ceaușescu din urmă cu 36 de ani: de vină sunt „agenturii”! În cazul de față și-ar fi băgat coada SUA și Israelul. Ceea ce e foarte plauzibil, însă meritul principal e al poporului iranian.

5. Om versus tanc, tab, pistol-mitralieră. Evident că s-a trecut la represalii. S-a încercat dispersarea manifestațiilor cu gaze lacrimogene și tunuri de apă (amintind de 16 decembrie '89), dar există deja mărturii că s-a tras în oameni. Regimul urmărește să înăbușe în fașă aceste proteste, pentru a nu căpăta anvergura celor din anii precedenți. Dar pare să fie prea târziu. Studenții, în special cei de la universitățile din Teheran, joacă din nou un rol crucial în ațărarea nesupunerii. Avem și forme de epigonism revoluționar, inevitabile în asemenea situații, căci contrastul dintre fragilitatea unui trup de carne și oase și un blindat, sau o coloană de soldați înarmați, e mereu de impact. În '89 a fost omul din piața Tiananmen. În Timișoara sau București, mai mulți revoluționari s-au pus în fața taburilor. La Cluj, actorul Călin Nemeș a înfruntat de unul singur un pluton de soldați. Și a fost împușcat. În 2025, Teheran, un tânăr se pune de-a curmezișul unei colane de polițiști înarmați, pe motociclete, iar imaginea înconjoară globul.

6. Speranța cea din urmă: libertate! La data la care scriu articolul, în chiar prima zi a anului, Iranul clocotește. Speranța e ca de data aceasta, un popor ce-și află rădăcinile în Persia antică va reuși să-i alunge o dată și pentru totdeauna pe teocrați de la putere. Vorbim de un regim care, prin vocea sa cea mai importantă, a lansat o *fatua* împotriva scriitorului Salman Rushdie, pentru „crima” de a fi publicat *Versetele satanice*. Timp de treizeci și șase de ani, moartea a planat mai mereu asupra scriitorului indo-britanic, care în 2022 a fost atacat și rănit grav de un islamist. Din nefericire, în calea libertății nu stau doar brațele armate ale dictaturii, ci și eternii idioți utili care și-au făcut o misiune în viață din a relativiza binele și răul și a răstălmăci istoria. Dacă la noi, marotele sunt „era mai bine pe-atunci” și „Ceaușescu a fost un mare patriot”, în ce privește islamismul militant, chiar și în formele sale cele mai atroce și respingătoare, Vestul e plin de apoloغيști ce găsesc mereu scuze terorismului și opresiunii religioase, punându-le pe seama imperialismului și colonialismului european (uitând, desigur, cu totul de imperialismul arab și otoman). Această rătăcire morală, fondată pe o lășitate abjectă, e poate cel mai bine exprimată de mișcarea cu titlatură oximoronică „Queers for Palestine”.

Oficial, SUA se declară de partea revoluționarilor, dar în definitiv, destinul e în mâinile iranienilor ieșiți în stradă. Înainte să moară, Christopher Hitchens remarca fenomenul decrețelor în variantă Iraniană, pe care l-a denumit, inspirat, *baby boomerang*: după războiul cu Irakul din anii '80, soldat cu peste un milion de morți, iranienii au fost încurajați să umple gaura demografică, astfel că acum, peste jumătate din populația iraniană e alcătuită din tineri (20-40 ani), iar majoritatea sunt sătui de teocrație și totalitarism, adică de islam în sensul său etimologic fundamental și fundamentalist: *supunere*.

Home, sweet home

Dana CHETRINESCU

De voie sau de nevoie, oamenii aleg să trăiască în locuri dintre cele mai neobișnuite. Cazul tinerei chinezoaice din Zhuzhou, care și-a amenajat o locuință în toaleta de serviciu¹, folosită în continuare și de ceilalți angajați, este mai puțin spectaculos decât pare. La urma urmei, cetățeană economisește lunar sume importante de bani, se simte în siguranță (magazinul este supravegheat non stop), iar mediul de viață nu îi pune sănătatea în pericol. Acestea sunt niște avantaje de necontestat, la care alți locuitori ai planetei, mai puțin norocoși, nu pot decât să viseze.

Pe toate meridianele, în statele cele mai bogate, precum și în cele considerate în curs de dezvoltare, toaleta de serviciu, cu apă curentă, odorizant cu iz de bambus și perdeluță pentru intimitatea locatarei, ar putea obține un scor rezonabil pe piața imobiliară. În Pennsylvania, un mic orașel minier numit Centralia, unde a izbucnit un incendiu subteran încă nestins de câteva decenii, o mână de localnici înrăiți au refuzat să-și abandoneze casele, deși ușile și ferestrele au trebui sigilate împotriva gazelor toxice. În acest loc inospitalier și fantomatic s-a turnat în 2006 filmul de groază *Silent Hill*, care nu a avut nevoie de niciun efect special pentru a asigura atmosfera supranaturală.

Dacă densitatea populației din Centralia a scăzut de la an la an, ultimii șase supraviețuitori refuzând să plece în ciuda condițiilor extrem de neprielnice, nu același lucru se poate afirma despre o mahala a orașului Cairo, unde mii de oameni trăiesc printre gunoaie, purtând adesea măști pentru a se feri de mirosurile pestilențiale. Cartierul Manshigat Nasser este locul în care se depozitează, sortează și reciclează aproape toate gunoarele capitalei Egiptului, fără să fie, însă, o groapă de deșeuri². Pe o suprafață de 5 km² trăiesc 250.000 de oameni care procesează zilnic 14.000 de tone de resturi, în mod organizat. Familiile din acest cartier se pot specializa într-un anumit tip de gunoaie: unele adună sticlele de plastic, altele hârtia, altele fierul vechi.

Aceste comunități par să aibă mai puține în comun cu chinezoaica din toaletă decât cu alte grupuri de oameni care, de pildă, sunt nevoite să trăiască în condiții climatice extreme. La Coober Pedy, în Australia, oamenii și-au săpat locuințele în peșteri subterane pentru a supraviețui la temperaturi de peste 50° Celsius, iar la Whittier, în Alaska, cei 200 de locuitori trăiesc într-un bloc-turn cu 14 etaje, unde se află nu doar apartamentele lor, ci și școala, policlinica, supermarketul și secția de poliție, pentru ca nimeni să nu fi nevoit să înfrunte gerul de afară³.

Tânăra din Zhuzhou își datorează faima unică Tik-Tokului, dar să nu ne lăsăm înșelați de aparențe: mai sunt și alții ca ea (sau mai rău). Nu doar în provincia Hubei chiriile depășesc posibilitățile financiare ale unei vânzătoare de mobilă. La Paris, autoritățile au dat o amendă usturătoare după ce un bărbat a trăit vreme de 15 ani într-o cameră de 1,5 m². Amenda nu a încasat-o chiriașul, ci proprietarul apartamentului, care i-a cerut bărbatului să plătească 340 de Euro pe lună pentru încăperea în care omul nu făcea altceva decât să doarmă (pentru că, oricum, nu

putea sta în picioare)⁴. Se pare că parizienii nu au decăzut totuși chiar în halul acesta: există o regulă a primăriei, încălcată de proprietarul odăiței, ca orice spațiu de închiriat să aibă cel puțin 9 m². Bănuim că, pentru această facilitate, taxa lunară percepută i-ar permite fericitului plătitor să trăiască la Versailles.

Pe gratis, oamenii au stat în locuri și mai ciudate. O japoneză a fost evacuată de poliție din dulapul unui bărbat unde a dormit un an de zile. Femeia făcea duș și se servea cu ce găsea de-ale gurii când proprietarul pleca de acasă. Așa s-a și prins bărbatul că ceva nu este în regulă: sushi-ul preferat dispărea mereu din frigider. Probabil că dulapul nu îi era de trebuință prea des. Un grup de artiști nonconformiști a trăit și lucrat patru ani la un mall, folosind un spațiu dezafectat și mergând la toaleta publică a magazinului. Când au fost, în fine, descoperiți de pază, au declarat că și-au propus să studieze cultura mall-urilor și obiceiurile societății de consum contemporane. Iar un chilian a trăit destul de confortabil într-o peșteră în care a beneficiat de curent electric grație panourilor solare pe care și le-a confecționat și instalat singur. Doar plita nu era electrică în apartamentul improvizat, așa că poliția a fost sesizată după ce s-a observat că iese zilnic fum din peșteră, de la ochiul de aragaz⁵.

Ne putem întreba ce face, de fapt, ca toaleta, dulapul, autobuzul școlar, peștera sau cerul liber să nu fie locuințe, iar apartamentul de bloc (de exemplu) să fie. Designerii de interior dau un răspuns cu zece puncte la întrebarea „Ce înseamnă acasă?”⁶:

1. Configurația – o dispunere a spațiului care să sprijine rutina zilnică a locatarului.
2. Organizarea – un mediu bine aranjat induce o stare de calm.
3. Temperatura – nici prea frig, nici prea cald.
4. Lumina – cât mai naturală.
5. Culoarea – un pic de Feng Shui.
6. Aerul – ce inhalăm dacă deschidem fereastra?
7. Biofilia – o plantă vie, materialele organice sunt mai bune decât cele anorganice.
8. Personalizarea – nu e nevoie de lux, poate nici măcar de mare confort, dar tușele personale nu pot lipsi.
9. Mărima – poate contează, poate nu.
10. Wellness – nu mai poate lipsi din viața noastră de zi cu zi, la birou, acasă, la sală sau la mall.

Prin urmare, citind în revista de design interior că unele din cele mai scump vândute și excentrice locuințe sunt⁷: una cu tobogan în loc de scară, una ridicată în vârful unui stâlp, ca un cuib de pasăre, una care a câștigat cel mai prestigios premiu de arhitectură ca fiind cea mai îngustă casă din lume (de 122 cm lățime) și una care amintește de Familia Flintstone și de cum se trăia în Epoca de piatră, nu putem decât s-o felicităm pe chinezoaica din Zhuzhou pentru alegerea făcută.

- 1 *Ziare.com*, 8 aprilie 2025
- 2 *Times of India*, 28 august 2025.
- 3 www.realtor.com
- 4 npr.org
- 5 www.listverse.com
- 6 www.newssourcehome.com
- 7 Realestatemagazine.ro, 25 august 2021.

Femeia din toaletă

Ciprian VĂLCAN

„O tânără de 18 ani din China, pe nume Yang, a ajuns în atenția publicului după ce a dezvăluit că locuiește într-o toaletă de birou, pentru care plătește doar 50 de yuani (7 dolari) pe lună.

Spațiul are șase metri pătrați și include două toalete turcești și o chiuvetă. Yang a improvizat acolo un mic spațiu de locuit, cu un pat pliant, o perdea, un suport pentru haine și un vas de gătit. „Toaleta este curată și nu miroase”, a spus Yang. „Mă simt în siguranță, deoarece clădirea este monitorizată 24/7.” Tânăra locuiește acolo de o lună, curățând zilnic spațiul și gătindu-și uneori tăței, în timp ce ceilalți angajați continuă să folosească toaleta în timpul zilei. „Nu încuie niciodată ușa și nu i-a lipsit niciodată nimic”, a spus șefa ei, Xu, care a mai povestit că i-a oferit și cazare temporară la ea acasă.

La sfârșitul lunii, Xu plănuiește să o mute într-un birou recent renovat. După ce și-a făcut povestea publică pe rețelele de socializare din China, Yang a strâns peste 15.000 de urmăritori. Deși unii au sugerat că totul ar putea fi regizat, ea a respins aceste acuzații: „Am făcut asta din comoditate” și a mulțumit pentru sprijinul primit: „Sunt recunoscătoare pentru ajutorul șefei mele.” (*Ziare.com*, 8 aprilie 2025).

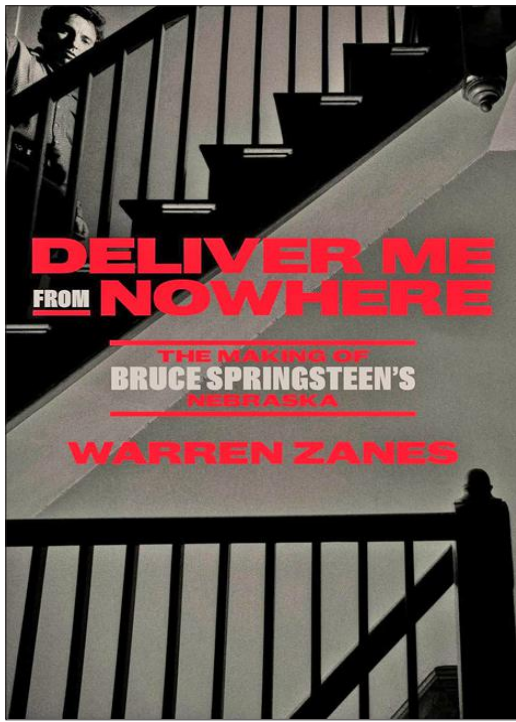
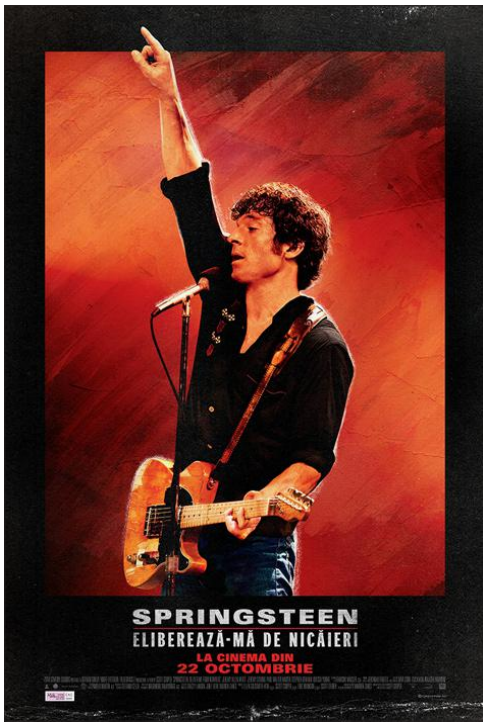
Yang a fost proastă numai pînă pe la vreo șapte sau opt ani, mulțumindu-se să plîngă în cite un colț atunci cînd copiii mai isteți o porcăiau în toate felurile, rîzînd de ea ba pentru că era știrbă, ba pentru că avea ochii prea mari, ba pentru că nu putea să pronunțe clar unele cuvinte mai complicate, ba pentru că se încurca întotdeauna la cele mai simple calcule și mai și roșea fără motiv. Pe urmă, nici ea nu știa cum, s-a deșteptat și a început să-i joace pe degete pe toți cei din jurul ei, făcînd cînd pe proasta, cînd pe isteța, în funcție de ce îi era de trebuință. A învățat multe despre oameni în anii ei de adolescență, dar lucrul cel mai important pe care l-a deprins observîndu-i cu atenție a fost că trebuia să le spună doar ce erau pregătiți să audă și n-a dat aproape niciodată greș. Fără să împărtășească nimănui concluziile la care ajunsese, se minuna că oamenii au timp să se certe fiindcă nu sînt aproape niciodată de acord, cînd ea văzuse că era atît de ușor să-i faci cuiva pe plac gîdilîndu-i orgoliul și lăsîndu-l să creadă că e cel mai înțelept om din lume.

Încă din prima zi de lucru, Yang a observat că doamna Xu, șefa ei, era o femeie severă și mărginită ce voia să fie tot timpul lăudată, fiind sensibilă mai ales dacă i se spunea cît e de bună. Așa că a încercat să i se facă utilă, a măgulit-o în toate felurile și i s-a vîrît tiptil pe sub piele, devenindu-i indispensabilă. Cînd Xu era tristă sau cînd se plictisea, cerea să vină Yang, iar tînăra îi povestea atîtea întîmplări nostime din satul ei, încît o făcea să uite de griji și să se apuce cu și mai multă tragere de inimă de muncă. Xu, care nu avea copii și nici nu plănuia să aibă vreodată, începuse să o îndrăgească pe Yang de parcă ar fi fost fiica ei și, înțelegînd că o ducea prost cu banii, o poftise să locuiască pentru o vreme la ea acasă.

Yang i-a mulțumit, dar și-a dat seama că așa ceva nu se cuvenea, așa că i-a propus să-i închirieze, pentru o sumă modică, toaleta nefolosită. Știa că n-are nevoie de mai mult decît atît pentru a începe să cîștige tot mai mulți bani. Întîi, a avut grijă ca neversimila ei întîmplare să ajungă să fie cunoscută. Apoi, a început să se lase fotografiată de aceia care se arătau impresionați de modestia și doriința de muncă a acestei fete de la țară. În cele din urmă, i-a invitat pe cei mai curioși din fire să asiste la cîteva ore din viața ei petrecută în toaletă. Vestea s-a dus repede și tot mai mulți doritori se înghesuiau să o contacteze, arătîndu-se pregătiți să plătească sume considerabile pentru o asemenea aventură.

Fata a acceptat, prefăcîndu-se onorată de interesul unor oameni de vază pentru umila ei existență, însă gîndindu-se în fiecare clipă doar la banii tot mai numeroși care-i treceau prin mîini. După o vreme, cînd a vrut să cîștige și mai mult, s-a oferit să le ofere banchete somptuoase în propriile lor toalete, arătîndu-se pregătită să se ocupe ea de toate detaliile. Să poată beneficia de serviciile lui Yang pentru pregătirea unui ospăț în baia casei lor ajunsese să-i coste cîteva zeci de mii de yuani pe oamenii cu dare de mină ce voiau să fie la modă. Dar asta conta prea puțin, cei care aveau destui bani nu voiau decît să-și impresioneze musafirii cu excentricitatea acestei puneri în scenă, așa că scoteau din buzunar oricît era nevoie.

Cîștigînd sume enorme în fiecare lună, Yang ar fi putut să-și permită o locuință confortabilă în Zhouzhou, dar nu și-ar fi părăsit pentru nimic în lume toaleta, tocmai fiindcă ea îi permitea să-și urmeze visul de a deveni una dintre cele mai influente femei din Asia. Ba chiar și-a jurat că, atunci cînd va fi putred de bogată, își va construi un enorm palat din marmură de Carrara în forma umilei toalete ce îi permisesese să devină un model pentru milioane de chinezi de la țară.

30

Vulnerabilitatea din spatele succesului

Adina BAYA

Senzația că ești stors de energie după ce ai dat tot ce ai mai bun din tine pe o scenă. Un lapsus creativ după o serie de succese. Dorința de a te ascunde și de a-ți petrece timpul singur, deși lumea te presează să te expui. Depresia ce se încolățește lent în jurul tău. Până când te sufocă complet. Așa ar suna starea rezumată după vizionarea primei părți din *Springsteen: Eliberează-mă de nicăieri* (*Springsteen: Deliver Me From Nowhere*, 2025), ce mi-a risipit rapid presupunerea (sugerată de vârsta publicului din sala de cinema) că acesta e un film ce se adresează unei nișe formate din fanii lui Bruce Springsteen.

A dică celor care – la fel ca mine – se lăsau contaminați, pe la finalul anilor '80, de rezonanța febrilă din *I'm on Fire*, de pop-rock-ul dansabil al unei piese ca *Dancing in the Dark* sau de refrenul aparent patriotic (dar profund critic, de fapt) din *Born in the U.S.A.*

Acest film făcut după cartea lui Warren Zanes nu conține o poveste ce țintește exclusiv nișa formată din cei care ne-am petrecut mult din prima parte a vieții alături de vocea lui Bruce Springsteen și de cântecele lui în care adesea energia molipsitoare și pasiunea întâlnesc critica socială și frustrările interioare. Ci o poveste universală, de fapt. Despre un punct din viață prin care trece fiecare: la finalul unui capitol în care ai excelat și ai primit aplauze mult mai multe decât sperai. Doar că acum nu știi ce să faci mai departe. În plus, ai vreo treizeci de ani și te ajung din urmă tot felul de probleme nerezolvate din copilărie, ascunse bine undeva în sertarele memoriei. Trecutul îți stă agățat ca un pietroi de gât și face ca orice pas înainte să pară tot mai greu. Ești incapabil să menții relații de durată. Simți un amestec de emoții contradictorii față de un părinte mai puțin decât perfect pe când erai copil, dar pe care l-ai iertat și îl înțelegi acum fiindcă ai vârsta lui de atunci și vezi câte bătălii sunt de dus pentru a trece prin fiecare zi.

La fel ca *A Complete Unknown* (2024), recentul film biografic despre Bob Dylan, cel de față surprinde un astfel de moment de schimbare a macazului

în cariera muzicală. Un impas creativ ce inițial pare copleșitor. Dar din care protagonistul iese și mai puternic, și mai faimos decât înainte. Dacă la Dylan era vorba de introducerea instrumentelor electrice în muzica folk, la Springsteen e vorba de crearea albumului *Nebraska*, într-un moment de criză personală și artistică. Filmul surprinde rebeliunea lui Springsteen pentru libertatea creativă de a face albumul să sune exact așa cum simte. Chiar dacă cei de la casa de discuri vor altceva. Chiar dacă se tem că versurile nu vor vinde. Chiar dacă nu-i înțeleg încăpățânarea păstrării unui sunet frust, neretușat, a dorinței de a avea o înregistrare care se aude ca și cum ar fi fost făcută într-un dormitor, pe o aparatură improvizată, nu într-un studio cu scule de înaltă calitate. Dar dincolo de dedesubturile procesului de creație din spatele unui album celebru, filmul rămâne o cronică a decăderii lente a sănătății mintale. Un jurnal subtil al instalării depresiei acute. Care în primă fază pare gestionabilă, dar apoi devine atotcuprinzătoare.

Portretul propus în *Springsteen: Eliberează-mă de nicăieri*, semnat de regizorul-scenarist Scott Cooper, e construit din secvențe ale unui jurnal al creării albumului *Nebraska*, lansat în 1982, între care e intercalată câte o proiecție din trecut, ce ne ajută să înțelegem mai bine protagonistul. Filmul începe cu imagini tulburătoare din copilăria lui Springsteen, marcată de prezența unui tată alcoolic și a unei mame exasperate, și accelerează spre 1981, când muzicianul, obosit de presiunea faimei, se mută într-o casă izolată din New Jersey pentru a compune.

Protagonistii, dintre care se disting în mod special Jeremy Allen White (Bruce Springsteen), Jeremy Strong (managerul și confidentul Jon Landau), Stephen Graham (tatăl, Doug) și Odessa Young (iubita lui Bruce), evoluează în atmosfera pe alocuri sumbră, austeră, dar și foarte vie a filmului. Scott Cooper evită întinderea poveștii pe decenii și genul de spectacularitate scenică întâlnite în *Bohemian Rhapsody* (2018) sau *Elvis* (2022), de exemplu. În schimb, accentul cade pe frământările interioare ale unui moment de cotitură și pe tentația de a fugi de lumina reflectoarelor, construind mai puțin o dramă dedicată succesului, cât una despre vulnerabilitate.

Blood on Blood

Cristina CHEVEREȘAN

Ca fan Bruce Springsteen de un sfert de secol (incomparabil mai puțin decât alte generații), am așteptat cu sufletul la gură apariția "biopic"-ului *Deliver Me from Nowhere*, ce a început să ruleze în noiembrie 2025 inclusiv la Timișoara. Superstițioasă, am refuzat să citesc despre el sau să parcurg în avans cartea omonimă din 2023 a lui Warren Zanes. Am plonjat fără filtre și preconcepții într-o peliculă complet diferită de ce ar fi putut aștepta publicul larg după recente, flamboaiantele, îndelung comentate *Elvis* și *Bohemian Rhapsody*. Bruce Springsteen e fenomenul american prin excelență, istoric, critic, povestitor și prevestitor al momentelor de cotitură ale nației ce atrage priviri și comentarii de vreme îndelungată și din rațiuni felurite.

Cu simț civic, responsabilitate, implicare autentică ieșite din comun, "The Boss" și-a asumat să fie mereu în linia întâi a celor care, iubindu-și țara, își folosesc vocea și statutul câștigate în timp pentru a trage semnale de alarmă de fiecare dată când direcția democratică, pluralistă, echitabilă, incluzivă a acesteia pare sub semnul întrebării.

Nici despre glorie, nici despre activism nu este însă vorba în *Deliver Me From Nowhere*. Nu în primul rând. Dacă filmul preia din autobiografia *Born to Run* (2016) multiple elemente ce țin de relațiile de familie și personale ale protagonistului, versiunea inițială a cărții care-și împrumută titlul peliculei de cinema le include doar parțial. Ce apropie și unește manuscrisele-sur-să e insistența de a pătrunde dincolo de concertele incendiare, propulsate de magnetismul unui performer imbatabil și al echipei sale fantastice. Solitudinea, penumbra, vulnerabilitatea emoțională a artistului în luptă cu proprii-i demoni îl incită pe Warren Zanes când alege să se concentreze pe un album-cult ce a dat peste cap nu doar topurile vremii (cucerite deja de un Springsteen în fulminantă ascensiune), ci pe însuși muzicianul și apropiații săi din sferele profesională și privată.

Cercetătorul ce-și asumă sarcina de arhivist și arheolog de culise e obișnuit cu asemenea inițiative. Chitarist, artist solo, scriitor, are la activ printre altele o biografie notabilă a lui Tom Petty (2015), interviuri pentru un documentar despre George Harrison (2011), scenariul unui film despre Johnny Cash (2019), istoria detaliată a albumului *Dusty in Memphis*, al lui Springfield (2003). Nimic de mirare, deci, în interesul său nedisimulat pentru ceea ce "The Boss" tinde să considere încă drept cel mai bun și, fără îndoială, cel mai surprinzător album al său: *Nebraska* (1982). Vocea, ideile, personalitatea creatorului împregnează întregul volum, prin interviuri și confesiuni directe, dar și prin intermediul martorilor din breaslă ce-și rememorează reacțiile la un moment cultural de răscruce.

Contrapunând succesul persoanei publice cu frământările intime din care avea să se nască lirica, mohnita, obsesiva *Nebraska*, Zanes urmărește atât lupta lui Springsteen contra curentului și rebeliunea sentimentului autentic în marginea trendurilor comerciale, cât și pulsuniile întunecate, de adâncime, ale unui spirit copleșit de anxietăți, frustrări, întrebări fără răspuns. Cunoscător din interior al mecanismelor industriei în care "The Boss" refuză să fie o simplă rotiță, scriitorul știe să intercaleze relatările descriptive cu detaliile tehnice, nișa rezervată inițiaților cu aplombul și anvergura sondării psihologice, investigația de context socio-cultural cu explicitarea modurilor în care acorurile doar aparent simpl(ist)e ale unei casete înregistrate într-un dormitor reflectă, pe de o parte, starea de spirit a unei țări în transformare și derută și, pe de alta, perioada delicată din viața privată, despre care artistul avea să vorbească mult mai târziu.

Munca în izolare, în afara studioului, permite suferințelor și răătăcirilor de acum anonime să se reverse individual și colectiv deopotrivă. Artistul de top nu se sfiește, ba chiar se încăpățânează să nu cosmetizeze nimic din încărcătura unor melodii și texte diferite, nefinisate, hipnotice în imperfecțiunea lor. Alunecarea spre introspecție, descoperirea (și expunerea) de sine ca povestitor de taină al destinelor altora, calitățile de cititor și ascultător avid de cunoaștere și (auto)înțelegere sunt trăsături ce disting *Nebraska* și o învăluie în aură mitică. La fel, hotărârea artistului de a sta departe de trupă și tentațiile momentului pentru a scoate la suprafață imagini și trăiri îngropate voit sau întâmplător în memorie. "The Boss" refuză ori amână hiturile așteptate și se concentrează pe o bătălie cu sine ce avea să-i inspire pe mulți prin onestitatea aproape brutală.

La includerea în Rock & Roll Hall of Fame, în 1999 (urmată de cea a legendarilor E Street Band, în 2014), Bono îl descria pe Springsteen drept omul care "n-a avut încredere în mitologia ce i-a păcălit pe mulți și a creat una alternativă, unde existențele obișnuite devin extraordinare și eroice". Așa cum Zanes ne ajută s-o (re)descoperim, *Nebraska* pare piatra unghiulară a devoțiunii neclintite a unui star incontestabil de longeviv și influent pentru captarea și redarea provocărilor cotidiene ale omului de rând.

În afara imersiunii în amestecul de rock, folk, soul, country, bluegrass și, după unii, chiar punk narativ ce avea să-i modeleze cariera încă în desfășurare, istoria unor înregistrări inedite scoate la iveală influențe dintre cele mai diverse: „Dacă *Nebraska* era un fel de enigmă, indiciile oferite pentru a o înțelege au fost filmul lui Charles Laughton, *The Night of the Hunter*, povestirile lui Flannery O'Connor, albumul de fotografii al lui Robert Frank, *The Americans*, și, cel mai evident, neo-noir-ul lui Terrence Malick, *Badlands*". Pe urmele lor pornește Warren Zanes, alături de Bruce Springsteen. Suntem cu toții invitați.

Tur de orizont

Dilema își dedică ultimul număr din 2025 nostalgiei, temă despre care scriu Andrada Ilișan, Ioan Stanomir, Ciprian State, Dominic Negrici, Andrei Găitănaru, Radu Ușzaki și Bogdan O. Popescu. Ultimul, medic neurolog și scriitor, răspunde câtorva întrebări adresate de Marius Chivu. La două dintre ele – Toată lumea resimte/ experimentează nostalgia? Cât de frecventă este și ce durată poate avea? – reproducem răspunsul fiindcă ni se pare că „lovește” în mulți cititori. B.O.P.: „Știm că majoritatea oamenilor au acest sentiment, cu frecvență diferită, desigur. O părere personală este că pentru a apela (până la urmă este un proces adesea controlabil) la nostalgie, condiția este să ai un trecut referențial cu amintiri frumoase, din care te poți adăpa ca dintr-o fântână a istoriei personale, eu așa văd lucrurile. Nu putem fi siguri că absolut toți oamenii trăiesc momente/ perioade de nostalgie. Cei cu un trecut marcat de traume învață în timp să evite evocarea de amintiri care le provoacă durere, anxietate sau nesiguranță. ● Ce frecvență? Ei bine, nostalgia poate fi foarte frecventă, spuneam că este cumva controlabil cât de des evoci stări nostalgice. Pentru mine, ca scriitor, spre exemplu, este un mecanism esențial de preconditionare – pot fi nostalgic în fiecare zi, atunci când scriu. Cum să fiu, dacă aștern *fri-că, tu – prietenă bună / am scris o mie de poeme împreună?* Episoadele de nostalgie normală nu durează mult, întrucât sunt întrerupte de activitățile specifice. Dacă pleci la mare în vacanță, o săptămână, la sfârșit de sezon (citez dintr-un prieten), poți fi nostalgic aproape neîntrerupt, dacă mai și scrii de dimineața până seara. Dacă însă ai de dus copilul la o activitate sau trebuie să construiești un buget, nostalgia se întrerupe. Pe de altă parte, este clar că sunt oameni mai nostalgici (să zicem așa-numiții vizitatori, artiști) și alții mai puțin nostalgici (așa-ziișii pragmatici, cu picioarele pe pământ). ● Tot în același număr se pot citi cele mai bune texte apărute în paginile revistei, în 2025 (*Dilema* se poate „parcurge” și online). Între ele, „Harap-Alb n-are TikTok, deci nu contează?!” de Horia Corcheș, „Chipul nocturn al patriotismului. Mică antologie”, de Andrei Pleșu, „Ultimii oameni”, de Andrei Cornea, „Femicid și feminicid”, de Rodica Zafiu, „Îi place lui Dumnezeu cum am ajuns?”, de Teodor Baconski, „Ai îmbătrânit, deci exagerezi”, de Mihnea Măruță, „De la comunism la woke, ideologia ca afacere”, de Stela Giurgeanu, din care cităm. ● „Asemenea comunismului, wokismul promite o eliberare. Nu prin revoluție proletară, ci prin revoluția sensibilității. Și ambele ideologii înfloresc în timpuri fragile, în care oamenii caută repere morale. Iar elitele ideologiei, fie că sunt tovarăși de partid, fie activiști-vedetă, trăiesc foarte bine din morală: călătorii plătite, onorarii pentru conferințe, prezență pe scene internaționale. La fel ca în comunism, unde omul era sacrificat pentru viitorul luminos, în ideologia woke individul care se opune e eliminat

pentru binele tuturor. Totul în numele unei cauze umane, dar rareori în contact cu oamenii reali. Poate că ideologiile nu ar trebui judecate doar după ceea ce promet, ci mai ales după cine are de câștigat din exploatarea lozincilor. Comunismul a promis o lume fără clase, dar a creat o castă. Wokismul promite o lume incluzivă, dar a creat o ierarhie morală, în care doar unii au dreptul să vorbească.” ● În cel mai recent *Apostrof* am citit cu interes „*Sciții de astăzi*”, de Ion Vartic, poemul „*Sciții*”, al lui Aleksandr Blok (traducere de Mihail Djentemirov și Mihail Calmîcu), eseu „Pentru cine scriem”, de Răzvan Voncu, cronica „Poezia și risipirea lui Ion Stratan”, de Ștefan Melancu, „Peisaj în așteptare” (un eseu despre poezia lui Ilie Măduța), de Mircea Moș, „Autenticitatea destinului poetic” (o cronică la volumul lui Ion Pop, *Gellu Naum. Poezia contra literaturii*, apărut la Editura Școala Ardeleană), de Dan Gulea, eseu „Enescu, Celibidache, Lipatti...”, de Radu Constantinescu, „Alte conexiuni, derivații, intersecții”, de Ion Bogdan Lefter, paginile dedicate eseistului, actorului, poetului și dramaturgului Ion Omescu, semnate de Ioan Cristescu, „Originile AUR”, de Vladimir Tismăneanu, „Ritualul desacralizat. *Cununia* lui Witold Gombrowicz”, de Alice Valeria Micu, poeme de Ștefan Manasia, Eugen Barz și Samuel Menashe (traducere Adrian Em. Rus și George State). ● Atenție la ancheta revistei, la ale cărei întrebări – „S-a perimat profesia de traducător, în condițiile în care AI încearcă să preia sarcinile acestuia? Este creativitatea umană în pericol? Concurență sau colaborare? Cum comentați opiniile unor specialiști care văd în AI un *bun companion* în realizarea unei traduceri?” – răspund Rodica Baconsky, Radu Găvan, Gheorghe Glodeanu, Vasile Igna, Ilinca Ilian, Dan Gulea, Gabriela Lungu, Radu Mârza, Alexandru Jurcan, Mihaela Mudure, Doina Adriana Nicolăiță, Olimpiu Nușfelean, Gheorghe Săsarman, Virgil Rațiu. ● Răspunsurile sunt care mai de care mai interesante, unele pro IA, altele împotriva. Am ales o secvență din opinia doamnei G. Lungu, o excelentă traducătoare, ce vede avantajele și dezavantajele IA: „...nu cred totuși că un robot va putea vreodată să înlocuiască în întregime, în acest sector, munca unui om, sensibilitatea, emotivitatea lui, trăsături care contribuie din plin la reușita unei traduceri. Și, mai ales, pentru că știu că într-o traducere literară problemele nu constau doar în semnificația cuvintelor, cuvinte care nu au de cele mai multe ori doar un singur înțeles ce poate fi tradus mecanic. Dar mai știu și că *mașinile* acestea de tradus sunt într-o continuă perfecționare și atunci poate că n-ar fi rău ca în noile contracte dintre edituri și traducători să introdușă și o clauză prin care editura se obligă să nu cedeze traducerea respectivă pentru antrenarea AI. În alte țări această clauză există deja și ea este cea care-l apără pe traducător, cea care face ca într-adevăr munca lui să fie importantă și recunoscută ca atare.” (A.P.)

Cronica mărunță

Anemone POPESCU

O dezbateră explozivă a stărnit la sfârșitul anului Programă de limba și literatură română pentru clasa a IX-a. Discuțiile i-au împărțit în (cel puțin) două tabere pe cei care se ocupă la noi cu studiul sau scrisul literarilor: lume academică și profesori de liceu, scriitori, critici și istorici literari. Intervenții pe FB, emisiuni TV, mese rotunde, interviuri, petiții, memorii au covârșit pur și simplu avanscena publică din România. Nici reviste n-au stat deoparte. În numărul dublu (1-2) din acest an, *România literară* dă cuvântul lui Paul Cernat, Laurei Lazăr Zăvăleanu, lui Angelo Mitchievici, Ion Aurel Pop, Varujan Vosganian și Mihai Zamfir. De reținut majoritatea punctelor de vedere. Le rezumă echilibrat Angelo Mitchievici: „Întreaga problematică poate fi sintetizată la opoziția netă dintre studiul diacronic al literaturii române pe care noua programă îl promovează și un studiu tematic al literaturii pe care îl evidențiază programa actuală. Un lucru trebuie menționat, membrii echipei care a lucrat la programă au făcut-o pro bono și, la solicitarea ministerului, în viteză, astfel încât în circa două luni să ofere un rezultat. ● Ceea ce m-a surprins a fost: 1. virulența atacurilor la adresa acestei programe și a „autorilor” ei și 2. trecerea rapidă de la argumentul intelectual la cel de ordin ideologic. În sine, această dispută reprezintă și o judicioasă radiografie a mediului intelectual de la noi, tot mai ideologizat, mai radical. Astfel că în spațiul public au fost vehiculate acuze de protocronism, suveranism, aurism, fascism, femicid (numărul doamnelor implicat în proiect a fost copleșitor mai mare decât cel al domnilor, așa că nu ar fi mai bine să-i spunem suicid?), în ciuda faptului că nu există nicio dovadă în sprijinul acestor afirmații cu privire la persoanele implicate în proiect. Și de o parte și de cealaltă a „baricadei” există intelectuali publici, figuri literare marcante, oameni ai unor competențe certificate. ● Cumva, polemica a părut să reia actualizând-o celebra querelle dintre „tombatore” (autohoniști) și „bonjuriști” (moderniști) de acum un secol și ceva. Aș spune în sprijinul celor care au propus revenirea la un principiu diacronic al studiului literaturii că la fel arată manualele de liceu în Franța, Italia și Germania, că nu este nimic avangardist în acest gest și că, paradoxal, această inițiativă e prefect sincronă, în termeni lovinescieni, cu abordările occidentale ale domeniului literaturii. Sigur există astfel de „naziști” și în Franța și în Italia, dar

ei nu sunt pedepsiți! ● Aș mai observa, introducerea criteriului tematic în studiul literaturii operat acum un deceniu două decenii și jumătate și ceva nu a împiedicat scăderea nivelului studiului literaturii române, creșterea dezinteresului pentru literatură și a analfabetismului funcțional, care tind să arunce în irelevanță învățământul românesc. Pe baza experienței de catedră, la universitate, observ la studenții mei că au dificultăți în ceea ce privește analiza în context istoric a unui scriitor și că nu citesc, nu sunt interesați de literatura contemporană. Programa pe criteriu tematic nu a produs rezultatele scontate, pentru a o ridica acum în slăvi, aș zice că dimpotrivă, ea constituie un eșec consemnat de rezultatele de teren. O analiză pertinentă ar fi trebuit să pornească de la o cercetare serioasă a efectelor acestei abordări, dar nu numai asupra generațiilor de elevi care au trecut prin liceu în ultimul timp. Fie că programa de clasa a IX-a va rămâne în formula actuală, fie că nu, o discuție despre învățământul românesc filologic este necesară, dar cu argumente intelectuale, sine ira et studio.” Subscriem. ● Tansel Bifrons, ultimul volum semnat de demurel Daniel Vighi-Viorel Marineasa și apărut la Cartea Românească, scrie cu empatie și competență Tudorel Urian în ultimul număr al revistei *Viața Românească*. Iată doar două fragmente. „Bifrons este, dincolo de incursiunile în istoria mai îndepărtată sau mai recentă a Banatului, și o carte a despărțirii de Daniel Vighi. Un om hâtru, mereu cu zâmbetul pe buze, imposibil de uitat de toți cei care au avut șansa să se bucure de umorul său sardonnic și bonom în același timp (dacă se poate așa ceva), de spiritul său incisiv și de exprimarea plastică, valorificând de multe ori cuvintele unor vremuri demult apuse. Între el și Viorel Marineasa exista o afinitate umană și estetică îndelung exercată, ajunsă aproape de perfecțiune.” ● Și: „După această ultimă colaborare între Viorel Marineasa și Daniel Vighi rămâne amintirea unei echipe de virtuozii care nu se va mai reuni niciodată în formula originală, așa cum nu se vor mai reuni cei patru membri ai formației *The Beatles* sau formația *Phoenix*. Vor rămâne în amintire ca o trupă mai simplă, formată dintr-un prim violonist și un broncaș cu un aer cvasi-popular, la care nu s’fi niciodată cina e prim violonist și cine broncaș, dar partitura sună întotdeauna impecabil. Ultima carte a lui Daniel Vighi este de ținut la căpătâi pentru ca în momentele de tristețe care vor veni să te poți bucura de spiritul său tonic. Mulțumim, Viorel Marineasa și Daniel Vighi pentru acest ultim dar neprețuit”.

31

download

ORIZONT
Revistă a Uniunii Scriitorilor din România

Redactor - șef: Mircea Mihăieș
Redactor - șef adjunct: Marcel Tolcea
Secretar general de redacție: Adriana Babeți

Colectivul de redacție: Lucian Alexiu, Dorian Branea, Mădălin Bunoiu, Cristina Chevereșan, Radu Pavel Gheo, Viorel Marineasa, Camil Mihăescu, Ioan T. Morar, Marian Odangiu, Cristian Pătrășconiu, Dana Percec, Vasile Popovici, Robert Șerban, Daniela Șilindean, Marcel Tolcea, Ciprian Vâlcău.

Concepție grafică: Sorin Stroe.

Design pagini revistă: Paul Crușcov.

Revista Orizont este indexată EBSCO și CEEOL.

www.revistaorizont.ro e-mail revorizont@gmail.com

REDACȚIA: TIMIȘOARA, Strada A. Pacha nr. 1
telefoane: 0256294893, 0256294895
Marcă înregistrată: M/00166
Tiparul executat la S.C. DeaPrint S.R.L. București

ISSN 0030 560 X

Umbra lui Napoleon în Provence

Ioan T. MORAR

„Domnie scurtă, urmări lungi”, așa a caracterizat Jean François Kahn perioada în care, într-un fel sau altul, Napoleon Bonaparte a condus Franța, de la Republică, la imperiu. Ilustrul ziarist francez, cel care a înființat, printre altele revista *Marianne* (după titlu ai zice că e o publicație pentru femei, dar nu e așa) era președintele ediției din acel an a festivalului Écrivains en Provence, de la Fuveau, care avea drept invitată de onoare România. Eram cu Varujan Vosganian și cu Ma-

Napoleon Bonaparte

tei Vișniec, ajunseserăm mai repede la masa comună, cu scriitorii, undeva la un fel de han, la poalele muntelui Sainte Victoire. Ne-am prezentat distinsului președinte de festival și discuția a demarat „la cheie”. (Pe noi ne-a adus mai repede cu un autoturism un voluntar al festivalului care se împrietenise cu Varujan. Ceilalți peste 100 de scriitori urmau să vină cu autobuzele).

Am avut, astfel parte de un răgaz foarte plăcut, așteptînd, cu șampanie la discreție, soseirea celorlalți. A venit vorba despre drumurile din Provence, multe dintre ele mai avînd, și acum, pe margine, platani impunători. „Au fost plantați din ordinul lui Napoleon ca să țină umbră soldaților. Domnie scurtă, urmări lungi”. Apoi discuția s-a ramificat, am aflat cum tînărul jurnalist JFK a fost în trecere în România, în pregătirea vizitei efectuate de președintele de Gaulle. O poveste amuzantă, parte dintr-o discuție spumoasă și nu doar din cauza șampaniei.

De atunci m-am tot gândit la această domnie scurtă cu urmări lungi, foarte lungi. Mărturisesc, Napoleon Bonaparte este personajul meu preferat din bogata istorie a Franței. Un destin fabulos, un munte de ambiție, o personalitate cu multe fațete, un strateg militar de excepție, singurul care a demonstrat că avea un baston de mareșal în sacul lui de soldat. De notat că pasul de la căpitan la general a fost făcut chiar în Provence, după asediul Toulonului, când Napoleon a dormit cel

puțin două nopți în La Ciotat. Avem dovada scrisă pe o plăcuță de pe rue de Poilus. A trecut ceva vreme de atunci și, acum, în clădirea cu plăcuța, locuiește Lăcri, compatriota noastră, ajutoare de bucătăreasă la restaurantul le golf. Din câte o cunosc pe Lăcri nu cred că este foarte impresionată de personalitatea celui care dormit două nopți, cu ani în urmă, în aceeași clădire. Poate chiar în aceeași cameră. Povești diferite, destine diferite.

(Spoiler: Napoleon nu a lăsat amintiri foarte frumoase aici, dimpotrivă. Ca dovadă, nicio stradă nu-i poartă numele. Dar, despre asta, ceva mai încolo.)

În destul de scurtă sa evoluție în istoria franceză, Napoleon Bonaparte a obținut (mai cu frumosul, mai cu forța) câteva titluri. A fost Prim Consul al Republicii Franceze, după lovitură de stat din 18 Brumar. Deși era un triumvirat conducător, ceilalți doi consuli nu au contat prea mult, i-a subalternizat ușor: „N-ai cum să te pui cu el”. În 1802, era numit, în urma unui plebiscit, Prim Consul pe Viață, ca să se știe clar cine conduce țara. Ei, nu a fost chiar pe viață, a ținut mai puțin. Doi ani mai târziu, devine Împărat al Francezilor (nu al Francezilor, zice titlul) și i se spune Napoleon I.

In 1805, își pune pe cap, la Milano, coroana de fier a Regilor Lombarzi și își adaugă și demnitatea de Rege al Italiei. Din 1806, simbolic, pune capăt Sfîntului Imperiu Roman și își adjudecă titlul de Protector al Federației Rinului. Evident, nu se oprește aici, devine și Mediator al Confederației Elvețiene. A iubit grandoarea, după cum spune: „Ce que je cherche avant tout, c'est la grandeur : ce qui est grand est toujours beau.” („Ceea ce caut eu înainte de toate este grandoarea. Ceea ce e mare e întotdeauna frumos”).

Deh, domnie scurtă, grandorii multe.

Da, titlurile ca titlurile, dar să vedeți cîte porecle și nume de cod a avut corsicanul. Pe cînd era în La Ciotat (unde a petrecut mai multe zile decât nopți), cei din preajma lui îi spuneau Le Gringalet, adică Slăbănogul, pentru că pe atunci era slab și palid. Localnicii îi ziceau Bonaparte, în vreme ce colegii și superiorii săi rideau de silueta slăbănoagă pe care nu o vedeau conducînd vreodată o armată.

Porecla ulterioară, Micul Caporal, se bazează pe două neadevăruri istorice. Napoleon nu a fost niciodată caporal, gradul obținut după ce a terminat școala militară din Paris a fost locotenent secund. Al doilea neadevăr e statura lui. Nu, Napoleon nu a fost mic de statură, avea 1,69 m, peste media de atunci a bărbaiilor. Porecla a dobîndit-o în timpul bătăliei de la Podul Lodi, din Italia, unde deja avea gradul de general. În vechea tradiție a armatei franceze, soldații aveau dreptul să „promoveze” simbolic un comandant dacă acesta dădea dovadă de un curaj excepțional. Soldații săi, amuzați și impresionați că generalul lor făcea munca periculoasă a unui simplu artilerist, l-au numit, în semn de maximă afecțiune, „Caporalul nostru”. Micul nostru caporal. Apoi, tot cu afecțiune, i s-a spus Le Petit Tonde (Micul Tuns), aluzie la tunsoarea sa scurtă, în contrast cu pletele aristocraților și ale ofițerilor.

Urmare a victoriei de La Toulon, s-a ales și cu porecla Le Capitaine Canon (Căpitanul Tun). Voi reveni la asta. Inamicii lui regaliști francezi, precum și britanicii, îl numeau *L'Usurpateur* (Uzurpatorul) sau Căpcăunul din Corsica. Propaganda britanică îi desena adesea ca pe un monstru care înghițea copii. În vremea asta, admiratorii îi spuneau *L'Aigle* (Vulturul), fiind convinși că „Vulturul va zbura din clopotniță în clopotniță până la turnurile de la Notre-Dame” (referire la întoarcerea sa glorioasă din exilul de pe Elba).

Dacă ați auzi numele Ioan al Sabiei (Jean de l'Épée) nu v-ați gândit, în primul rînd, la Napoleon. Cu toate acestea, despre el e vorba. O poreclă mai puțin cunoscută, folosită de popor pentru a-i sublinia originea de soldat care și-a croit drumul spre tron prin propria spadă, nu prin drept divin. „E de-al nostru, Ionică al nostru”.

După ce a revenit de pe insula Elba, în 1815, i s-a spus, o vreme, *Le Revenant* (Stafia). Pentru monarhiștii din Franța și pentru restul Europei, Napoleon era ca un coșmar care refuza să dispară. Deși fusese exilat și „îngropat” politic, el s-a întors spectaculos („Zborul Vulturului”), apărînd pe coasta Franței (nu departe de La Ciotat, la Golfe-Juan) ca o „stafie” care venea să-și recupereze tronul. Ceea ce s-a și întîmplat.

Nici *Père la Violette* (Tatăl Violetelor) nu ne duce cu gîndul la Împărat. Deși e mai mult un nume de cod decît o poreclă. Înainte de a pleca pe Elba, Napoleon le-a spus soldaților că se va întoarce „odată cu violetele” (primăvarra). Bonapartiștii purtau violete sau foloseau această poreclă ca un semnal secret pentru a se recunoaște între ei în timp ce complotau pentru revenirea lui.

Domnie scurtă, porecle multe. *Le Sultan de Feu* (Sultanul de Foc) e porecla primită în timpul Campaniei din Egipt (1798). Impresionați de viteza atacurilor sale și de puterea artileriei, dar și de încercarea lui de a înțelege cultura islamică (a declarat chiar că este un „admirator al Profetului”), localnicii și mamelucii i-au dat acest nume cu o nuanță de respect mistic. Așadar, general, prim consul, Rege, Împărat, Sultan.

Ce mai lipsea? *Le Maître du Monde* (Stăpînul Lumii). Poreclă folosită cu ironie sau teamă de cancelariile europene după victoria de la Austerlitz, când părea că nicio putere de pe continent nu îi mai poate sta în cale. Stăpînul lumii, iată un titlu care, în zilele noastre l-ar fi încîntat pe Ceașescu!

A fost comparat chiar cu un zeu, unul mai aparte. Celebrul Talleyrand îl compara cu o combinație între zeul suprem (Jupiter) și un personaj de comedie viclean (Scapin). Sugera că Napoleon este un amestec ciudat de măreție imperială și vulgaritate de soldat sau șarlatan politic. Așa că l-a numit, ușor abscons, *Jupiter Scapin*.

A avut și un supranume care îl apropia mai mult de condiția de om: *L'Homme de Bronze* (Omul de Bronz), folosită mai ales spre sfîrșitul carierei sale. Ea se referea la rezistența fizică incredibilă (putea sta în șa 20 de ore pe zi) și la caracterul său inflexibil. De asemenea, făcea aluzie la numeroasele statui de bronz care începuseră să umple Europa.

O curiozitate. Pe cînd se afla în exil pe Elba, Napoleon a avut dreptul să folosească titlul de Împărat, valabil, însă, numai pe mica insulă de lîngă coasta Toscanei.

Și, ultima poreclă, de fapt e prima, și a „inventat-o” mama sa, Letizia, care îl dezmiarda *Nabulio* și *Nabulione*. Și care nu i-a spus niciodată Sire sau Împărate. El a rămas în inima ei, pentru totdeauna, Nabulio. Există o anecdotă celebră: odată, cînd Napoleon era deja Împărat, i-a întins mîna Letiziei să o sărute, așa cum făceau toți ceilalți. Fără să ezite, l-a împins deoparte și i-a întins ea mîna lui, spunîndu-i: „Eu sunt mama ta, tu trebuie să-mi sîruți mîna!”. Napoleon s-a conformat imediat, în fața întregii curți uluite.

In citatele rămase după acest personaj extraordinar, este unul care, într-un fel, o omagiază pe mama sa: „L'avenir d'un enfant est l'oeuvre de sa mère”. Viitorul unui copil este opera mamei sale”. Iar doamna Letizia, prin educația pe care le-a dat-o celor opt copii (din 13 cîți a născut) a asigurat viitorul unor prinți și prințese. Vom vedea mai încolo.

Să ne întorcem la militarul pur-sînge Napoleon Bonaparte. Interesantă mi se pare afirmația lui referitoare la grade: „On devient l'homme de son uniforme.” („Devii omul uniformei tale”). Deși, cum am spus, a fost numit și Micul Caporal, Bonaparte a avut doar patru grade: sublocotenent, locotenent, căpitan de artilerie și, prin cel mai spectaculos salt în ierarhia militară, general. În septembrie 1793 era maior, în decembrie 1793, colonel și tot în decembrie, același an, general de brigadă. În 1795, general de divizie, în 1796, general comandant al Armatei de Italia, și, în fine, cînd ajunge prim consul, devine și comandat suprem. Așa avansări rapide poate s-au mai văzut numai în armata română, care are sute de generali în treizeci și ceva de ani de pace. Niște generali în slujba țării.

(Va urma)